

sadržaj

BROJ 129-130, MART-APRIL 2009, GODINA XIV

uvodnik

Sonja Biserko

Iznudivanje realizma 3

(zlo)upotreba jedne godišnjice

Nikola Samardžić

O političkoj kulturi 4

jeremićevska kosovijada

Teofil Pančić

Ni kolarić ni panić 7

srbija i pamćenje

Bojana Oprijian Ilić

Posmrtna presuda i Miloševiću 8

Miroslav Filipović

Sejači vetra 9

Stipe Sikavica

U slavu obmana, zabluda i gluposti 11

Dubravka Stojanović

U spirali zločina - slučaj Balkanskih ratova 13

Bojan al Pinto-Brkić

Maksim i minimalisti 15

Velimir Ćurgus Kazimir

Zlokobno i glupo 16

Srđan Barišić

Crkvena doktrina o ratu 17

Veton Surroi

Sijamska prepreka 18

književni esej

Bora Ćosić

Tragom stalkera 20

godišnjica nezavisnosti kosova

Bashkim Hisari

Bolje, ali nezadovoljavajuće 21

kutak za kulturu

Zoran Janić

Dve biografske knjige: fragmenti 24

pouke "nirnberškog procesa" (4)

Mile Lasić

Zašto nas se sviju tiču Aušvic i Nirnberg 30

preslikavanje

Tamara Kaliterna

Njihovi Naši i Naši njihovi 34

povelja na licu mesta

Gordana Perunović Fijat

Kikinda: Zakasnela igranka 35

umesto eseja

Nenad Daković

Čovek koji čita 38

sport i propaganda

Ivan Mrđen

Jedno (o)tužno saopštenje 41

iz osmanske baštine

Olga Zirojević

Ulema 42

naša pošta

Rade Vukosav

Zašto se zanemaruje značaj bogumila 44

Dragoslav Dimitrijević

Patrijarhalna politika i ignorisanje istorije 45

Radivoj Stepanov

Mnogo količine, ni malo suštine 46

ČITAOCIMA:

IZ OBJEKTIVNIH RAZLOGA OVAJ BROJ NAŠEG GLASILA BIĆE SAMO NA WEB PREZENTACIJI

HELSINŠKOG ODBORA ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI

HELSINŠKA POVELJA – glasilo Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, ISSN 1451-6195 - tiraž: 3000

Rige od Fere 20, Beograd; tel. 011/3032-408; fax. 2639-437; e-mail: povelja@eunet.rs

Internet izdanje: <http://www.helsinki.org.yu>

Uređivački odbor: Sonja Biserko, Latinka Perović, Seška Stanojlović, Olivera Milosavljević, Izabela Kisić

Glavni urednik: Seška Stanojlović / Korice: Ivan Hrašovec / Fotografija: Marko Đurica, REUTERS

Ovaj dvobroj Helsinške povelje štampan je zahvaljujući pomoći Norveškog helsinškog odbora za ljudska prava

PIŠE: SONJA BISERKO

Iznuđivanje realizma

Posle punih 20 godina, dakle, i nakon nezavisnosti Kosova, proces raspada Jugoslavije je završen. Srbi su raspadom Jugoslavije, kako je svojevremeno govorio Dobrica Ćosić, primorani da pronađu državopolitičku formu rešenja svog nacionalnog pitanja. On je već devedesetih godina XX veka govorio da to treba da bude federacija srpskih zemalja. U tu federaciju treba da uđu, ne "svi Srbi", nego srpske etničke oblasti. Polazeći od ovako definisanog i prihvaćenog cilja, srpska elita nije prihvatila ishod raspada onako kako ga je definisala međunarodna zajednica. Badenterova komisija je, naime, definisala kriterije priznavanja novih zemalja, polazeći od avnojevskih granica (i Ustava iz 1974), priznajući pravo na samoopredeljenje republikama, a ne narodima.

Srbija se, međutim, još uvek nada da će u globalnom haosu svoje namere o rekonpoziciji Balkana ipak ostvariti. Ćosić i danas tvrdi da se „Balkan ne može evropeizirati dok se etnički i državno ne definiše“. On smatra da „američka i moderna evropska filozofija o multietničkim dažavama i društvima na Balkanu, na prostorima Bosne i Kosova, predstavlja nasilje i novi vid kolonizacije“. Najmlađi glasnogovornik srpskih nacionalista, Vuk Jeremić, dobro je razumeo ovu rečenicu, što se vidi i po njegovoj izjavi za *Washington Times*. On je, naime, izjavio da se mora odlučiti o tome da li će se dozvoliti da se demokratija razvija u BiH, ili će se reći da to nije država, da je to protektorat. Jeremić zato kaže: „Možda nam je to zaista potrebno, ali hajde onda da prestanemo da se pretvaramo da je ona (BiH) zaista država“. Ili, kako bi to rekao Ćosić: „Jedino, najljudskije i najdemokratskije rešenje bi bilo da se Srbima prizna pravo na samoopredeljenje“.

Srpski nacionalisti su u velikoj meri i uspeli: nametnuli su etnički princip kao isključivi kriterijum za rešavanje svih teritorijalnih sporova. Ne samo da su ratom zaokružili srpske teritorije, nego su ih i etnički konsolidovali i samo čekaju bolju priliku za ujedinjenje. U toku dve decenije, u senci ratova u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i na Kosovu, ostvarili su i etničku konsolidaciju same Srbije. Desni nacionalistički radikalizam koji u Srbiji ne jenjava, ksenofobija i mržnja prema *drugom* (uključujući i manjine), sveli su manjine na minimum, sa tendencijom da se i dalje smanji njihov procenat. Nakon gotovo postignutih ciljeva, za srpsku elitu je neprihvatljivo da odustane od jedinstvene istorijske prilike da napokon „oslobodi Bosnu“ i zaokruži srpski etnički prostor, makar, kako stvari stoje, i po cenu

raspada same Srbije. S jedne strane, agonija zbog ekonomske krize, a s druge – pobjeda na domaku. Nemački historičar Holm Zundhauzen je u svojoj značajnoj knjizi "Istorija Srbije od 19. do 21. veka" lucidno zaključio da bi se "istorija Srbije odvijala drugačije da su njene elite bile zainteresovane za uređenje države i društva, a ne za teritorijalnu ekspanziju. Ona je mogla da bude visoko razvijena zemlja, ali to je žrtvovano u ime velike ideje, koja je devedesetih Srbiju unazadila za sto godina".

Globalna kriza je ipak delovala i na srpsku vladu. Već nakon ekonomskog foruma u Davosu (februar 2009) predstavnici vlade su u svojim izjavama počeli da sa više naklonosti govore o EU, pa čak i o NATO. Finansijski krah Rusije kao da je otrežnjujuće delovao na onaj deo vlade koja više stremi EU, koja se uvek solidarizovala sa zemljama Zapadnog Balkana. Realizam iznuđen kolapsom i bankrotom zemlje zakasnio je u odnosu na šanse koje su Srbiji nudene za konstruktivniji odnos prema Kosovu i susedima. Najpre zbog toga što je ekonomska neizvesnost još uvek velika i u zemljama EU. Tadićev slogan „i Kosovo i EU“ sve više zvuči kao „ni Kosovo ni EU“.

Teško je naći zemlju koja ima tako malo sluha za vlastitu budućnost kao što je to Srbija. U najtežim međunarodnim okolnostima, Srbija danas mora da se izbori za minimum kako bi preživela, pri tome, sa malo ili nimalo simpatija za stalne ispade ministra spoljnih poslova, za stalne afere koje dnevno otkrivaju dubinu korpucije, za stalno poricanje zločina koje je počinila nad Hrvatima, Bošnjacima i Albancima, za moralnu neosetljivost, za stalne ucene suseda i međunarodne zajednice, za besprimernu aroganciju prema međunarodnim zvaničnicima i vlastitim građanima, za oholost i primitivizam. Za odbijanje antifašizma kao evropske tekovine, za radikalizam koji ugrožava druge, za ksenofobiju i nesposobnost kritičke refleksije samog sebe. Sve to samo ubrzava truljenje iznutra.

Opasnost od fragmentacije i destabilizacije Srbije može se preduprediti samo bržim integrisanjem u evroatlantske integracije. Zato rasprava „NATO: da ili ne“ dolazi u pravom trenutku. Ulazak Hrvatske i Albanije u NATO za Srbiju predstavlja sasvim novi strateški izazov, jer se suštinski menja njeno okruženje. Ukoliko Srbija uskoro ne donese odluku o pristupanju NATO, ali i o ispunjavanju uslova za poziciju kandidata za EU, ostaće izolovano i marginalizovano ostrvo dovoljno neutralisano za dalju destabilizaciju suseda. To podrazumeva da Srbija u kratkom roku promeni svoj odnos prema Kosovu i Bosni i Hercegovini, saradnji sa Haškim sudom i unutrašnjem uređenju same Srbije. Svako oklevanje dodatno smanjuje njenu šansu da se zakači za poslednji voz. Džozef Bajden, potpredsednik SAD, uskoro će posetiti zemlje Zapadnog Balkana, čime će, ujedno, staviti do znanja da SAD drže do stabilnosti Balkana. Bez njihovog angažmana mapa Balkana bi danas izgledala mnogo drugačije, verovatno bliže Ćosićevoj viziji o rekonpoziciji Balkana. To je ujedno i prilika da posle dve decenije sudaranja sa SAD, Srbija najzad normalizuje odnose sa još uvek vodećom zemljom sveta, prihvati vrednosti koje su u velikoj meri dovedene u pitanje globalnom krizom i najzad počne učestvovati u međunarodnim odnosima na konstruktivan i kreativan način. ■

O političkoj kulturi

PIŠE: NIKOLA SAMARDŽIĆ

Odnos dominantne srpske političke kulture prema NATO podudaran je s njenim vrednosnim stavovima prema istoriji i demokratiji. U istom smislu na koji ukazuje nepostojanje, zapravo potiskivanje svake ozbiljne debate, u institucijama i javnosti, o najvažnijim pitanjima novije prošlosti i neposredne budućnosti. Takvu debatu su vlade Vojislava Koštunice i Borisa Tadića isključile iz javnosti i institucija, i gotovo da su ih kriminalizovale. U političkoj kulturi prožetoj uverenjem o sopstvenoj izuzetnoj važnosti, i ogromnom vremenskom trajanju, u kontinuitetu kolektivnih misli i stremljenja, ni poslednjih 60 godina, koliko je proteklo od osnivanja NATO, nije se uspeo obuhvatiti istraživanjima i promišljanjem koji bili u stanju da se približe razvijenosti pogleda sa strane na nas same. Haotična, iracionalna i destruktivna politika, koja je nakon NATO intervencije 1999. i prevrata 2000, postala sama sebi svrha i pokretačka snaga, na obema stranama, i demokratskoj i radikalnoj, a obe su antiliberalne, antizapadne i antikapitalističke, potiče upravo iz potreba sve razuđenijih elita da se održi kontinuitet proteklih 60 godina totalitarnoga, kolektivističkog konsenzusa. Jedino se broj ljudskih žrtava tog konsenzusa nakon 2000. značajno smanjio.

Kolebanja totalitarnog konsenzusa nastupala su samo u razdobljima u kojima nije bilo dovoljno jasno kojom će se dinamikom i putanjom postojeći totalitarizam zameniti nekim narednim. U opštem jugoslovenskom okviru, srpski primer nije bio usamljen. Zahvaljujući svojoj izvršnoj snazi, srpska politika je u tom smislu preuzimala pravo prvenstva.

Nedoumice oko Staljina 1948, Rankovića 1966, Čosića od 1968, liberala i hrvatskog pitanja 1971. i 1972, ustava iz 1974, Titove smrti i neposrednog nasleđa 1982, Osme sednice 1987, kosovskog opredeljenja 1989, Miloševića i Koštunice 2000, Koštunice i Tadića 2004, sve su to bile ili lažne dileme, ili meandriranje koje je, zahvaljujući blagom odstupanju od osnovne struje, ukazivalo na snagu i kompaktnost matice.

Obeležavanje šeste decenije NATO alijanse postalo je povod osporavanju, sumnjama, podsećanjem da svet nije isti kao u vremenu nastanka, da je savez izgubio smisao, kredibilitet, možda i izvesnu budućnost. U Srbiji su i vlast i opozicija jedva dočekali da 10-godišnjicu kojom je zaustavljeno divljanje Miloševićevog režima na Kosovu, 1999-2009, iskoriste kao priliku da lamentiraju, manipulišu činjenicama i osećanjima, i dalje razvijaju etničku mržnju, šovinizam, izolacionizam, evroskepticizam, cinično i inferiorno odbacivanje demokratske civilizacije, u izvesnom smislu i opravdanje zločinačkog koncepta u celini koji je izazvao prvu NATO intervenciju, na ondašnju 50-godišnjicu. Takvom razvoju doprineo je, sam po sebi, prijem u NATO Hrvatske i Albanije. Generalni sekretar NATO alijanse Jap de Hop Shefer koji će u avgustu dužnost prepustiti Dancu Andersu Fogu Rasmusenu, uputio je poruku srpskoj javnosti da „NATO i EU promovišu suštinski iste vrednosti i teže sličnim strateškim ciljevima“, mada su dve različite organizacije koje odluke donose nezavisno, i one o tako važnim pitanjima, poput proširenja, i da članstvo u jednoj organizaciji nije uslov za članstvo u drugoj. Zato je „najveći broj zemalja u centralnoj i istočnoj Evropi istovremeno zatražio članstvo u obe organizacije“.

Oklevanje i opstrukcija programa Partnerstva za mir koji je Srbija prihvatila 2006, i otvoreno neprijateljstvo zvanične i opozicione politike, sve to nisu samo posledice trauma iz 1999. Traume su opšte, i one se ne mogu ideološki razvrstati. U Srbiji je problematično njeno evropsko opredeljenje. Ono je, načelno, većinsko, ali nije jasno da li podrazumeva prihvatanje vrednosti evropske civilizacije poput vladavine prava, ljudske jednakosti, demokratije u decentralizovanoj, deetatizovanoj državi koja važne slojeve suvereniteta prensi na zajedničke evropske institucije, i ekonomije slobodne privatne inicijative i otvorenog tržišta, ili političke kulture zasnovane na etničkoj, verskoj, rasnoj, polnoj i kulturnoj trpeljivosti, uvažavanju ljudskih razlika, denacifikaciji i prihvatanju pune odgovornosti i za nedavnu prošlost i za neposrednu budućnost, na denacionalizaciji i deradikalizaciji, na odricanju od svakog totalitarizma, komunističkog, nacističkog, fašističkog ili vladajućeg, kleroboljševičkog. NATO je jedan od ideoloških, političkih i bezbednosnih stubova EU. Jedna od institucija savremenog političkog i bezbednosnog evropskog identiteta. Osnovna spona EU sa SAD. Od članica EU u sastavu Alijanse nisu samo Austrija, Irska i Švedska, ali su članice Partnerstva za mir, u koje

je uključena i Švajcarska. Od 28 aktuelnih članica, u trenutku formiranja Alijanse 4. aprila 1949. kao nezavisne države ili u današnjem obliku nisu postojale Hrvatska, Slovenija, Češka Republika, Slovačka, Estonija, Latvija, Litvanija. Francuska se na 60-godišnjicu, 4. aprila 2009, vratila pod združenu vojnu komandu Alijanse, zadržavši nezavisnost nuklearnog arsenala. Takođe su politički lideri država članica većinom mlađi od Alijanse.

Zasnovana na nasleđu judeo-hrišćanstva, i modernoj istoriji humanističke učenosti, renesansne kulture, protestantske pobune i baroknog odgovora, na racionalizmu, prosvetiteljstvu, industrijalizaciji, urbanizaciji i idejama liberalizma i demokratije, zapadna civilizacija je najnaprednija i najhumanija. Zemlje članice EU i one koje su s njima u posebnim odnosima (Norveška i Švajcarska), SAD i zemlje bivšeg Britanskog Komonvelta su društva s najdužim prosečnim životnim vekom, najvišim materijalnim, duhovnim i pravnim standardima. To su većinom protestantske zemlje, sa Španijom, Francuskom, Italijom i Japanom kao izuzecima. U njima su, bez izuzetaka, institucionalizovane parlamentarna demokratija, izbori i smenjivost vlasti, nezavisnost sudstva i vladavina prava, sekularizam i slobodna ekonomija.

NATO je ustanovljen kao politička i bezbednosna protivteža levičarskom, komunističkom totalitarizmu koji je zatekao na pobedničkoj strani u Drugom svetskom ratu, i proširio se na veliki deo istočne i centralne Evrope, gde je SSSR vojnom okupacijom nametnuo politiku planske, državne ekonomije, jednopartijske diktature, izolacionizma i institucionalizovanog kršenja ljudskih prava, uključujući koncentracione logore. Komunisti su zatim došli na vlast u Kini. SSSR i Kina su krenuli da izvoze političku nestabilnost i totalitarizam u istočnu i jugoistočnu Aziju. Nezavisnost Indije, i podela na Indiju i Pakistan, nije značila obračun sa siromaštvom, i oštrim kastinskim i verskim podelama. Britanski i francuski kolonijalizam proizveli su frustracije u novim nezavisnim arapskim država i Iranu, gde su se kao protivteža prošlosti počeli nametati islamistički režimi. Novi arapski nacionalizmi, islamistički pokreti i SSSR usredsredili su se na uništenje Izraela. Neuspeh američke spoljne politike u Latinskoj Americi proizveo je dugoročnu ekonomsku i političku nestabilnost, koja je generisala levičarske, mahom nasilne, i antidemokratske režime, nedge i ekstremne desničarske diktature. Pad Barlinskog zida i raspad Sovjetskog Saveza samo su privremeno relaksirali vojnu komponentu Alijanse. Usledio je nasilan raspad Jugoslavije, nakon prve intervencije u Iraku ponovo se i ubrzano razvijao opšti nered na Bliskom istoku, pregovori između Izraela i Palestinaca preterano su se otegli i dezintegrisali, krajem osamdesetih je ekonomska kriza zaljuljala Rusiju i jugoistočnu Aziju. Nakon 2000, konsolidovali su se autoritarni režimi u Rusiji i Latinskoj Americi, u Brazilu, Venecueli, Boliviji,

a razvojne ekonomije Kine i Indije, mada postavljene na zapadnim ulaganjima i tehnologiji, legitimisale njihov međunarodni uticaj i vladajuće totalitarne ideologije. Teroristički udari na Njujork i Vašington 11. septembra 2001. odredili su početak trajanja jednog novog vremena, čiji se tokovi do danas nisu značajnije izmenili. Saudijska Arabija, Indija, Pakistan, Iran i Severna Koreja u stanju su da ozbiljno zaprete svetskom miru izazivanjem regionalne nestabilnosti, podrškom međunarodnom terorizmu ili eventualnim nuklearnim incidentima. BRIC, Putin, Čaves, Morales, Kastro, Mugabe, Ahmadinedžad, Hamas, Hezbollah, sve su to simboli novog slobodarskog sveta, a ne stvarnost masovnih ubistava, korupcije, pljačke, siromaštva i neograničene političke moći. Na koju stranu inklinira i predsednik Srbije Boris Tadić ukazao je inicijativom da Srbija 2011. okupi nesvrstane na 50-godišnjicu prve konferencije Pokreta.

Za Srbiju je opredeljenje Hrvatske u prilog priključenju Alijansi značajno ne samo zbog događaja iz bliske prošlosti i susedstva. Hrvatska je izbegla opredeljivanje na referendumu, koji bi uskomešao političke strasti, budući da je manje od polovine podržavalo ulazak u NATO, a odgovornost su preuzeli vlada i Sabor. Odluku su osporili nacionalisti i levičari. Kao da je nekadašnji princip spojenih sudova omogućio, ovoga puta, preuzimanje stereotipa ukorenjenih u Srbiji, da je NATO izgubio svrhu postojanja budući da je padom *gvozdene zavese* nastala alternativna i jednako prihvatljiva demokratska kultura na prostoru bivšeg Sovjetskog Saveza, da traga za novim globalnim protivnikom kako bi ispunio izgublenu svrhu, da je „pretorijanska garda najmoćnijih zemalja svijeta, oružana vojna sila za nametanje svoga sustava vrijednosti ostatku čovječanstva“.

Rat u Čečeniji i intervencija u Gruziji nisu jedini simptomi povratka ruske spoljne politike na sovjetski model. Ona oslikava i stanje ruske političke kulture, ekonomije, kritičke javnosti, vladavine prava. Na drugoj strani, američka invazija na Irak i hronični neuspesi u Avganistanu postali su ozbiljni presedani. Bušov unilateralizam, sa osloncem na neokonzervativce, bio je vremenom sve manje ubedljiv. Prethodno, prva NATO intervencija 1999. nije uspjela da zaustavi zločine i humanitarnu katastrofu na Kosovu, podrazumevajući akcije obe strane, i srpske i albanske, ostalo je politički sporno partnerstvo sa OVK, nije likvidiran Miloševićev režim, albanska kosovska politika prepuštena je vojnim liderima sumnjive prošlosti, a globalni legitimitet Alijanse urušen zbog sopstvenog cinizma o „kolateralnoj šteti“ koju su proizvodili suvišni, nemarni i neodgovorni napadi na civilne ciljeve, sa elementima ratnog zločina koji nikad nisu procesuirani. NATO je generisao novi talas levičarenja u EU koji podržavaju nevladine organizacije i ekološke grupe. Strazbur je pretvoren u ratnu zonu. Na mirovnom maršu u Kelnu čula su se mišljenja da NATO nije nikakav pokretač demokratskih prava i mira, nego je čuvar sebičnih političkih interesa. Obnovljena

je nemačka levičarska prosovjetska retorika, poput tvrdnji da rat u Avganistanu „služi za osiguranje moći naspram Rusije i azijskih zemalja, a proširenje NATO na zemlje istočne Evrope samo potpiruje konflikte, za šta je primer Kavkaz“. Da bi vojni budžet NATO članica trebalo „uložiti u borbu protiv gladi, za snabdevanje pitkom vodom i u obrazovanje“, sa obrazloženjem da „vojni proračun članica ratnog saveza iznosi 850 milijardi eura godišnje“, a prema nekim proračunima UN, 175 milijardi bilo bi dovoljno da se reše svetski problemi gladi i žeđi. Gotovo istovetno mišljenje prožima ovdašnju šovinističku i izolacionističku kulturu, uključujući mejnstrim medije poput državne televizije, *Politike*, *Novosti* i tzv. žute štampe kojom upravljaju korumpirani političari, tajkuni, mafija i bezbednosne službe, civilna i vojna. I zato je NATO potreban Srbiji, da je čuva od nje same.

Zvanična politika i njeni odrazi u antizapadnoj propagandi reagovali su na prijem Hrvatske i Albanije uverenjem da je Srbija u „obruč“, „opkoljena“. Paranoičnom, sovjetofilskom i sramnom proslavom desetogodišnjice bombardovanja, 24. marta, oprobani u kampanjama JUL i Vojislava Koštunice, propagandisti predsednika Tadića ukazali su da je odnos prema NATO novi katalizator ukupne politike u Srbiji. Ona koja se odnosi na regionalne i evropske integracije, već je dovoljno relativizovana i kontaminirana vrednosnim sastavom koji je upravo suprotan i evropskoj ideji i evropskoj stvarnosti, ali i platformi s kojom zvanična Srbija nastupa u odnosu prema susedima, lišenoj osećanja odgovornosti za ratnu agresiju, zločine i zaostajanje Zapadnog Balkana u celini. NATO je postao osnovna tema srpske politike, bez obzira na njenu marginalizaciju, verovatno i upravo zbog toga. Odnos prema NATO integraciji ukazaće na sposobnost, ujedno, nacionalista i građanske levice, ma koliko te političke strane bile nesrazmerne, da odnos prema ukupnoj novijoj prošlosti, kojoj pripada i razdoblje koje prethodi osnivanju Alijanse, koriguju u kontekstu potrebe za evropskom sutrašnjicom koja pre svega podrazumeva sopstveno preispitivanje. Na potrebu takve transformacije političkog društva koje se još uvek oslanja na nasleđe totalitarizma dodatno osnaženo armaturom klero-šovinizma, podseća i Rezolucija Evropskog parlamenta o evropskoj savesti i totalitarizmu kojom se odaje priznanje svim žrtvama totalitarnih i nedemokratskih režima u Evropi kao i borcima protiv tiranije i represije. Evropski parlament istakao je važnost očuvanja sećanja na prošlost, jer pomirenje bez istine i sećanja nije moguće, potvrdio protivljenje svim oblicima totalitarne vladavine, i izrazio žaljenje zbog nepostojanja političke volje da se, 20 godina nakon pada komunističkih diktatura u srednjoj i istočnoj Evropi, obezbedi neometan pristup poverljivim dokumentima. Posebno je pitanje da li takvi dokumenti u Srbiji postoje. Rezolucija odaje priznanje žrtvama tih zločina i njihovim porodicama.

Za Srbiju bi trebalo da je dragocena i uloga SAD kao evropske sile. Moderna Srbija nastala je, poput samih

SAD, iz ideja prosvetiteljstva, slobode i preobražaja, začetih u krugovima francuskih mislilaca, i ostvarenih u modernizatorskim pokretima i revolucijama na obe strane Atlantika. Srbija je pokretačku snagu tih ideja unela u nacionalnu revoluciju koja je bila prvi od takvih pokreta u modernoj evropskoj istoriji. Liberalne i napredno-konzervativne struje uspevale su da povremeno savladaju maticu konzervativizma zaostalog, inertnog, seljačkog društva i Srbiju povremeno približavaju evropskoj civilizaciji. Srpski i hrvatski političari, naučnici i umetnici su tokom nekoliko generacija saradnje postavili osnove jugoslovenskoj zajednici koja je u evropskoj politici prva primenila američko iskustvo. Srpska i hrvatska emigracija postale su sastavni činilac američkog društva, gde su se uspešno integrisale. Kraljevina Jugoslavija bila je naklonjena međunarodnim odnosima koji su bili istorijski pandan savremenoj evropskoj politici. Kralj Aleksandar I Karađorđević i francuski ministar spoljnih poslova Luj Bartu bili su prve žrtve nacizma među državicima. Bez obzira na antisemitizam koji je endemska bolest evropske kulture, Srbija je bila i semitofilska. U vremenu druge Jugoslaviji američki zvaničnici smatrali su Beograd kosmopolitskim i u američkom smislu. Itd. Ako je u tom smislu važna, srpska politička tradicija ne svedoči o preteranoj disonantnosti koja bi nastupila institucionalizacijom odnosa sa EU i SAD u kontekstu koji nudi NATO.

U međuvremenu su propali i alternativni pokušati da se NATO u Evropi raspusti, i izgradi nova arhitektura bezbednosti. Obnova sovjetske retorike i političkog mentaliteta u Rusiji je vratila ulogu Alijanse među političke i vojne prioritete, naročito u istočnoj Evropi, pre svega u onim zemljama koje ponovo podsećaju na ožiljke preostale od sovjetske okupacije. U njenom odnosu prema NATO integraciji, za zvaničnu Srbiju je i dalje prioritet u očuvanju postojećih bezbednosnih struktura koje su izvele jugoslovensku dezintegraciju, ratnu agresiju, potom opstruisale demokratizaciju i tranziciju, da bi 2003. izvele ubistvo premijera Đinđića. Nije slučajno tako snažna i aktivna opstrukcija nastojanja da Srbija pređe na „belu šengensku listu“.

Pomirljiva i integrativna regionalna politika bi, uključivanjem u politički i bezbednosni sistem koji je i dalje prisutan u Bosni, na Kosovu i u Makedoniji, Srbiji omogućila da odigra aktivniju ulogu u evropeizaciji regiona u celini. Ona svoj uticaj u Bosni, Makedoniji i Crnoj Gori koristi u političke svrhe i kulturnoj kontaminaciji čiji je smisao upravo suprotan. NATO i EU bi, na svojoj strani, trebalo da preispitaju ulogu svojih članica koje iz sopstvenih pobuda deluju na razvijanju ovdašnjeg evroskepticizma i odbijanju potrebe da se o evroatlantskim integracijama povede ozbiljna javna debata. Koja bi za predsednika, vladu i ostale institucije trebalo da bude zakonska i politička obaveza u odnosu na deo javnosti koja je integracije, ili, najmanje, debatu, spremna da podrži. ■

PIŠE: TEOFIL PANČIĆ

Ni kolarić ni panić

Ako se zbuniš, presaberi se, kao kad se kompjuter „resetuje“; dakle, šta smo ovde imali? Najpre, Autonomna pokrajina Kosovo proglasila je nezavisnost, i time se izdvojila iz sastava Republike Srbije. Potom, Republika Srbija je saopštila da je ta nezavisnost ništava, tj. pravno nepostojeća. Zatim su neke zemlje priznale nezavisnost Kosova. Posle neke druge zemlje nisu priznale nezavisnost Kosova. Do ove tačke sve je, recimo, jasno.

I šta sad ovde imamo – je li Kosovo nezavisno, ili je tek deo teritorije Republike Srbije koji „tripuje“ nešto bez veze? Jedna škola mišljenja kaže da tu nema i čak nikada ne mora ni da bude jednoznačnog odgovora: priznavanje drugih država u arbitrarnoj je nadležnosti svake postojeće države, što će reći da je Kosovo nezavisno za jedne, a nije nezavisno za druge i, u načelu, takvo stanje može da traje još zilion godina, i nikome ništa. Naša je vlast, uz poslovičnu frontmensku napornost nepodnošljivo nadobudnog Vuka Jeremića, stala na drugo stanovište: odgovor pod b („Kosovo je Srbija“) jedini je ispravan, i on mora važiti univerzalno, jer tako nalaže Međunarodno Pravo. Zato ćemo ceo slučaj izneti pred Međunarodni sud pravde, koji – krvnički pritisnut našim argumentima, tvrdim kao stena – neće imati druge nego da nam da za pravo, a time će samoprogllašena nezavisnost Kosova biti pravno demontirana i delegitimizovana (mada je ona već nelegitimna, ali nema veze) pa će Albanci „morati da se vrate za pregovarački sto“, da ko ljudi porazgovaramo o „statusu Kosova“. A njihovi politički pokrovitelji tu neće moći ništa, jer kud ćeš da se biješ sa međunarodnim pravom?!

Dobro, možda će biti baš tako, a možda i neće. Gorepotpisani autor poslednji je na svetu koji bi se bavio nagađanjima te vrste. Zanimljivije je tu nešto drugo. Jeremić Vuk, naime, u nedavnom intervjuu *Blicu*, upitan hoće li Srbija priznati nezavisnost Kosova ako - puj, puj, daleko bilo - odluka Suda bude „nepovoljna po nas“, lakonski uzvraća kako to ne dolazi u obzir, jer, na kraju krajeva, nama naš Ustav tako nešto zabranjuje... Doduše, mi smo baš takav Ustav, sve sa legendarnom Preambulom, i doneli baš zato da bi nam on nešto zabranjivao, da bi nas preventivno sprečavao od padanja *vo iskušenie*, da bismo posle mogli da govorimo kako, eto, ne možemo da učinimo to-i-to jer nam to Ustav zabranjuje (nešto kao kad nezalećeni alkos sam od sebe krije flaše po kući), što je sve zajedno neka vrsta magijskog čina, u kojem se na Ustav

mistično delegiraju neke Više Ovlasti: nije da mi nećemo, nego ne smemo, jer nam Ustav ne da (ergo - jer bi nam se nebo sručilo na glavu), kao da se iza pseudonima „Ustav“ ne krijemo mi sami.

Dakle, stvari stoje ovako: Srbija pita Sud da li je Kosovo nezavisno ili ne, ali ona zapravo već unapred zna odgovor: ne. Na Sudu je samo da to potvrdi, overi, pečatira. Ako, u nekom nebuloznom slučaju u koji ne želimo da verujemo, Sud utvrdi drugačije, Srbija će takvu odluku Suda naprosto ignorisati, proglasiće je *nedogodenom*, kao što već ignoriše odluku Prištine. Po Jeremiću/Srbiji, takva bi odluka Suda bila ništava, jer bi došla u koliziju sa ničim manjim nego s Ustavom Srbije. Genijalno: ni *kolarić* ni *panić* ne bi se raspetljali iz tog klupka.

Samo, ima tu stanovitih, kako bih rekao, razlika... Najpre, Srbija Prištinu nije ni pitala za mišljenje o nezavisnosti Kosova, pa utoliko može reći da je to mišljenje ni na šta ne obavezuje. Ali, zato je pitala Sud. A ako ga je već pitala, potpuno je besmisleno, pride i bezobrazno, da unapred saopšti kako će mišljenje Suda držati relevantnim samo ako joj se ono dopadne; to je isto kao da je rekla da sud ima bespogovorno da služi njenim interesima, ili da joj zapravo do tog Suda nije ni najmanje stalo, nego se zamajava njime tek u neku nejasnu svrhu „kupovine vremena“ (hm, to je opcija koju ne bi trebalo olako zanemariti!). Osim toga, čak je i Jeremiću do neke mere jasno da se narečeni Sud ipak ne potčinjava odredbama Ustava Srbije. On to, doduše, ni ne tvrdi niti traži: on samo kaže da taj Ustav obavezuje njegovu vladu. U redu, ali ako je taj Ustav iznad svega na svetu, pa tako i mišljenja narečenog Suda, onda čemu uopšte sva ta sudanija? Ljudi se, pa valjda i države, parniče zato da bi nešto razrešili, a ne zato da bi u nedogled produžavali neku agoniju i da bi sve ostalo po starom. Doduše, bolji poznavaoци našeg „parničarskog“ mentaliteta upozoravaju da sve baš i ne mora da bude tako racionalno...

Neko bi mogao da prigovori da se Jeremić ionako nije eksplicitno izrazio o zasnovanosti eventualne „nepovoljne“ odluke Suda, nego samo o tome da beogradsku vlast takvo šta ne bi obavezivalo na priznavanje nezavisnosti Kosova, jer nju obavezuje pre svega njen Ustav, a taj joj, kako smo već videli, zabranjuje da prizna Kosovo, ma šta o tome mislili tamo-neki-međunarodni-pravnici. To je lepo, ali tu se opet sudaramo s principijelnim problemom: ako smatramo da bi „povoljna“ odluka Suda obavezivala „drugu stranu“ na suštinsko reteriranje („povratak pregovorima o statusu“, što nije ništa drugo nego samoponištavanje nezavisnosti ili, u nešto blažem slučaju, ozbiljni pregovori o podeli Kosova), kako je moguće da „nepovoljna“ odluka Suda ne bi obavezivala Srbiju ni na šta konkretno? Zamislimo, uostalom, obrnutu situaciju: Sud presudi „u korist Srbije“, ali onda Priština kaže „žao nam je, gospodo, nas obavezuje samo Ustav Kosova, a on nam, avaj, zabranjuje da se vratimo u Srbiju, pa smo mi tu sasvim nemoćni“...

Naravno, sve što ste gore mogli da pročitate važi pod pretpostavkom da je Vuk J. ozbiljan čovek koji vodi ozbiljnu spoljnu politiku i daje ozbiljne izjave. U protivnom – samo smo se igrali, izvin'te na smetnji. Samo da ne bude, po već dvadesetogodišnjem običaju: igračka – plačka?! ■■

Posmrtna presuda i Miloševiću

PIŠE: BOJANA OPRIJAN ILIĆ

Haški tribunal izrekao je krajem februara presude takozvanoj "kosovskoj šestorki", koju čini dobar deo bivše državne vlasti Srbije i SRJ iz vremena sukoba na Kosovu 1999. godine. Na vrhu ove političke i vojno-policijske piramide, u vreme sukoba na Kosovu (kao i rata na tlu bivše SFRJ), bio je Slobodan Milošević, haški optuženik koji je preminuo u Ševeningenu, ne dočekavši kraj sudskog procesa. Zbog zločina počinjenih na Kosovu sudilo se, dakle, "prvim Miloševićevim ljudima" - ex predsedniku Srbije Milanu Milutinoviću, potpredsedniku jugoslovenske vlade Nikoli Šainoviću, načelniku Generalštaba Dragoljubu Ojdaniću i trojici visokih vojnih i policijskih oficira koji su bili na terenu, na Kosovu - Nebojši Pavkoviću, Vladimiru Lazareviću i Sretenu Lukiću. Optužnica ih je teretila za prisilno premeštanje, deportacije, ubistva i progon Albanaca sa Kosova u prvoj polovini 1999. godine.

Milan Milutinović oslobođen je optužbi, dok su ostalim optuženicima izrečene zatvorske kazne u trajanju od 15 do 22 godine zatvora. Preciznije, Milutinović je odmah po ozricanju presude pušten na slobodu, a Nikola Šainović, Nebojša Pavković i Sreten Lukić proglašeni su krivim po svim tačkama optužnice i osuđeni na po 22 godine zatvora. Po oceni sudskog veća, Dragoljub Ojdanić i Vladimir Lazarević odgovorni su za dve tačke optužnice, a nisu krivi za ostala tri navoda, pa su osuđeni su na po 15 godina zatvora.

U presudi sudije Ijana Bonomija obrazloženo je da Milan Milutinović "nije imao direktnu kontrolu nad Vojskom Jugoslavije, niti je bio među najbližim saradnicima Slobodana Miloševića ili ključnim ljudima

Socijalističke partije Srbije". Sudsko veće ocenilo je da je Nikola Šainović "bio jedan od najbližih saradnika Slobodana Miloševića i da nije iskoristio svoj veliki uticaj u vlasti da spreči zločine koji su se dogodili na Kosovu". General Dragoljub Ojdanić, tadašnji načelnik Generalštaba VJ, smatra Sud, "znao je da se događaju zločini, ali je, uprkos svojim saznanjima, nastavio da komanduje vojnim operacijama".

Nebojša Pavković je, ocenjuje se u presudi, učestvovao u naoružavanju nealbanskog stanovništva tokom 1998. godine, kao i razoružavanju Albanaca. On je, navodi se, tokom sukoba boravio na Kosovu, imao neposredna saznanja o zločinima koji su se događali, ali je u svojim izveštajima nekad umanjivao značaj tih zločina. Sudsko veće takođe smatra da je general Vladimir Lazarević imao značajnu ulogu u planiranju i izvođenju operacija na Kosovu, a takođe imao saznanja o zločinima. Načelnik štaba MUP Sreten Lukić imao je "značajnu ulogu", bio redovno prisutan na sastancima i raspolagao detaljnim informacijama o događajima na Kosovu, ali Veće nije bilo uvereno da je ovaj optuženik učestvovao u planiranju zločina. U presudi Tribunala navedeno je i da su snage VJ i MUP činile deportacije, prisilno premeštanje, ubistva i progon kosovskih Albanaca. Konstatuje se, takođe, da masovno raseljavanje Albanaca sa Kosova nije bilo uzrokovano NATO bombardovanjem, niti sukobom Vojske Jugoslavije i MUP Srbije sa OVK, kako je tvrdila odbrana optuženih. Sudsko veće Haškog tribunala smatra dokazanim i da su snage VJ i MUP Srbije u opštinama širom Kosova, nakon početka NATO bombardovanja 24. marta 1999, napadale naselja sa albanskim stanovništvom, maltretirale, pljačkale i ubijale civile, zapovedajući im da idu u Albaniju ili Crnu Goru i paleći njihove kuće i imanja "stvarajući atmosferu terora".

Predavajući sudija Bonomi ocenio je dokazanim i da su

srpske snage krajem marta 1999, počinile masovna ubistva stotina Albanaca, među kojima i žena i dece, u Đakovici, Celinama, Beloj Crkvi, Maloj Kruši i Suvoj Reci. Tela nekih od ubijenih kasnije su pronađena u masovnoj grobnici u Batajnici kod Beograda", naveo je sudija Bonomi.

Haško tužilaštvo teretilo je optužene za proterivanje

oko 800.000 kosovskih Albanaca i u ubistvo više hiljada albanskih civila. Zanimljivo je da su bivši sadrugovi i politički saradnici tokom ovog procesa pokušavali da prebace odgovornost jedni na druge, što je po oceni pravnih analitičara, pomoglo Haškom tužilaštvu. Recimo, Nemanja Stjepanović, (agencija SENSE), koji je pratio suđenje, kaže da po svemu sudeći, zajedničke strategije odbrane - nije bilo. On smatra da, iako nije "posredi najveća grupa optuženih kojima se pred Haškim tribunalom sudilo po zajedničkoj optužnici, jeste reč o grupi najviših političkih vojnih i policijskih zvaničnika izvedenoj pred ovaj sud za ratne zločine".

Mada nije izričito konstatovano da je postojala takozvana "zajednička komanda za Kosovo" – jasno je da grupacija visokih političkih, vojnih i policijskih funkcionera nije tek "neformalno" delovala na Kosovu. Presuda izrečena "šestorki", u domaćim i stranim medijima kao i među pravnim ekspertima, otvorila je nekoliko važnih pitanja – da li je odluka MKSJ dala legitimitet NATO bombardovanju Srbije 1999, hoće li uticati na proces u Međunarodnom sudu pravde o proglašenju nezavisnosti Kosova i konačno – utvrđuje li odgovornost bivšeg režima Slobodana Miloševića, odnosno njegovu lično.

Stručnjaci za međunarodno pravo ocenjuju da haška presuda kojom su bivši visoki dužnosnici Srbije proglašeni krivim za zločine na Kosovu, može donekle otežati položaj Srbije uoči rasprave u Međunarodnom sudu pravde o jednostranom proglašenju nezavisnosti Kosova. Vojin Dimitrijević, ekspert za međunarodno pravo, upozorio je da ova odluka može uticati na savetodavno mišljenje Međunarodnog suda pravde, odnosno na njegovu procenu o tome koliko je samoopredeljenje Kosova bilo opravdano. Jan Klefner iz Instituta za međunarodno pravo pri Univerzitetu u Amsterdamu, rekao je za BBC da presuda Haškog tribunala može donekle otežati položaj Srbije pred Međunarodnim sudom pravde, ali "ne može biti dovedena u direktnu vezu sa jednostranim proglašenjem nezavisnosti Kosova". On je, međutim, podsetio da je Sud proglasio krivim sam politički i vojni vrh Srbije što ukazuje na odgovornost države, a to će svakako biti potegnuto kao argument u budućim raspravama o statusu Kosova.

Što se tiče bombardovanja, francuski *Mond* objavio je nakon izricanja presude "kosovskoj šestorki" kako ona pokazuje da je NATO intervencija "ipak bila opravdana jer je omogućila da se zaustave zločini". A to su, dodaje list, citirajući presudu Haškog suda, "zločinački poduhvat sa ciljem da se promeni etnička ravnoteža na Kosovu kao i sistematska kampanja terora velikih razmera, uključujući ubistva, uništavanja imovine, krađe i seksualno nasilje". Ovakva ocena je, najblaže rečeno, diskutabilna za srpsku javnost, ali se ne može poreći da haška presuda ekipi Miloševićevih ljudi od poverenja ukazuje i na njegovu direktnu odgovornost za počinjena zlodela. Nema sumnje, naime, da odluka Tribunala u ovom slučaju prvi put jasno utvrđuje povezanost bivšeg režima sa zločinima odnosno da je, na neki način, kako konstatuje *Mond* - posmrtna presuda Miloševiću. ■■

Sejači vetra

PIŠE: MIROSLAV FILIPOVIĆ

Obezbediti zaborav, to je cilj i ove vlasti. Obezbediti zaborav za Srebrenicu, za Suvu Reku, za Izbicu, za Čušku, za Dubravu... Za sva mesta i za sve ljude. Ta mesta ne postoje, u njima se ništa nije dogodilo, a i ako jeste, tu su najveće srpske patriote branile srpstvo. To su svetilišta modernog srpskog patriotizma. Ali..., zbog Zapada moramo nekog da osudimo. Šta će se, mora se!

Staro je jezuitsko pravilo da je bitno nebitno, a nebitno bitno. Kao i u srpskoj priči o Kosovu. Kako vreme prolazi, srpska elita sve stupidnije i bolesnije istrajava u svojoj varijanti kosovske priče. Pri tome, malo kome pada na pamet da se vrati na početak i da se još jednom podseti šta se i kako se sve desilo. Tvrdnja da onaj koji seje vetar redovno žanje buru, u Srbiji se svakog dana iznova potvrđuje. Dugoročno investiranje srpskih političara, političkih i svih drugih elita u pogrešno rešavanje kosovskog pitanja urodilo je plodom. O krajnjem bilansu ne bih, on je još uvek nepoznat, čak ni o samom sukobu – ne, ali o posledicama – da. Ili, bar o jednoj od tih posledica.

Činjenica da je pre 10 godina, tokom operacije „Potkovića“ na Kosovu spaljeno 127.000 kuća, ubijeno desetak hiljada ljudi uz 3000 koji su spaljeni ili zakopani van Kosova, praćeno horom nacionalnog ruganja žrtvama i ljudskoj civilizaciji uopšte, svodi na teoriju mogućnosti srpske države da postane nacionalni cilj, ili čak i neželjena sudbina kosovskih Albanaca. Dokaza za to ima toliko, neki su i objavljeni u medijima, da bi jedno zrelo društvo sa lakoćom moglo da se odredi prema činjenicama. Nacionalistička i religiozna histerija tokom operacije „Potkovića“ bila je tolika da su pripadnici srpskih snaga bili apsolutno sigurni da su unapred abolirani za sve zločine koje počine na Kosovu. Zbog tog verovanja postoje stotine i stotine fotografija nasmejanih ratnika ispred zapaljenih albanskih kuća. A tih zločina je bilo toliko i bili su toliko strašni da se od bola nevinih ljudskih bića još uvek tresu temelji civilizacije na planeti.

Sa druge strane, tačno je da su pravosudne vlasti u Srbiji pokrenule određeni broj sudskih postupaka za ratne zločine. Neke presude su i donete. One, međutim, iako ohrabruju i pružaju nadu da nije baš sve izgubljeno, ipak pre, za društvo i državu predstavljaju sramotu nego razlog za bilo kakvo zadovoljstvo. Otuda teza da se ne treba previše radovati beogradskim sudskim procesima za ratne zločine. To se samo oni koji su zločine smislili, inspirisali i ohrabрили sada svete onima koji nisu bili dovoljno zli i svoj zločinački posao doveli do nepovratnog kraja, ili dovoljno mudri da ne ostave tragove. Kad je svojevremeno počeo sudski postupak protiv „Škorpionca“, malo ko se užasnua ubistva civila. Prosečan Srbin je rekao: „Ko ih j...e, nek

im sude, kad su bili glupi pa se slikali“. Istovremeno, ishodi pravosudnih postupaka nameću pitanje da li ta suđenja znače da je Srbija uspjela da postigne preko potrebno očišćenje, da li je uspjela da u Srbiji ubistvo svakog drugog čoveka učini ne samo kažnjivim, već da ono predstavlja razlog za odijum i svakovrsnu ekskomunikaciju ubica i zločinaca.

Odgovor, nažalost, mora da bude negativan. Svi ovi pravosudni postupci su bleđi i beznačajni pred, recimo, nacionalističkim cirkusom hapšenja policajaca u Leskovcu, ili daljim kolektivnim ćutanjem o zločinima i zločincima. Suđenja, iako su dobra vest, nisu došla kao posledica ukupnog sazrevanja srpskog društva, niti njegovog promenjenog odnosa prema zlu kao fenomenu koji se dešava među ljudima. Suđenja zločincima nisu došla kao rezultat autonomnog delovanja policije ili pravosuđa, jer da je tako, onda bi smo u Srbiji imali onoliko sudskih postupaka sličnih Suvoj Reci, koliko je bilo i zločina, znači stotine i stotine. Suva Reka je rezultat političke odluke, kao što je suđenje Škorpionima rezultat prikazivanja filma o zločinu, a suđenje za ubistvo braće Bitići rezultat američkog pritiska na Beograd. I, na kraju, ako tražimo zajednički imenitelj svih ovih, i još mnogih narednih sudskih procesa koje će srpsko pravosuđe voditi za ratne i druge zločine, to je, verovali ili ne - prikrivanje ili zataškavanje još većih zločina i pokušaj zaštite jednog drugog velikog, najvećeg od svih zločinaca, Ratka Mladića.

Iako je svakim danom sve starija, srpska vlast nije nimalo mudrija, pa i dalje istrajava u suludoj politici prema Kosovu, politici koja je sve više udaljava od puste želje otelotvorene u nedavnom predsedničkom uskliku „nikada, nikada, nikada, nećemo priznati Kosovo“, i da ćemo uskoro, još samo malo da sačekamo, biti na našem Kosovu. Jednostavno je ushićujuće sa kolikom lakoćom svaka srpska vlast, pa i ova aktuelna, odlučuje da nacionalne probleme koje ima, čak i one strateške kao Kosovo, počne da rešava mangupski, redovno birajući i istrajavajući na maksimalno pokvarenom načinu. Zavarana flagrantnom činjenicom da se domaća publika uvek i „primi“ na takav način, srpska vlast tog poslovično „golog cara“ nudi i međunarodnoj zajednici, besomučno trubeći o dvostrukim aršinima i neobjektivnosti iste, kad međunarodna zajednica vidi da je car, ipak, go.

Grešaka koje čini srpska vlast *a propos* Kosova i srpskog nacionalnog cilja je mnogo. Jedna je, recimo, pokušaj Beograda da ceo svet napravi ludim! U Beogradu uporno pričaju o stotinama ubijenih Srba, a niko ne pominje hiljade ubijenih Albanaca, srpskim političarima su puna usta stotina spaljenih srpskih kuća, a svi su zaboravili desetine hiljada albanskih, užasavaju se hiljada proteranih Srba, a pre deset godina je srpska država proterala gotovo milion Albanaca. Naravno, postoji neko ko to nije zaboravio. To su kosovski Albanci i međunarodna zajednica. Naravno i da srpsko poslovično pravljenje ludim celog sveta ni ovog puta nije prošlo.

Pri tom se srpskoj javnosti permanentno serviraju selektovani podaci o prilikama na Kosovu, podaci koji su toliko selektivni da gotovo predstavljaju lažno informisanje. Ne sećam se da je ijedan medij objavio da Srbi nemaju struju

zato što je decenijama ne plaćaju, ili da apoteke u srpskim enklavama nemaju lekove zato što Srbi neće da napišu Kosovskoj carinskoj službi zahtev da puste lekove preko granične linije.

Milošević je odavno mrtav, odlaskom Crne Gore i Kosova nestala je i poslednja krhotina sna o Velikoj Nebeskoj Srbiji, ali su itekako živahni ideolozi tog čudovišnog projekta. Oni, sa tek nekoliko haških izuzetaka, bezbrižno uživaju u slobodi, sveopštem zaboravu zločina i pravnoj i oružanoj zaštiti koju im obezbeđuje vlast. Taj san koji jeste mrtav, iako ga mnogi još uvek sanjaju, zasnovan je na zlu, na nasilju, ubistvima, paljevini, progonu i čišćenju. Put kojim se dolazi do Nebeske Srbije nije put od „žute cigle“, već put krvi i zla na čijem ćete početku sretati pesmu i sve same nasilnike, ubice, zločince, zlikovce, kriminalce i avanturiste svih vrsta, a na kraju samo jecaj, izbeglice, bogalje i prosjake. Na tom strašnom putu gore kuće i gradovi, siluju se devojčice, ubijaju čitave porodice dojučerašnjih prijatelja, širom sveta se seju izbeglice, jad i nesreća. Na tom putu je zapaljeno, silovano, opljačkano i ubijeno sve što je moglo da se zapali, siluje, opljačka i ubije. Ideja velike Srbije se, kao strašni zmaj iz dečjih čitanki, hranila samo i samo smrću.

Naš problem je u tome što to zna ceo svet. Znaju to i Slovenci i Hrvati, Bosanci, Makedonci, Crnogorci. Znaju to i kosovski Albanci. Zato su nas svi oni napustili. Zapušili nos, okrenuli glavu i, zabezegnuti i užasnuti - otišli. Samo se još mi ovde pravimo potpuno ljudi i pitamo se, „šta im je“!

Naravno, beogradski kleronacionalisti ne misle tako. Oni su soj pokvarenih ljudi, osoba načinjenih od ljudskog materijala najlošije vrste, pa je i njihov sistem vrednosti takav: skandalozno rdjav i mangupski pokvaren. Ono što njih interesuje i na čemu se naročito angažuju je - zaborav. Obezbediti zaborav, to je osnovna ideologija današnje vlasti. Obezbediti zaborav za Srebrenicu, za Suvu Reku, za Izbicu, za Čušku... Za sva mesta i za sve ljude. Ta mesta ne postoje, u njima se ništa nije dogodilo, a ako se i dogodilo, tu su najveće srpske patriote branile srpstvo. Ali, pošto je reč o istim ubicama, neophodno je obezbediti zaborav i za Ibarsku magistralu, i za Frušku Goru, za Budvu, Petrovo Selo, Batajnicu. Ni ta mesta ne postoje ni u njima se ništa strašno nije dogodilo. I to su svetišta srpskog patriotizma.

Hitler je rekao da je najveći zločin koji neko može učiniti svom narodu - to da izgubi rat. Kao da slično misle i čuvari omiljenog srpskog mita. Za Hag i ceo normalan svet, pa i deo Srbije, srpski kleronacionalisti su krivi, jer su činili zločine i za dugo ogadili i osramotili sve što je srpsko. Za srpsku crkvu, koja je u Srbiji na vlasti bar onoliko koliko i Tadić, krivi su, jer u svom zločinačkom poduhvatu, koji časni oci smatraju pravедnom borbom, nisu bili dovoljno efikasni. Zato ponavljam: ne treba previše verovati sudskim procesima za ratne zločine. To se samo oni, koji su zločine smislili, inspirisali i ohrabрили, sada svete onima koji, po njihovoj proceni nisu bili dovoljno zli i svoj zločinački posao doveli do nepovratnog kraja. Najveći zlikovci su i dalje najveći heroji kojima se pevaju pesme, kojima se treba diviti i koji su zauvek skriveni skutima crnih mantija. ■■

U slavu obmana, zabluda i gluposti

PIŠE: STIPE SIKAVICA

Dakle, preživeli smo i ovogodišnji 24. mart; protutnjala je deseta godišnjica od početka oružane intervencije snaga Severnoatlantskog pakta na odabrane vojne ciljeve ondašnje SR Jugoslavije, u prvom redu na pukove i brigade domaćih oružanih snaga koji su tvorili borbeni poredak na Kosovu. A šteta što je baš ta, "okrugla godišnjica" prošla tako kako je prošla! Jer, ona se nudila gotovo kao idelna prilika da državni vrh Srbije konačno izađe pred domaću (i svetsku) javnost sa "završnim kosovskim računom" iz ratne 1999. godine. Naravno, to se moglo dogoditi jedino pod uslovom da je zvanična Srbija blagovremeno imenovala reprezentativnu ekipu, sastavljenu, recimo, i od nekoliko desetina domaćih i stranih (civilnih i vojnih) eksperata i istraživača multidisciplinarnih kvalifikacione strukture koja bi, nakon temeljnog i savesnog (izvesno, višegodišnjeg) istraživanja, priredila studiju u kojoj bi bili sadržani pouzdani odgovori na sva relevantna pitanja o ratnim dejstvima na Kosovu i u kojoj bi bili rasvetljeni i svi ostali tragični događaji vezani za intervenciju Alijanse na tlu SR Jugoslavije/Srbije pre deset godina. Ukratko, tom bi se analizom – koja bi se po logici stvari imala svrstati u red dokumenata od prvorazredne društvene i državne važnosti – otklonile brojne nejasnoće i zabluda iz rata koji je u Srbiji kolokvijalno nazvan "NATO-bombardovanje", odnosno "Drugi kosovski boj" u nomenklaturi srpskih nacionalista.

Nažalost, takvu smo analizu i ovaj put mogli samo da sanjamo. (A, kad Srbija nije u stanju da izvede "završni račun" rata u kojem je "izvršena agresija" na nju, onda je iluzorno očekivati od srpskih vlasti iole objektivan bilans ostalih ratova vođenih na tlu bivše Jugoslavije u kojima je oficijelni Beograd bio i glavni uzročnik i ključni akter.) Najverovatnije, takva se studija neće pojaviti u Srbiji ni u narednih nekoliko decenija. Neće, jer u nas, i u državi i u društvu, prvenstveno u elitama vlasti i moći, manjka svesti o nužnosti takvog ili sličnog pristupa ne samo kosovskoj ratnoj drami nego ukupnoj bliskoj prošlosti; u zemlji Srbiji nema političke volje za takvu analizu; i eliti i "širokim narodnim masama" nedostaje spremnost za samokritiku i pokajanje; to će reći, da je Srbija deficitarna i u odgovornosti vladajućih struktura i ostalih centara moći prema sadašnjim i budućim generacijama! A da je

srbijanska vlast, sa Borisom Tadićem na čelu, kakvim čudom s takvom analizom stala pred "svoj narod", držimo da bi se gotovo preko noći promenio odnos međunarodne javnosti prema Sbjiji, jer bi to bio najubedljiviji dokaz da ona poseduje moralne (i druge) kapacitete, pre svega, da okaje teške ratne (i ne samo kosovske) zločine koji su počinjeni pod srpskom ratnom zastavom; bio bi to, dakle, pouzdan znak da je ona na putu da postane uljudena i sredena zemlja, i izvesno bi joj se širom otvorila vrata kolektivne bezbednosti i Evropske unije. Umesto toga, naš se vrhovni državni dvojac (predsednik Tadić i ministar inostranih dela Jeremić), i to baš nekako u vreme desetogodišnjice o kojoj je reč, zamlačivao po svetu (sedište UN, Egipat) pabirčeći glasove za nepriznavanje Kosova i za "novi samit nesvrstanih u Beogradu", valjda 2011. godine! (Polu veka od Prve konferencije nesvrstanih u Beogradu!?)

Naravno, sve to ipak ne znači da deseta godišnjica "NATO-bombardovanja" nije obeležena na "dostojan način". Jeste i te kako, i to na svim nivoima državnog i društvenog organizovanja, iako predsednik države nije bio kod kuće. Na gotovo svim mestima uzaludnih pogibija pripadnika oružanih snaga (osim na "svetoj srpskoj zemlji", gde su "Šiptari" masovno iskazivali zahvalnost Alijansi u slavu nezavisnosti "nepostojeće države Kosovo") i slučajnih stradanja civila održani su komemorativni skupovi i polagani venci. Zajednički imenitelj beseda sa svih skupova, i gotovo svih novinskih tekstova i dačkih radova na tu temu, gotovo je doslovno glasio: "Oni su nas bombardovali, Srbija to neće zaboraviti!"

Međutim, u tom širokom a veoma plitkom "bunaru pamćenja" – nigde se nije moglo naći makar malo mesta za stvarne razloge "bombardovanja". Taman posla da je ikome iz te poplave rodoljublja palo i na kraj pameti da makar kroz stisnute zube procedi da je oružana sila Slobodana Miloševića preko Prokletija bezdušno prognala blizu milion kosovskih Albanaca; da je svirepo pobijeno desetak hiljada "Šiptara" i da su stotine njihovih leševa u hladnjačama prevoženi i rasejavani po "blagorodnoj" zemlji Srbiji ne bi li se zameo trag tom beščacu! Nigde ni pomena o tome da su četvorica vojnih i policijskih generala (Dragoljub Ojdanić, Nebojša Pavković, Vladimir Lazarević i Sreten Lukić) pred Tribunalom u Hagu upravo osuđeni za teške ratne zločine počinjene na Kosovu. Umesto toga, lamentiralo se samo nad "našim žrtvama", mada se ni danas ni približno tačno ne zna koliko je poginulo pripadnika "naših" oružanih snaga, a koliko "naših" civila. Premijer Mirko Cvetković je baratao podacima koje još davno lansirala Koštuničina vlada: da su poginula 1002 pripadnika vojske i policije i oko 2500 civila, a da je 12.500 osoba ranjeno i povređeno!

U tim nepouzdanim brojkama naivni građani, sve kad bi bili i voljni, teško da bi otkrili podvalu: njima se, naime, bezočno i danas sugerisao zaključak – da su civili i civilni objekti bili glavni ciljevi bombi i raketa Alijanse! Ta je obmana nastala pre deset godina u radionicama Miloševićeve crne propagande: najpre bi po gradovima zavijale sirene u znak "opšte opasnosti", posle čega bi

se odredi "hrabrih patriota" zgomilavali na trgovima i mostovima, izvodili nekakve performanse i tobože prkosili pilotima "NATO-bombardera", to jest, tobože im se nudili kao meta (*target!*) na otvorenom prostoru. Naravno da niko od tih "rodoljubaca" nije stradao; oni su dobro znali da je i njihov rizik bio sveden na razinu slučajnosti, odnosno na "kolateralnu štetu". Ali, onima koji su iz straha i pomanjkanja obaveštenosti silazili u podrum i druga skloništa na svako urlanje sirena – slali su nečasnu poruku: NATO prvenstveno tamani "srpske civile"!

Proizvoljnost još uvek gospodari srpskim političkim i medijskim prostorom i kad je posredi kasetna municija kojom su "NATO-bombarderi" zasipali "civilno stanovništvo". „Odokativno“ se još uvek tvrdi da je sva ta municija bila "obogaćena" radioaktivnim materijama. Taj oblik zavere protiv Srbije naširoko je raspredan i u Narodnoj skupštini neposredno iza obeležavanja desete godišnjice "agresije na Srbiju". Božidar Delić, jedan iz plejade "proslavljenih" srpskih generala u "Kosovskom boju 1999", danas istaknuti član Srpske napredne stranke, predvodio je grupu "poslanika-patriota" koja je sav svoj potencijal u rasparavi o setu nacrtu ekoloških zakona usmerila protiv "NATO-agresora" koji "nas je uništavao kasetnim bombama sa osiromašenim uranijem". Ali, kraj toliko buke u odnosu na kasetnu municiju, čovek bi očekivao da će Srbija biti u prvim redovima onih država koje se bore za zabranu toga zla. Kad tamo, kad se 3. decembra prošle godine u Oslu potpisivala Konvencija o potpunoj zabrani kasetnih bombi – Srbija je bila jedna od prvih, a malobrojnih zemalja u svetu (jedina u regionu!) koja nije stavila potpis na taj dokument!

Posebno poglavlje ove tugaljive priče su generali domaće oružane sile. Svi su oni u vojnim školama i akademijama učili osnovnu lekciju iz ratne teorije čija esencijalna poruka glasi – vojskovođa nipošto ne sme da vodi trupe u one bitke u kojima nema nikakvih izgleda na uspeh! Hoćemo reći, znali su generali (morali su to znati!) da ondašnje oružane snage SR Jugoslavije/Srbije nisu imale ni promil verovatnoće da ostvare svoj ratni cilj u sudaru sa mnogostruko tehnički nadmoćnijim snagama Alijanse. Uprkos tome, komandant "naših jedinica" ešeloniranih "u odbrani Kosmeta", general Nebojša Pavković, je uoči "Drugog kosovskog boja" "svom narodu" odao – lažnu poruku: "Odranićemo Kosovo po cenu da svi izginemo!" Doduše, njegovo ratno i (naročito) poratno razmetanje hrabrošću srpske vojske ipak je bilo utemeljeno i na izvesnim realnim činjenicama: nekoliko meseci pre borbenih dejstava sva vojska u borbenom poretku na Kosovu, svi guseničari i točkaši, sva oruđa većeg kalibra bili su ukopani i utvrđeni tako "da nam ni atomska bomba nije mogla ništa" (kako su se hvalisali pojedini generali).

Činjenica da se srpska vojska blagovremeno temeljno ukopala i utvrdila na "kosmetkim borbenim položajima" u mnogome je uticala na to da gubici u ljudstvu i ratnoj tehnici u borbenim redovima na srpskoj strani budu mnogo manji nego što se prema ratnim standardima, a u odnosu na ogromnu nesrazmeru u borbenoj snazi

zaraćenih strana, očekivalo. Ali, ta prosta istina tehničke naravi, u interpretaciji vojno-političke propagande Srbije, premetnuta je u produkt srpskog vojničkog genija! Pa će u toj bolesnoj računici ispasti da je u borbenom poretku poginulo "samo" oko hiljadu pripadnika oružane sile (zvanični podatak u opticaju), a da ih je, u odnosu na već spomenute parametre, moglo poginuti i tri puta više! A, ustvari, nije trebalo da pogine niko, jer podmetanje slabašnih oružanih snaga SRJ/Srbije pod ogromno razorno dejstvo raketa i bombi Alijanse, pri čemu je protivnik bio izvan domašaja nekog domaćeg oružja, graničilo se s poremećenim umom, da ne kažemo i sa zločinom!

Između ovdašnjih generala i ostalih oficira visokih činova, jedino je general Momčilo Perišić upozoravao vrhovnog komandanta Miloševića da će biti pogubno i po vojsku i po državu i društvo ako se bude oružjem suprotstavio Alijansi. Kako se moglo i očekivati, Perišić je vrlo brzo smenjen sa mesta načelnika Generalštaba, a na ključne pozicije u vojnoj hijerarhiji zaseli su generali karijeristi i profesionalne patriote. A da je oficirski kor stao uz Perišića – za šta je imao jako uporište, jer je crnogorski član Vrhovne komande odbio da učestvuje u tom Miloševićevom bezumlju, pa zato ni krnja Vrhovna komanda ni po tadašnjem saveznom Ustavu nije imala legitimitet! – vožd bi se našao u nebranom grožđu i pitanje je da li bi i kako realizovao svoju suludu ideju. Međutim iako su generali, kako već rekosmo, dobro znali u kakav sunovrat Milošević vodi vojsku i državu, oni svih ovih godina iz penzionerske hladovine ponavljaju jednu te istu mantru: da su "branili otadžbinu" i da "kao profesionalci" nisu "imali pravo da ne izvrše naređenje vrhovne komande"!

Ta je prefidija pala na vrlo plodno tlo. Stoga se i na desetu godišnjicu o kojoj je reč, maksimalno zlorabila fraza – da su pripadnici oružanih snaga Srbije "pogibijom na Kosmetu" zapravo "položili svoje živote na oltar otadžbine". Biće, međutim, da su oni žrtvovani na oltaru opštenarodne gluposti i Miloševićevih ličnih interesa. Naš poznati advokat Srđa Popović će u jednom eseju zapisati i sledeće: "... Izolacija koja je usledila, bez obzira na kratko trajanje, omogućila mu je da poravna račune sa prozapadnom 'petom kolonom' i 'izdajnicima' iz redova opozicije, a da pri tom ne mora da brine o finesama ljudskih prava i demokratskim standardima. Milošević nije mnogo mario za gubitak Kosova..." No, Milošević i "srBske patriote" izvukli su još jednu korist iz kosovske krvarine: sve do tada Srbija je slovila kao međunarodni parija, a od "NATO-agresije" ona se ugnezdila u neuporedivo ugodniju poziciju – žrtve. Ne samo "žrtve Zapada", nego i "žrtve Šiptara"! Za tu se "blagodet" zaklanja naročito sada. A, u slavu svih tih obmana, zabluda i gluposti, izašao je iz pera "oca nacije" Dobrice Ćosića i šesti tom čuvenih "Pišćevih zapisa" pod adekvatnim naslovom: "Vreme zmija – mali svetski rat protiv Srbije" koji je promovisan u maloj sali Kolarčeve zadužbine u Beogradu baš 24. marta ove godine. Imamo "su čim" pred "svetske moćnike", makar do sledeće godišnjice. ■■

U spirali zločina

Slučaj Balkanskih ratova

PIŠE: DUBRAVKA STOJANOVIĆ

„Dan velikog obračuna“, „ostvarenje zavetne misli“, „osveta Kosova“, „nastavak borbe za krst časni i slobodu slavnu“, „najpopularniji ratovi u srpskoj istoriji“... To su neki od načina na koje su Balkanski ratovi opisivani u istorijskim izvorima i u kasnijoj historiografskoj literaturi o njima. Slavljeni su, bar u Srbiji, kao revanš za poraz u Kosovskoj bici, ispravljanje tada nanete nepravde, vraćeni dug knezu Lazaru... Razumeli su se kao ostvarenje istorijskog prava, pa su, tako ušli i u današnju argumentaciju Srbije u diskusijama o nezavisnosti Kosova.

Podsetimo se, najpre, šta se tada dogodilo. Prvi balkanski rat počeo je u oktobru 1912. godine i u njemu su se sukobile vojske Srbije, Grčke, Bugarske i Crne Gore s turskom vojskom. Cilj toga rata bilo je rešenje nasleđa Osmanskog carstva na Balkanu. Pošto se ambiciozne mlade nacionalne države nisu mogle dogovoriti o podeli etnički izmešanog prostora, došlo je, samo nekoliko meseci po završetku prvog rata, do izbijanja drugog balkanskog sukoba. U njemu su se karte drukčije promešale, saveznici i protivnici iz prvog rata zamenili su mesta. Tada, u leto 1913. godine su, na jednoj strani, bili Turska, Srbija, Crna Gora, Grčka i Rumunija, a na suprotnoj - Bugarska. Rat je završen porazom Bugarske i novom preraspodelom ranije osvojenih teritorija.

Najveći problem među saveznicima bila je „podela plena“. Srbija i Bugarska su teškom mukom, posle višegodišnjih „crtanja mapa“, početkom 1912. godine, došle do dogovora o budućoj graničnoj liniji koja je trebalo da dijagonalno podeli Makedoniju od Krive Palanke do Ohrida. Oblasti severno od te linije trebalo je da pripadnu Srbiji, dok je južni deo bio namenjen Bugarskoj. Između te dve oblasti ostala je „sporna zona“ o kojoj se nije mogao postići dogovor. Da pregovori ne bi propali, obe države su prihvatile da se, posle rata, ruski car pozove kao arbitar i da on odredi kome sporni prostor treba da pripadne. Time su same sebi ograničile suverenost i umešale Velike sile u svoje odnose, dajući im ulogu sudije u međusobnim sukobima oko „međa“.

U isto vreme, tokom pregovora vođenih o sklapanju Balkanskog saveza, Bugarska i Grčka nisu ni uspele da dođu do savezničkog ugovora. One su imale pretenzije na iste prostore Makedonije i Trakije, naročito na Solun. To je, već u startu, značilo da će njihovo razgraničenje posle rata biti prepušteno međusobnoj otimačini ili, ponovo, presudi Velikih sila. Dogodio se i jedno i drugo.

Balkanski ratovi koji su stali u vreme kraće od godinu dana ostavili su strahovite posledice po najveći broj balkanskih naroda. Turska je te ratove doživela kao jednu od najvećih trauma svoje moderne istorije, gubitak svojih najzapadnijih i najrazvijenijih evropskih provincija. To je trauma koja se u historiografiji i u udžbenicima istorije u Turskoj prećutkuje, ali koja je bila važan „kvasac“ modernog nacionalizma u toj zemlji.

U bugarskom slučaju, trauma je još mnogo dublja. Ti događaji doživljeni su, a i do danas interpretirani, kao podela „bugarskog nacionalnog bića“, kao izdaja saveznika, na prvom mestu Srbije, koja je, po tom viđenju otela polovinu „bugarske teritorije“ i prepolovila bugarski narod (u koji se računaju i Makedonci). Bio je to izvor trajnog nezadovoljstva i nacionalne frustracije koji su Bugarsku, u pokušajima da promeni nastalo stanje, i u Prvom i u Drugom svetskom ratu, suprotstavili većini njenih balkanskih suseda i stavili je u tabor poraženih. Trauma je time bila samo još više produbljena.

Albancima su Balkanski ratovi doneli izuzetno veliku promenu. Stvorena je nezavisna država Albanija, ali je teritorija Kosova, posle uspešnih ofanziva srpske vojske i odluka mirovne konferencije velikih sila, pripala Srbiji. Ta okolnost stvorila je duboku frustraciju u albanskom nacionalnom pokretu, pa se i danas, u udžbenicima istorije i na Kosovu i u Albaniji, predstavlja da je, kako piše, nepravednom odlukom velikih sila, albanski narod 1913. godine pocepan na dva dela. Bio je to temelj težnji albanskog naroda za otcpljenjem od Srbije i ujedinjenjem s matičnom državom tokom XX veka, što je neprestano opterećivalo i pogoršavalo odnose dva naroda.

U istorijskom pamćenju u Makedoniji, Balkanski ratovi imaju posebno malignu ulogu. Shvataju se kao najbolji dokaz gramzivosti svih susednih naroda čiji su „nacionalni interesi“ bili, svi do jednog, formulisani na račun makedonske teritorije. Drugi rat je i izbio zbog neslaganja oko razgraničenja na toj teritoriji, a sve se završilo podelom Vardarske, Pirinske i Egejske Makedonije između Srbije, Bugarske i Grčke, pa je ideja o objedinjavanju tih oblasti postala osnova makedonskog velikodržavnog sna tokom XX veka.

Ukratko, Balkanski ratovi stvorili su nacionalu frustraciju gotovo kod svih naroda koji su u njima učestvovali. Svakome je ostao makar mali deo neostvarenih želja, što je kod svih ojačalo velikodržavne pretenzije. Na njima su se, tokom čitavog XX veka, zasnivali separatistički i iredentistički pokreti, što je bilo jedan od bitnih faktora nestabilnosti regiona. Čak i one države koje su se smatrale dobitnicima, kao što su bile Srbija, Grčka i Crna Gora, ostale su nezadovoljne, jer njihove maksimalne želje nisu bile ostvarene. Zbog toga je u njima održavan utisak „neobavljenog posla“, što je značilo stalno podgrevanje ideje o neophodnosti novih konflikta.

Istovremeno, Balkanski ratovi su produbili konflikte umešanih država s velikim silama. Sve nacionalne elite optužile su vodeće države Evrope za zavereničko delovanje „baš protiv nas“. One su bile krive što „nismo dobili više“, što su „oni drugi dobili ono što je naše“, što „naš narod još nije oslobođen“. Takvo razumevanje uloge velikih sila i svog odnosa s njima, vodilo je te narode u dalje nesporazume sa svetom, pa su se njihove elite, u pokušajima međunarodne komunikacije, ponašale nezgrapno, arogantno i nerazumno. Time su nacionalne frustracije bivale još dublje. „Svet“ je bio kriv za sve, a mali balkanski narodi odvajali su se od koncepta odgovornosti, čime se racionalno suočavanje s realnošću ostavljalo za neka druga vremena. „Večiti krivac“ je bio pronađen u velikim silama, a „srdita nemoc“ postala

je najčešći oblik ponašanja nacionalnih elita balkanskih država, posebno u čestim svetskim i regionalnim krizama koje je doneo XX vek.

To bolno iskustvo koje su prošli balkanski narodi pokazalo je da ratom postavljenim državnim granicama niko nije bio zadovoljan. Budući da su sve države u ratove krenule s idejom pribavljanja što veće teritorije, svako proširenje nužno se razumelo kao nedovoljno i bilo je daleko od snova o velikoj državi. Posebno je ta realnost bila daleka od izmaštanih državnih granica koje su bile zasnovane na konceptu „istorijskog prava“. Svaka je, naime, balkanska nacija vezivala svoj nacionalni san za neki trenutak u prošlosti, uglavnom u Srednjem veku, za trenutak kad su njihove države dostigle svoju maksimalnu veličinu. Za nerealnošću tog koncepta nije zaostajao ni onaj koji se pozivao na „etničko načelo“, jer, na etnički izmešanom Balkanu, pogotovo u situaciji kada sve nacije još nisu bile u punoj meri formirane, nije bilo moguće povući liniju koja bi svakog zadovoljila i koja kasnije ne bi izazvala nezadovoljstvo i iredentizam.

Zato je svaki rat na Balkanu vodio u novi rat, svaka podela u novu podelu. To nije bila posledica zle sudbine ili nekog čudnog i iracionalnog usuda koji dovodi do „balkanizacije“, odnosno udrobljavanja prostora. Reč je o sasvim logičnoj i jedinoj mogućoj posledici pokušaja stvaranja etničkih država na etnički mešovitom tlu. Takav program nužno vodi neprestanom cepanju prostora, jer se „etnička čistota“ ne može postići. Sve dok je takva logika na snazi, a državni programi usklađeni s njom (što je još uvek u Srbiji aktuelno i u programu otepljenja Republike Srpske od Bosne i u slučaju pokušaja podele Kosova) usitnjavanje prostora će se nastaviti, pa će, umesto da, u skladu sa snom, bude sve veća, država biti sve manja. Time ćemo dobiti dva moguća rezultata: ili će se povećati broj iredentističkih pokreta, ili će se, što je poslednjih decenija bio srpski slučaj, povećati broj izbeglica u matičnoj državi.

Drugo što se može naučiti iz Balkanskih ratova jeste tip sukoba koji se reprodukuju na tom području. Naime, iz prethodne ideje „stvaranja etnički čistih država“ jedino što može da proistekne jesu etnička čišćenja i masovni zločini. Oni nisu slučajni proizvod rata, niti posledica ratnih dejstava. Oni su suština te vrste ratova, oni su njihov najvažniji deo, jedini mogući proizvod ideologije stvaranja nacionalnih država na Balkanu. Ni u ovom slučaju nije reč o „prirodi tih naroda“, njihovoj urođenoj surovosti ili „genetskoj genocidnosti“. Reč je, ponovo, o nužnom proizvodu nacionalističke ideologije. Kako je XX vek proticao, tako su ciljevi stvaranja velikih država sve više potiskivani na račun ideje o stvaranju čistih država. Etnička i verska čistota države postala je opsesivni cilj, koji je u sebi, kao svoj najvažniji deo, imao nestanak onih „drugih“, naroda s kojima delimo taj prostor. S vremenom su samo mašta i razvoj tehnologije te zločine učinile raznovrsnim. Ali, bilo da se radilo o bacanju leševa u jame ili da je rešenje nalaženo u njihovom pohranjivanju u hladnjače, suština je ostala nepromenjena.

Balkanski ratovi doneli su masovne zločine nad civilima koji su šokirali tadašnji svet. Bio je, to istovremeno, i jedan od prvih medijski praćenih ratova, jer su, posle Burskog rata u Južnoj Africi, novinari prvi put išli s vojskama i

izveštavali o stanju na frontovima. Izveštaji o masovnim zločinima nad civilima brzo su stigli u svet. Pratili su ih i izveštaji diplomatskih predstavnika zapadnih zemalja koji se danas nalaze u arhivima i mogu se pročitati. Kao reakciju na te vesti, Karnegijeva fondacija poslala je posebnu komisiju koja je ispitivala zločine i čiji je izveštaj objavljen na više stotina strana. Te vesti zgrozile su svet, predstava o „divljim Balkancima“ bila je potvrđena. Tačno je da je ta slika bila cinična, u tom smislu, što je, kako je napisala Marija Todorova, svet samo godinu dana kasnije proizveo do tada nezamislivu klanicu u rovovima Prvog svetskog rata. To jeste tačno, ali problem je u tome što je tip zločina na Balkanu bio drugačiji, što po svom karakteru nije bio uporediv s onim što se dogodilo u Evropi nešto kasnije, ma koliko da je to bilo surovo i krvavo.

Prvi cilj balkanskih vojski bio je da se prošire granice nacionalnih država na račun Turske i da zajedno sa starom carevinom s Balkana ode i muslimansko stanovništvo. Bio je to već i deo prethodnih iskustava. Naime, posle Velike istočne krize, kada je Srbija dobila veliko teritorijalno proširenje na jugu, te teritorije napustilo je oko 70.000 podanika muslimanske vere, među kojima najveći broj Albanaca. Bila je to i odmazda za prethodni odnos u kome su hrišćani bili potčinjeni u Osmanskom carstvu. Time je, kako u svojoj knjizi „Istorija Srbije od 19. do 21. veka“, kaže Holm Zundhauzen, počeo đavolski krug uzajamnih proganjanja koji će označiti srpsko-albanske odnose u sledećem veku. Ti Albanci većinom su naselili teritoriju Kosova, gde su se svetili lokalnim Srbima zbog proterivanja iz oblasti koje su pripale Srbiji. Godine 1913, u novoj spirali zločina, to će se okrenuti protiv njih.

Dodatni problem bio je u tome što do iseljavanja stanovništva nije moglo doći samo od sebe, niti su civili mogli tek tako krenuti za vojskom koja se u haosu povlačila. Radilo se pretežno o poljoprivrednom stanovništvu koje ne napušta lako svoju zemlju i stoku, stanovništvu koje nije lako pokretno. Otići sa zemlje značilo je izgubiti sve, tako da odluka o masovnom odlasku nije mogla biti sasvim spontana. Bilo je potrebno naterati stanovništvo na izbeglištvo, a to se činilo sredstvima nama veoma poznatim iz kasnijih etničkih sukoba u bivšoj Jugoslaviji. Najčešće se to dešavalo tako što su vojničke čete upadale u sela i palile kuće. Karnegijeva komisija utvrdila je da je 80 odsto muslimanskih sela na teritorijama na kojima su nastupale vojske hrišćanskih zemalja bilo zapaljeno. Zabeleženi su i slučajevi u kojima su vojske ulazile u naselja, odvajale muškarce od žena i dece, pa ubijale, redom, samo jednu od tih grupa, ili obe. Često su te zločine činili udruženi vojnici savezničkih balkanskih država. Posebno je zabeležen slučaj u Strumici, gde su zajedno jedan srpski major i trojica bugarskih oficira išli od kuće do kuće s jednim svedokom koji je potvrđivao „krivicu“ budućih žrtava. Računa se da je najnačin ubijeno između 3 i 4 hiljade ljudi u širem regionu Strumice. Posle toga, sudeći po Karnegijevoj komisiji, bugarskim oficirima je bilo suđeno, dok je srpski major prošao nekažnjeno.

Posle te prve faze u kojoj su balkanski saveznici rešavali probleme osmanskog nasleđa, došlo je, ponovo sasvim logično, do međusobnih sukoba i međusobnih proterivanja. U zamišljenim etničkim državama nisu se mogli naći

pripadnici drugih naroda, pa je počelo, s istim žarom i istim metodama, isterivanje hrišćanskog stanovništva. Mnogo je zabeleženih zločina u kojima su učestvovali „svi protiv svih“. Jedan od najpoznatijih je masakr koji su nad grčkim stanovništvom mesta Doksat izvršile savezničke bugarske trupe. U mestu od 270 kuća, ostalo je samo 30, dok je oko 600 stanovnika ubijeno.

Bilans Balkanskih ratova u Srbiji mogao bi se ovako svesti: računa se da je iz srpske vojske izbačeno oko 158.000 vojnika. Potrošeno je oko 370 miliona dinara za 10 meseci rata, što je bilo trostruko više od državnog budžeta za tu, 1912. godinu. Značilo je to novo zaduživanje srpske države, ali i njeno novo zaostajanje, jer je novac, ponovo, umesto u školstvo, zdravstvo, saobraćaj ili infrastrukturu otišao u rat. Uz to, oko milion vojnika je godinu dana bilo pod oružjem, što je, u poljoprivrednoj zemlji, značilo gotovo potpuni zastoj svake privredne delatnosti. Bez muške radne snage primitivno obrađivana zemlja nije mogla biti te godine obrađena. Srbija je svoju državnu teritoriju povećala za 81 odsto i dobila je oko 1,3-1,4 miliona novih stanovnika. Od tog stanovništva tri četvrtine govorilo je albanski. Posle žestokih okršaja, računa se da je oko 20.000 Albanaca izgubilo život, a da je izbeglo ukupno 60.000 pripadnika muslimanske vere.

Odnosi između srpskog i albanskog stanovništva bili su trajno narušeni, a poverenje nikada kasnije nije uspostavljeno. Istorijsko pamćenje bilo je, zbog toga, važan faktor u sukobima na Kosovu devedesetih godina. Nasilje koje se tada dešavalo treba posmatrati kao deo spirale mržnje na tom prostoru. I ponovo: ta mržnja nije endemska, ona je istorijska. Nacionalizmi su hranili ratove, a ratovi nacionalizme. Podržavajući svoje istorijske mitove, nacionalne elite održavale su mržnju u „stalno gorućem stanju“, jer im je ona obezbeđivala uspešnije vladanje u siromašnim i nejakim društvima. Malo je učinjeno da se poverenje stekne, da se formira jedna moderna politika koja bi Srbima i Albancima omogućila uspostavljanje novog tipa odnosa, izmaknutog iz spirale koja ih je vukla u „konačni rat“.

Bio je to samo deo bilansa „najpopularnijeg rata“ u srpskoj istoriji. Izuzev isterivanja Turske iz većeg dela njenih balkanskih poseda, nijedno pitanje budućeg uređenja tog prostora nije rešeno, dok su mnoga novotvorena postala temelj budućih sukoba. Ratovi koji su sledili delovali su kao fatalnost. Ali, su, zapravo, bili sasvim logični. Oni zakonomerno proizlaze iz nacionalističkih ideologija. Jedan rat proizvodio je drugi, jer se cilj nije mogao postići. Usitnjavanje teritorija vodilo je daljem usitnjavanju. Zločin je vodio u novi zločin. To je jedina moguća posledica određenog tipa nacionalnih programa, koji su, još u velikoj meri, i posle svih poraza, živi i u dobrom su zdravlju. I sve dok svest o potrebi širih integracija, zasnovanih na ekonomskim interesima, ne nadvlada nacionalne opsesije, terapije neće biti. I sve dok politika ne počne da se zasniva na sasvim izmenjenom sistemu vrednosti, u kome će život i prava pojedinaca, kao i razvoj društva i privrede biti prioritetni ciljevi, ta društva gušiće se uvučena u vir nerazvijenosti i konflikta. A taj vir, kao što je poznato, vuče ih na samo dno. ■

Maksim i minimalisti

PIŠE: BOJAN AL PINTO-BRKIĆ

Prošlo je devet meseci otkako je država Srbija na primeru Radovana Karadžića pokazala šta mogu očekivati nesavesni korisnici javnog prevoza na prigradskim linijama. Vlada premijera Mirka Cvetkovića, koja je tada bila veoma sveža u ministarskim kabinetima, davala je obećanja da će problemi u saradnji sa Haškim tribunalom biti rešeni, kao apsolutni prioritet. Bilo je čak nagoveštaja, posle izručenja Karadžića, da će se preostala dvojica optuženih, Ratko Mladić i Goran Hadžić, naći u popularnom holandskom gradiću Ševeningen, do kraja letnje sezone. To se nije dogodilo. Rokovi koji su kasnije davani, bili su manje ambiciozni. Saradnja sa Haškim tribunalom prepustila je svoje mesto na listi prioriteta drugim, za vladu važnijim izazovima, pa tako izgleda da danas nismo ništa bliži izručenju Mladića i Hadžića nego što smo bili pre devet meseci.

Od obećanja o brzom rešavanju problema došli smo do *verovanja* ministra Rasima Ljajića (koji je kao Bošnjak u vladi po kazni zadužen za pitanja koja Srbima, pravovernim ili inokosnim, u toj istoj vladi nisu svojstvena) da će Mladić biti uhapšen do kraja godine. Drugi članovi vlade upadljivo su jezgroviti u izjavama na tu temu. Nadležni ministri Ivica Dačić, Dragan Šutanovac i Snežana Malović pominju saradnju sa Haškim tribunalom veoma retko. Na mesečnom nivou, posmatrano od početka 2009. godine, možda jednom u proseku. Poslednja takva prilika bila je posle izricanja presuda bivšem državnom vrhu Srbije za zločine na Kosovu. U vezi sa neophodnošću izručenja Mladića i Hadžića i suočavanja sa zločinima počinjenim u ime građana Srbije, ministri se, po nekom nepisanom pravilu, ne oglašavaju. Tu-i-tamo zabeležena je poneka reč predsednika Srbije Borisa Tadića, ali je to više na nivou incidenta ili, kako statističari kažu, dozvoljene greške.

Zašto Mladić i Hadžić još nisu izručeni Haškom tribunalu, osam i po godina posle promene režima u Srbiji, zapravo uopšte nije tema za srbijansku javnost, zabavljenu grcanjem u korumpiranoj realnosti. Obični ljudi izgubili su sposobnost da saosećaju sa drugima, čak se i raduju nesreći dok ona ne zakuca na njihova vrata, mediji svakodnevno otvaraju afere za koje se na kraju ispostavlja da niko nije kriv, ni odgovoran, ekonomija je utonula u kliničku smrt, što nikoga nije zabrinulo (manje ćemo raditi), ali su nas zato sve zabrinuli uslovi MMF (manje ćemo biti plaćeni), a političari nam pružaju dvostruko više uveravanja o poredama koje beležimo valjda superiornošću svojih bića i intelekta, bez obzira na činjenicu da mrski neprijatelj ne spava i zato ne propušta priliku da umetne klipove u točkove napretka Srbije. Ako pročitate naslove u svim dnevnim novinama, po povratku sa kraćeg puta, shvatićete da se retorika i ideološke matrice nisu mnogo promenile od kraja devedesetih. Na neki bizaran način, svi drugi su napredovali u poslednjih osam i po godina, osim Srbije koja još uvek vodi

svoje izgubljene ratove - ratove u kojima Mladić, Hadžić, Karadžić i njima slični nisu zločinci odgovorni za smrt više hiljada ljudi, već junaci koje lovimo zbog neplaćene karte u autobusu ili računa za komunalne usluge...

Na samo dvadesetak kilometara od granice sa Srbijom, u Srebrenici, priprema se obeležavanje 14-godišnjice zločina koji je šokirao čitav svet. Taj zločin, jedini genocid u Evropi posle Drugog svetskog rata, presudno je uticao, utiče i uticaće na spoljopolitički položaj Srbije. Presudom Međunarodnog suda pravde, Srbija je označena kao država koja je mogla sprečiti genocid, ali nije učinila ništa da zaštiti ljude u Srebrenici. Danas više nije nikakva tajna da su iz budžeta Srbije isplaćivane mesečne zarade oficirima i vojnicima koji su izvršili zločin, da su finansirani njihovi troškovi i odvajan novac za penzioni fond, socijalnu i zdravstvenu zaštitu. Posle objavljivanja video snimaka jednog od streljanja zarobljenika koje se tih dana dogodilo u blizini Srebrenice, država Srbija je na brzinu organizovala sudski proces u kojem je šačica prikazanih egzekutora osuđena na zatvorske kazne. U obrazloženju presude ne stoji da su krivi za učešće u genocidu, već za višestruko ubistvo s umišljajem i ponašanje protivno običajima rata. Niko drugi nije osuđen za zločin u Srebrenici pred srbijanskim sudovima, niti se u javnosti ikada govorilo da je zakonska obaveza države da goni i procesuiraju sve koji su na bilo koji način bili uključeni u najmračniji čin novije istorije.

Umesto toga, svedoci smo da su srbijanski političari veoma ponosni na činjenicu da im sada veruju da ne znaju gde se nalazi Mladić. Pred sudovima opšte nadležnosti vode se postupci protiv male grupe ljudi, optuženih za pomaganje izvršiocu po izvršenom krivičnom delu. Izvršilac

je Ratko Mladić, zločin je višestruko ubistvo zarobljenika u Srebrenici jula 1995. godine i ponašanje protiv običaja rata, a optuženima u ovom procesu, jedinom koji se vodi pomagačima Mladiću, optužnicom se stavlja na teret da su izvršiocu dozvolili da prespava u njihovom stanu, da su mu pomogli da iznajmi drugi stan, da su mu donosili obroke i druge stvari. Jedini optuženi kome se stavlja na teret da je brinuo o Mladićevoj sigurnosti, penzionisani pukovnik Jovo Đogo, preminuo je od posledica teške bolesti tokom procesa. Tako smo došli do neverovatne situacije u kojoj država Srbija, koju predstavlja neki zamenik okružnog tužioca u najboljem slučaju, goni grupu skromnih ljudi, čija je odgovornost u najboljem slučaju bila da Mladić ima udoban krevet, čistu posteljinu, kuvane obroke, pribor za ličnu higijenu i vunene čarape u kojima se šunja po iznajmljenom novobeogradskom stanu, za pomaganje izvršiocu jedinog genocida u Evropi posle Drugog svetskog rata, posle izvršenog krivičnog dela, koje je država Srbija nije sprečila, iako je imala mogućnosti, a ta ista država Srbija je izvršiocu dala kuću na Banovom Brdu u Beogradu i plaćala mu mesečnu zaradu u vreme i posle izvršenog krivičnog dela. Neverovatnije od toga može biti samo da sud proglasi optužene krivim u ime naroda zato što su pružali pomoć izvršiocu posle izvršenog krivičnog dela u ime tog istog naroda. Srbijanski političari, kojima se sad veruje da ne znaju gde je Mladić, propustili su da kažu da se optuženima u ovom procesu stavlja na teret dela koja su navodno izvršena od 2002. do 2006. godine u vreme kada im niko nije verovao da ne znaju gde je Mladić, a procurelo je i da se baš u to vreme pregovaralo o dobrovoljnoj predaji Mladića.

Zlokobno i glupo

PIŠE: VELIMIR ČURGUS KAZIMIR

Najlepša priča o pamćenju, za mene je, Borhesov: „Funes ili o pamćenju“. O pamćenju, odnosno o sećanju, što se često sasvim pogrešno poistovećuje, pisao je ne samo Marsel Prust – iz udobnosti i zaštićenosti svog socijalnog položaja, nego i najveći broj paćenika i žrtava raznih progona, od onih staljinističkih (koji su trajali najduže) do onih nacističkih (koji su bili najbestijalniji). Sasvim je prirodno da se ljudi ne samo brane, nego i oglašavaju svoju patnju i žigošu krivce, kroz svoja traumatična sećanja.

Na 10-godišnjicu bombardovanja Srbije i Crne Gore zadatka sećanja poduhvatila se cela jedna politička grupacija – od stranaka kao što je Demokratska stranka Srbije, Srpska radikalna stranka i Nova Srbija do pokreta kao što su „Naši“, „Obraz“, „1389“, razni navijači i njihovi bizarni derivati. Reč je o političkom a ne memorijalnom obeležavanju jednog svakako tragičnog jubileja. Ovo obeležavanje je imalo dva pola – jedan elitistički – akademsko-svečarski u Sava centru, na kojem se okupila politička opoziciona elita, predvođena Vojislavom

Košunicom, i drugi – „narodni“ na Trgu republike gde je nekoliko desetina huligana napravilo kermes po gradu.

Prethodno je 10-godišnjica bila najavljivana i reklamirana ne samo putem medija i preko bilborda nego i promocijom najnovijeg književnog dela Dobrice Ćosića „Vreme zmija“. Da se na ulici podseća da „Srbija pamti“ predstavlja istinsku novinu mnemotehnike. To, ustvari, znači da su Srbi kao narod veoma zaboravni i da su posebno skloni da zaboravljaju nepravde koje su prema njima počinjene. Dobrica Ćosić pripada krugu političara i intelektualaca kojima je ova teza veoma bliska. Pridavati celim narodima određene karakterne ili intelektualne osobine deluje prilično primitivno i zaostalo. Na taj se način o ljudskoj prirodi razmišljalo i pisalo u XVII i XVIII veku, u eri kolonijalnih ekspanzija. Kao što je besmisleno i glupo sumnjičiti srpski narod za senilnost još je, međutim, zlokobnije oživljavati sećanje na tako selektivan način. Nevine, civilne žrtve tokom NATO kampanje 1999. godine, svakako zaslužuju punu istinu o svemu onome što je prethodilo ovim tragičnim događajima. Ista je stvar i sa onima koji su stradali od srpske ili albanske ruke u bespoštednom ratu, pre svega protiv civilnog stanovništva. Ovaj sukob su mnogi tadašnji razložni i objektivni komentatori nazivali „ratom lažljivaca i kukavica“.

Naravno, ovde nije bilo reči ni o kakvom pokušaju da

Jedno od prvih pravila pregovora glasi da morate znati s kim pregovarate, inače nastaju, *montypythonovskim* rečnikom, brojne neslućene komplikacije. Osoba ili agencija koja je pregovarala u ime države morala bi da saopšti s kim je pregovarala, pošto to ne može spadati u domen bilo kakve tajne. Sa izvršiocima krivičnih dela, prema zakonu, ne može biti pregovora osim onih koji će voditi njihovom mirnom privođenju istražnom sudiji. Ako se pregovaralo sa Mladićem lično, znači da su osoba ili agencija koja je pregovarala u ime države imale saznanja o lokaciji na kojoj se nalazi Mladić i pitanje je zašto ga nisu privede. Ako se pregovaralo sa nekim ko je pregovarao u ime Mladića, ta osoba bi morala da bude optužena za pomaganje izvršiocu posle izvršenog krivičnog dela. Ako se, pak, pregovaralo, što je najgora mogućnost, sa pletiljom čarapa ili (do)nosiocem sapuna i četkice za zube, onda bi nadređeni državni službenik/funkioner i odgovorno lice u državnoj agenciji morali da odgovaraju jer su zloupotrebili službeni položaj, opstruirali privođenje i na taj način pomogli izvršiocu posle izvršenog krivičnog dela. Nije potrebna velika pamet da bi se videlo u kom pravcu to vodi.

Najbolje što je smišljeno kao odvratanje od ozbiljne rasprave ko je odgovoran za to što Mladić do sada nije izručen Haškom tribunalu je da postoji holandski ministar spoljnih poslova Maksim Verhagen, koji se, onako holandski (drugim rečima: nesrpski), upetljao sa tom pričom da bez izručenja Mladića Srbija ne može dalje u evropske integracije i mi silno želimo, ali, eto, ne da Verhagen. ■■

se Srbija suoči sa svojom prošlošću već da se još jednom iskoristi ovaj tragični povod za unutrašnje obačune sa „stranim plaćenicima, izdajnicima i prodanim dušama“, koje su pre svega predstavljene u aktuelnoj vlasti. Izjednačavanje NATO bombardovanja i predloga Statuta Vojvodine još je jedan od retoričkih bravura DSS-ovske propagande koja se, ne zaboravimo, razvijala u vreme kampanja protiv Zorana Đinđića i njegove vlade.

Sada je, međutim, situacija nešto složenija, jer ne samo da su se radikali pocepali nego su i socijalisti u vlasti. To nužno sužava pogled u prošlost i pamćenje.

U medijskom smislu – kampanja Srbijo pamti – prošla je bez vidljivih rezultata. Više je izašlo tekstova o divljanju huligana i njihovim hapšenjima nego komentara Koštuničinog govora. I sećanja vojnika bila su veoma selektivna. Umesto da saznamo ko je tražio da vojska ostane u kasarnama za koje se pouzdano znalo da će biti bombardovane – da li je to bila opšta naredba ili komanda pojedinih lokalnih oficira, sve se svelo na lament o žrtvovanju i tehnološkoj nadmoći protivnika.

Najveća opasnost za pamćenje svakako nije zaboravnost već selektivnost. Voleli bismo kada bismo neke stvari stvarno mogli da zaboravimo. Na primer, ono igranje po trgovima i mostovima dok su nečija deca bila mobilisana i odvedena na Kosovo. ■■

Crkvena doktrina o ratu

PIŠE: SRĐAN BARIŠIĆ

Tokom najava jednostranog proglašenja nezavisnosti Kosova, imali smo priliku, u nekoliko navrata, da čujemo veoma oštre kritike na račun državnog vrha Srbije od strane određenih crkvenih velikodostojnika. Episkop raško-prizrenski Artemije, najoštrije je osuđivao „razne anemične izjave i ograđivanja“ zvaničnika Vlade Republike Srbije „da 'nećemo intervenirati' i da 'naša vojska neće ići na Kosovo'“, što je tumačeno kao odricanje od srpske pokrajine. Osuđujući nedovoljno čvrstu i odlučnu politiku Vlade, vladika Artemije predlagao je čitav paket mera kao odgovor Beograda na eventualne jednostrane poteze Prištine, a to su: zatvoriti administrativnu granicu Kosova i Metohije prema Srbiji na tri dana, pozvati posmatračku misiju Šangajske organizacije za saradnju, pozvati na mobilizaciju sve vojne obveznike Srbije, pod izgovorom provere spremnosti, edukacije, na tri dana, zatim organizovati vojne vežbe u oblastima bliskim Kosovu i Metohiji i izvesti masovne demonstracije u Beogradu i ostalim gradovima Srbije (*Danas*, 4. decembar 2007; *Glas*, 5. decembar 2007). Ističući da Srbija treba da koristi sva legitimna raspoloživa sredstva za odbranu Kosova i Metohije, episkop naravno ne isključuje mogućnost vojne intervencije, jer „čemu vojska ako joj nije zadatak da štiti teritoriju“. Teza da „rat izaziva i traži onaj koji napada, a ne onaj koji se brani“ (*NIN*, 14. februar 2008), predstavlja temelj doktrine „odbrambenog rata“ koja je razvijana u episkopatu SPC još od ranih osamdesetih godina prošlog veka. Potpisujući Apel najvišim državnim organima Srbije i federacije, Svetom arhijerejskom saboru i Sinodu, sveštenici su još 1982. godine podigli glas „u zaštitu duhovnog i biološkog bića srpskog naroda na Kosovu i Metohiji“. Među potpisnicima ovog apela nalazili su se i teolozi-monasi Atanasije Jevtić, Irinej Bulović i Amfilohije Radović (poznati i kao „justinovci“), a težište podsećanja na stradalničku sudbinu srpskog naroda na Kosovu i Metohiji se vrlo brzo prebacilo na još strašniju sudbinu Srba tokom postojanja Nezavisne države Hrvatske.

Uoči rata u Jugoslaviji, posebno u periodu od 1989. do 1991. godine, SPC ima značajnu ulogu u mobilisanju javnog mnjenja za srpske nacionalne interese koje je zastupalo političko rukovodstvo predvođeno Slobodanom Miloševićem. Povratak SPC na političku scenu išao je ruku pod ruku sa uzdizanjem nacionalističkih elita, o čemu svedoči i „Predlog srpskog crkveno-nacionalnog programa“, objavljen u *Glasi Crkve* 1989. godine, u kome se između ostalog ističe sledeće: „Stoji činjenica da je tokom poslednje dve godine došlo do otopljanja u odnosima Srpske Crkve i srpske politike i do promena, do kakvih nije došlo za pola veka od rata naovamo. (...) Zato predlažemo političkom vodstvu Srbije koje nastupa sa programom stvaranja demokratske evropske države da Crkvi povrati ulogu koja joj je nepravedno i nasilno oduzeta i tako ispuni prazninu

koja je nastala njenim zapostavljanjem u društvu. Jer nema jake države bez jake Crkve!“. Već dve godine kasnije, iz istog crkvenog glasila, mogli smo saznati da ne samo da nema „jake države bez jake Crkve“, nego da nema ni samog naroda: „U našoj obnovi duhovnog temelja neophodno je početi od toga da je Srpstvo niklo na Pravoslavlju i da bez njega nema niti može biti Srpstva. Srbi koji su prestali biti pravoslavni prestali su i da postoje kao Srbi“ (*Glas Crkve* 1/1991).

Značaj religijskih tradicija u očuvanju etničkog i kulturnog identiteta doveo je do toga da se religija pojavljuje kao politička činjenica. Transformacija (tzv. tranzicija) jugoslovenskog društva, koja je podrazumevala i liberalizaciju u odnosima između postkomunističkih država i verskih zajednica, u periodu snažnog oživljavanja nacionaliz(a)ma, otvorila je mogućnost ponovne instrumentalizacije religije u političke svrhe. Obnova religioznosti, bila je u funkciji legitimizacije, homogenizacije i mobilizacije nacija i država. Sa jedne strane su nove političke elite koje su religiju koristile u svrhu sopstvene legitimacije i dalje u manipulisanju širim društvenim slojevima, a sa druge, religijske zajednice koje su u povratku nacionalnom videle mogućnost svoje rehabilitacije, tj. reafirmacije. Nove političke elite forsirale su nacionalnu (preciznije nacionalističku) ideologiju u okviru koje je religija imala veoma značajnu ulogu, a verske zajednice su tu videle svoju mogućnost da se uz nacionalizam vrate na društvenu pozornicu nakon petdecenijskog marginalnog života u sekularizovanom ateističkom

društvu. Tako dolazi do tešnih veza verskih struktura sa strukturama vladajuće političke moći kroz nacionalistički program. Pojavljivanje Atanasija Jevtića na mitingu na Ušću potvrdilo je zajedničku poziciju Crkve i političke elite, a veza je ojačana pristajanjem uz nacionalni program otelotvoren u Memorandumu SANU.

Monopolizacija žrtve, mitologizacija i glorifikacija nacionalne istorije i sakralizacija politike i istorije, predstavljali su najvažnije diskurse aktivnosti crkveno-političkog nacionalnog programa. Organizovanjem ili učestvovanjem u raznim memorijalnim ceremonijama povodom otkopavanja kostiju stradalih Srba tokom Drugog svetskog rata, zatim nošenjem moštiju Kneza Lazara kroz nekoliko eparhija, prenošenjem moštiju Nikolaja Velimirovića iz Amerike u Srbiju, evocirani su stari strahovi i mitovi koji su bili u službi mobilizacije i homogenizacije srpskog etnosa na prostoru bivše Jugoslavije. Osnovu za razumevanje savremenog srpskog nacionalizma predstavljala su dela Nikolaja Velimirovića koji je postao najviše citirani teolog u govorima visokog sveštenstva SPC. Napisi iz njegovih najpoznatijih dela „Nacionalizam Svetog Save“ i „Poruke srpskom narodu kroz tamnički prozor“, postaju bukvar srpskog nacionalizma i filetizma, a Crkva je sve učinila da se Nikolajevе mošti 1991. godine „konačno“ vrate iz Amerike u Srbiju.

Iako rat u Jugoslaviji od 1991-1995. godine nije predstavljao religijski rat *par excellence*, jer religijska pitanja nisu ni nominalno predstavljala uzrok sukoba već je religija

Sijamska prepreka

PIŠE: VETON SURROI

Integracija Zapadnog Balkana u EU biće nejasna bez normalizacije odnosa između Kosova i Srbije

Posle ulaska Hrvatske u EU za dve godine, ponovo će se aktualizovati pitanje o formatu evropske budućnosti država Zapadnog Balkana. Naredna dekada odrediće prirodu transformacija tih država, a Evropska unija, takođe, odrediće prirodu njihovog pristupanja, grupno, kao što je bio slučaj u nekoliko talasa proširenja, ili pojedinačno, jedna po jedna, kao što se čini sa Hrvatskom.

Odgovor na dilemu „grupno ili individualno“ neće se naći na dnevnom redu, ako se ipak ne razjasni priroda država koje teže pristupanju Evropskoj uniji. Na Zapadnom Balkanu i dalje postoji trougao nedovršenih država. Bosna i Hercegovina je protektorat koji i dalje počiva na jednom mirovnom sporazumu (Dejton), ali ne i na ustavnom poretku izgrađenom od njenih građana. Deo te države, Republika Srpska, u velikoj meri negira identitet BiH. Kosovo je nedovršena država, kako u pogledu njegovog unutrašnjeg funkcionisanja (faktički je podeljena zemlja), tako i u pogledu njegove međunarodne legitimnosti. Srbija, ne priznajući Kosovo, i s teritorijalnim pretenzijama prema njoj, nedovršena je država u izgradnji.

Postojanje ovog trougla, sa snažnim uporištem u Beogradu, objektivno će opstruirati definisanje njihove evropske budućnosti, i ujedno grupno pristupanje Zapadnog Balkana u EU, kao deo unifikacije evropskog kontinenta.

Kosovo i Srbija su sijamska prepreka za pristupanje u EU. Srbija, nepriznavanjem zasebnog državnog identiteta Kosova, zadržavanjem dela Kosova i dalje vezanog za sebe i imajući ujedno podršku pet država EU za tu svoju politiku, blokira novu fazu odnosa, koja je ugovorena između Kosova i Evropske unije. Kosovo, tretirano na ovaj način od Srbije, može da blokira fazu unapređenja odnosa Srbije sa EU, pripremanje za njen pristup. Sasvim je nemoguće da Srbija bude primljena u EU sa nerazrešenim problemom odnosa sa Kosovom.

Takvo stanje, u kome Kosovo i Srbija drže za taoca jedno drugo na svom evropskom putu, može duže da potraje ukoliko ne budu intervenisali strani faktori da to izmene. Ove godine možda su sazreli uslovi za ovo spoljnu intervenciju. Evropska unija ima mogućnosti, koja se može ponoviti tek za deset narednih godina, da uslovi novi pravac odnosa između Srbije i Kosova. Srbija ove godine traži liberalizaciju viza i status kandidata za EU, obe ove tačke omogućavaju uslovljavanje EU. Kosovo, s druge strane, ima potrebu da izađe iz sadašnje nejasne faze protektorata sa perspektivom za evropsko pristupanje – jaka i neophodna oba pitanja za Brisel.

Šta više, u Vašingtonu je nova administracija, koja sa malo truda ima kapacitet da pomogne u uspešnom okončavanju transatlanske intervencije na Balkanu, započetu završetkom rata u Bosni i nastavljenju

tu presvahodno služila kao jedina manifestna razlika između etnički srodnih naroda, nedostatak jasno definisanog stava SPC prema tekućim haotičnim događajima, prouzrokovao je brojne individualne i kolektivne proradne akcije koje su bile "u ime vere." Blagosiljanje paravojnih jedinica koje su činile najveća zlodela na ratištima, zatim slikanje naoružanih sveštenika sa „srpskim junacima“, praćeno je upornim razvijanjem teorije „odbrambenog“ ili „pravednog“ rata.

Već sam poglavar SPC, u svom pismu lordu Karingtonu, jasno je dao do znanja da su krajiški Srbi „ti naši sunarodnici iste vere i krvi“, 1991. godine bili suočeni sa „kobnim izborom“: ili da odu sa svojih vekovnih ognjišta u Hrvatskoj, ili da se „oružjem u ruci izbore za opstanak u istoj državi sa maticom srpskog naroda“. Patrijarh je i srpskoj državi dao jasno do znanja šta mora da čini: „da srpsku braću iz Hrvatske zaštiti svim legitimnim sredstvima, uključujući i oružanu samoodbranu srpskih života i svih srpskih krajina.“

Ovom prilikom, važno je podsetiti se i nekih delova *Apela srpskom narodu i svetskoj javnosti* Episkopske konferencije SPC, održane 5. jula 1995. godine: „Sa punom odgovornošću pred Bogom i svojim narodom i ljudskom istorijom pozivamo sav srpski narod da stane u odbranu vekovnih prava i sloboda, svojih vitalnih interesa nužnih za fizički i duhovni opstanak i opstanak na svojoj očevini i dedovini (...) kao narod i Crkva, duboko ukorenjeni u mučeničkoj zemlji BiH, mi danas ne možemo pristati, niti možemo nametnute

praćenjem Kosova do nezavisnosti. Stanju iščekivanja, koje je stvarno, može da doprinese inicijativa Srbije pred Međunarodnim sudom u Hagu, i da se u Beogradu, a zatim i u Prištini jave glasovi koji govore da se ništa ne može učiniti u slučaju Kosova bez mišljenja Suda. Međutim, bilo kakvo bilo mišljenje Suda, neće promeniti nekoliko stvari: nepovratno proglašenje nezavisnosti Kosova, njegovo nepovratno priznavanje, otvoreni problem koji ima Srbija s tim stanjem, prepreku koja zbog odnosa koji nisu normalizovani između Kosova i Srbije stoji na njihovom konkretnom evropskom putu.

Kosovo i Srbija imaju potrebu za procesom normalizacije odnosa između njih. Za to su potrebna četiri bazična koraka.

Prvi je započinjanje procesa dijaloga između Prištine i Beograda, dijaloga koji je poznat kao "pregovori o pregovorima". Iako je jasno da postoje očigledne razlike o nezavisnom životu na Kosovu, vlasti obe zemlje treba da oblikuju otvorene teme u međusobnim odnosima, o kojima se može raspravljati bez obzira na razlike u stavovima vezanim za status.

Drugi je smeštanje ovog procesa dijaloga unutar transatlantskog formata. Jasno je da je uspeh na Balkanu postignut kada je postojala intenzivna saradnja EU-SAD. Sada je vreme za tu ponovnu saradnju, radi definisanja normalizacije odnosa Kosova i Srbije kao dela transatlantske politike regionalne integracije.

Treći korak je uspostavljanje jednog prelaznog procesa ne-statusne normalizacije između Kosova i Srbije. Unutar ovog procesa, iako će ostati razlike u vezi sa

nam u Ženevi odluke o procentima i mapama prihvatiti, te da ostanemo bez svojih: Žitomislića na Neretvi ili Saborne crkve u Mostaru ili crkve Sopotnice na Drini, Manastira Krke ili Krupe u Dalmaciji, Ozrena i Vozuće u Bosni, Prebilovaca u Hercegovini ili Jasenovca u Slavoniji" (Glasnik SPC, oktobar 1994. Navedeno prema: Milorad Tomanić, Srpska crkva u ratu i ratovi u njoj, Beograd, Krug, 2001, str. 123). Reč je, dakle, bila o otvorenom pozivu za nastavak rata.

Zaokruživanje i sistematizovanje teorije „odbrambenog rata“ završeno je godinu dana nakon okončanja ratnih sukoba i predstavljeno je u štampanom izdanju na „Drugom bogoslovsko-filozofskom simposionu“ koji je održan u čast sv. Petra Cetinjskog, „episkopa i ratnika“. Reč je o zborniku radova *Jagnje Božije i zvijer iz bezdana - filozofija rata*, u izdanju „Svetigore“, u kome se nalaze tekstovi najpoznatijih teologa SPC koji su razvijali „filozofiju rata“ tokom devedesetih godina. Među svim autorima, možda je najinteresantniji vladika Atanasije koji tvrdi da „ima rata koji Bogu privodi“, te da je „bolji rat nego mir koji nas od Boga odvaja“. Međutim, možda su najinteresantniji delovi koji govore o istorijskoj odgovornosti: „Mi ne poričemo da je ovo bio naš rat i da su ga vodili Srbi. Za njega su krivi podjednako car Dušan koji je napustio ovde Konavle, dubrovačko primorje, te Pelješac. Kriv je i Milošević koji je izdao Srbe i nije vodio do kraja rat koji je poveo. Karadžić i Mladić su 'mitske veličine' jer su započeli sveto delo rata sa kojim 'smrt ulazi u treći milenijum'“.

statusom Kosova, obezbediće se uslovi za eksplicitno uzajamno podsticanje za evropsko integrisanje. To znači otpočinjanje umerenog procesa koji će omogućiti Kosovu da se uvažava kao ugovorni partner EU od strane svih članica EU, obuhvatajući i one koje nisu priznale nezavisnost Kosova. Sledstveno tome, ovaj umereni proces kvalifikovaće Srbiju kao državu koja stvara osnovu za rešavanje susedskih odnosa (vrednu stvar za zemlje koje su priznale Kosovo i koje treba da odlučuju o putu integracije Srbije).

Četvrti korak je stvaranje novog kvaliteta za evropske integracije. Za Kosovo, to znači Proces stabilizacije i pridruživanje, za Srbiju to znači početak pregovora sa EU, sada kao države kandidata za pristupanje.

U toku narednih 12 meseci, EU u saradnji sa SAD imaju šansu da zatvore poglavlje ne-stabilnosti Zapadnog Balkana, stvaranjem uslova za ono što će biti šesti talas integracija zemalja EU, otprilike krajem sledeće dekade.

Ova šansa možda neće potrajati duže. *Status quo* u Bosni i na Kosovu sada je već proizveo *de facto* teritorijalne podele koje prete da se pretvore u magnetna polja za podelu čitavog regiona. Umesto dekade integracija, sadašnje stanje može da proizvede dekadu teritorijalnih podela koje, pored nedovršenih država, mogu da zahvate i Makedoniju.

To bi bila još jedna izgubljena dekada za narode ovog dela Balkana.

(28. april 2009. – preuzeto sa www.b92.net)

Tragom stalkera

PIŠE: BORA ĆOSIĆ

Berlin, marta 2009, povodom retrospektivne izložbe Bogdana Bogdanovića u Arhitektonskom muzeju grada Beča, 4. mart – 8. jun 2009.

Kada je šezdesetih godina prošlog veka neko rešio da treba obeležiti mesto fašističkog logora uništenja, naš jugoslovenski Auschwitz, u malenom mestu Jasenovac, arhitekt Bogdan Bogdanović namislio je da onde podigne od prenapregnutog betona beli krin, kakav se pojavljuje u gotičkom slikarstvu evropskom, samo uvećan. Da se ovo dogodi ta ideja trebalo je da proklija iz tvrdih posleratnih mozgova partizanskih pobednika, najpre iz glave njihovog vodje, Tita.

Možda je presudnu ulogu u ovoj „cvetnoj verziji” odigrala graditeljeva maketa, Josipu Brozu, nekadašnjem bravaru, čoveku tvrdom, ali povremeno i žovijalnom, katkad skoro detinjastom, silno se dopalo kako je drveće na modelu bilo predstavljeno čavličima sa širokom glavom. Kasnije se na Bogdanovićeve cvet svejedno okomila rulja ruralnih tipova, većinom srpskih: zbog čega cvet, kada spomenik srpskom stradanju trebalo bi da bude u obliku neprijateljskog noža, kame! Tome bi imalo da se doda niz fontana iz kojih vrcala bi crvena tečnost, aluzija na prolivenu krv nevinih. Ipak, cvet je opstao, nije ga do sada, za veliko čudo, još uvek niko digao u zrak, osim onoliko koliko sam od sebe stremi, u visinu.

Obećao sam nedavno ovom graditelju koji živi daleko od te mutne istorije, u mirnom delu grada Beča, da ću nanovo u prolazu obići njegov krin, pa to činim, ne samo putem onamo, već i ovim tekstom. Hrvatski drumovi inače su dobro gradjeni, ovaj koji vodi prema Jasenovcu druge je vrste, ogrezao u čkalj i blato. Skoro da ceo taj kraj, uboga varošica, upola srušena – pa drveće raste kroz nekadašnje prozore a nejasni delovi opreme (za koju svrhu?) razbacani su po svuda – sve to priziva sećanje na

zabranjenu zonu iz filma Tarkovskog, “Stalker”. Nejasno je kako je do ove zone iz filmske pripovesti došlo: da li padom sibirskog meteora, da li kvarom nekog opasnog postrojenja, ili običnim stanjem stvari, sovjetskim. Kamo onda upućuju se povremeno samo opskrbljeni dozvolom, znatiželjni, i avanturisti. Današnji filmski psihijatar čudi se što je film uopšte prošao brežnjevsku cenzuru, pomišljajući da je ova bila blaža nego *hollywoodska*. A nije. Nego su tamošnji ljudi bili naviknuti na okolnosti koje film prikazuje, to blato i ta neurednost nisu predstavljali nikakvu osobenost. Može se, dakle, i ovamo, u Jasenovac, kroz naše panonsko blato, postoji onde i nekakav muzej, ali možda se i ne mora! Sve se u toj varošici rano zatvara kao da se s prvim mrakom uvodi karantin, nema ljudi na cesti, čak ni psa da odnekud zalaje, okoliš se naglo pretvara u scenu iz onog filma, stalkerskog.

Osim toga, kroz rano zimsko veče teško se išta može nazreti, gusta posavska tmina popala je po svemu. Onda, napregnuvši oči, ugledam nešto mračno i nejasno na nebu, tamo gde se očekuje ovaj blistavi kameni buket, nešto je zatitralo u ovoj entelehiji rane noći, učinila mi se tamo crna ptica, golemi gavran u koji prometnula se lepa biljka Bogdanovićeve. Kao da je neko po desetini svetlih crteža prolio crni tuš, kao da je ovaj betonski pupoljak odjedanput sagoreo, pretvarajući se u svoj mračni negativ.

Govore kako je u negdanjoj Jugoslaviji voz, prolazeći u blizini, usporavao, ljudi su se naginjali kroz prozor da taj zaumni nasad sagledaju. Ali to behu dnevne slike, ne znam da li je i onda bilo predviđeno da se u noćnim satima spomenik osvetli. Zbog svega mislim da period tame nekima dobro dolazi, čime ovaj stameni a miroljubivi cvet biva prekriven i kao sklonjen iz postojanja. Povijest, kao i sve drugo iz ljudske domene, sklona je potiskivanju, užasi ratova potpadaju pod svesni zaborav ljudi, ima osoba koje recimo i dalje smatraju kako skorašnjeg pokolja u Srebrenici nije bilo. Zato je potreban ovaj reflektor, jedan far na taj grandiozni komad betona, pretvoren u najplemenitiju biljku nekadašnje jugoslovenske zemlje. Još jedanput dobro bi nam došlo malo više svetlosti. ■

Bolje, ali nezadovoljavajuće

PIŠE: BASHKIM HISARI

Više od godinu dana nakon proglašenja nezavisnosti Kosova i usvajanja Ustava, u kosovskoj javnosti i dalje su u opticaju različiti diskursi, fokusirani na negativne aspekte i izazove, ucene i pretnje, uprkos tome što većina Kosovara nestrpljivo očekuje da se stanje znatno poboljša. Očekivanja se pre svega, vezuju za misiju Evropske unije, EULEX, sa priželjkivanjem da Kosovo približe evropskim integracijama i građanima obezbede više poštovanja ljudskih prava i bolju budućnost.

U odnosu na predhodne godine, manjinske zajednice na Kosovu sada uživaju veću sigurnost, slobodnije se kreću, mnogi koriste svoju imovinu, stanove, kuće i poslovne prostorije i zanemarljiv je broj etnički motivisanih incidenata. Tome su u značajnoj meri doprinele međunarodne organizacije i domaće institucije koje su uspostavile zakonske mehanizme za poštovanje osnovnih ljudskih prava, ali i posebnih prava zajednica, kao što su promovisanje nacionalnog, etničkog, kulturnog i verskog identiteta. Pa ipak, mnogi ocenjuju da je poštovanje ljudskih prava na Kosovu, posebno prava manjinskih zajednica nezadovoljavajuće.

Teška ekonomska situacija, velika stopa nezaposlenosti, siromaštvo, organizovani kriminal, raširena korupcija, vladino mešanje u rad bezbednosnih snaga i pravosudja, nefunkcionisanje zakona, diskriminacije prema ženama, česti prekidi struje, vode, prepreke koje stvaraju paralelne institucije, loša infrastruktura, male penzije, neadekvatne zdravstvene i socijalne usluge, su problemi koji direktno utiču na poštovanje ljudskih prava svih zajednica na Kosovu i najozbiljnije su izraženi u tretmanu manjinskih zajednica.

Bošnjaci, Goranci, Turci, Romi, Aškalije i Egipćani u značajnoj meri su integrisani u novostvorenu kosovsku realnost, ali još uvek nema napretka u integraciji pripadnika srpske zajednice. Srbi Kosovo i dalje vide kao integralni deo Srbije i ignorišu kosovske institucije, a proces povratka raseljenih i izbeglih Srba gotovo je zaustavljen.

Do sada je Kosovo priznalo 57 država, Kosovo je konkurisalo za članstvo u Međunarodnom monetarnom fond i Svetskoj banci, Skupština usvaja brojne zakone, Vlada Kosova i UNMIK uglavnom poštuju ljudska prava i manje se primećuju problemi koji se odnose na manjinske zajednice.

Kosovske institucije pokazuju spremnost i političku volju za preduzimanje konkretnih mera da poboljšaju stanje u oblasti ljudskih prava, ali okrivljuju UNMIK da je u poslednje vreme doprineo stvaranju situacije status quo u toj oblasti. One tvrde da UNMIK postoji samo simbolično, da su njegove funkcije preuzele kosovske institucije i da Rezulicija 1244. SB UN nije više funkcionalna zbog čega zahtevaju da se povuče sa Kosova. Sve to predstavlja promenu i novu konfiguraciju koja otvara prostor za efikasno delovanje nove misije EULEX, u skladu sa domaćim zakonima. EULEX se približio manjinskim zajednicama, članovima porodica nestalih, organizacijama za ljudska prava, u mnogim sredinama objašnjava svoj mandat i postepeno stvara ambijent za vladavinu prava. Održano je više sudjenja za ratne zločine, jedno lice je osuđeno na 17 godina zatvora. Do sada je bilo više od 8 sudskih procesa. Na čitavom području Kosova postoje 34 policijske stanice. Ipak, zbog protivljenja pripadnika srpske zajednice, misija EULEX još ne funkcioniše u punoj meri na stvaranju ambijenta u kome će se respektovati principi vladavine zakona. U jednom delu Kosova ona se suočava sa brojnim izazovima naročito u sredinama većinski nastanjenih Srbima. Teško se može reći da nastupa sa punim autoritetom, zamenjujući autoritet Beograda na severu. EULEX bi morao delovati na celoj teritoriji Kosova čemu se suprostavlja Beograd. Sa druge strane, kod većine Albanaca prevladava mišljenje da su učinili dosta ustupaka, da su proveli punih devet godina pod administracijom UN, imali pregovore u Beču isl. Zbog toga mnogi Albanci strahuju da će biti prinudjeni da žrtvuju još nešto: sever Kosova. Sve to zajedno, situaciju čini složenijim kad je reč o poštovanju

ljudskih prava.

Izvšni direktor Kosovskog odbora za ljudska prava i slobode, Behxhet Shala kaže: „Kosovo predstavlja deo regionalnog mozaika. Stanje ljudskih prava nije ni gore ni bolje od drugih zemalja u regionu“. On upozorava da ostvarivanje tih prava zavisi od funkcionalnosti države i dodaje: « Kosovo još uvek nije potpuno nezavisno i suvereno kao što su druge države. Na Kosovu i dalje funkcionišu UNMIK i srpske paralelne institucije i u takvim okolnostima nemoguće je da se postigne veći napredak u oblasti ljudskih prava“.

Poštovanje ljudskih prava na Kosovu je kompleksan problem. Situacija je mnogo bolja nego pre rata, ili neposredno posle rata, ali se ne može reći da je zadovoljavajuća, tvrdi analitičar Shkelzen Maliqi koji naglašava da u u međuvremenu bitno promenjeni i struktura i fokus onoga što se smatra kršenjem ljudskih prava. „Od mnogobrojnih oblika državne represije koja je bila usmerena prema Albancima, sada imamo situaciju koja se želi prikazati kao 'obrnuta represija', kao represija albanske većine koja je usmerena na manjine, naročito srpsku manjinu na Kosovu. Ipak, mislim da ta paralela nema smisla, odnosno nije nipošto simetrična po karakteru. Ako je za devedesete godine bilo karakteristično drastično ukidanje ustavnih i zakonskih prava Albanaca i takodje, široko razvijena praksa drastične represije, hapšenja, montiranih sudjenja, masovnih otpuštanja sa posla, psihičkog i fizičkog maltretiranja ljudi, pa i ubistava, posleratna kosovska poludržava, odnosno protektorat, ne sprovodi takav tip represije prema Srbima. Ona se jedino može optužiti da je bila nemoćna ili 'tolerantna' u sprečavanju revanšističkih incidenata, naročito odmah posle rata. Ali za ovu nemoć i atmosferu straha kod Srba, kriva je i međunarodna zajednica, koja je odlučila da Srbe zatvori u enklave, podržavajući takodje i dualizam u administriranju Kosova, odnosno srpske paralelne institucije, čime je jačano nepoverenje i nesaradnja između Srba i kosovskih institucija i vlade. Kosovsko zakonodavstvo garantuje velika prava za manjine, naročito za Srbe, ali problem je da su kosovski Srbi ostali taoci Beograda i ne žele da koriste ta prava“.

Ako se problem ljudskih prava postavi sa šireg aspekta, ne samo međunacionlanih odnosa i prava manjina, postoji čitav niz područja, od ekonomije i zaštite prirodne sredine, do statusa neetničkih manjina, za koje se može reći da odražavaju veoma nizak nivo svesti i vlasti i građana, o poštivanju ljudskih prava i dostojanstva, kaže Maliqi. Po njemu, potreban je novi pristup i radikalna edukacija da se problem ljudskih prava postavi i objasni u svim svojim dimenzijama, pa će se pokazati da su i Albanci i Srbi, i žene i muškarci, podjednako i drastično ugroženi u svojim temeljnim pravima, pre svega, pravu na siguran život i ravnopravan tretman države i zajednica, zaključuje on.

Unutar srpske zajednice na Kosovu postoje različite percepcije. Ne priznaje se nezavisnost Kosova i deluje se po instrukcijama iz Beograda. I

dalje nema dovoljnog medjusunog poverenja da bi se radilo i živelo zajedno. To treba popraviti, jer to predstavlja prepreku i otežava ostvarivanje ljudskih prava. Pojedini predstavnici civilnog društva takodje, tvrde da ljudska prava na Kosovu još uvek nisu na zadovoljavajućem nivou. Oni ističu propuste u pravnom, zakonodavnom i izvršnom sistemu.

Predsednica NVO „Avenija“ i Udruženja poslovnih žena iz Lapljeg Sela, Gordana Djorić kaže da ne može da živi u Prištini, gde je rođjena. Devet godina živi Lapljem Selu (oko 9 km. udaljeno od Prištine). „Meni je uskraćeno pravo da koristim svoj stan u Prištini. Sada ga koriste drugi ljudi bez plaćanja nadoknade. Nadam se da će na Kosovu zaživeti pravna država i omogućiti mi da ostvarim svoja prava. Razočarana sam sa dosadašnjim radom Konsultativnog veća za zajednice, jer nije pokazalo sposobnost da rešava probleme. Zbog toga ne verujem kosovskim institucijama. Pri obraćanju institucijama radi rešenja nekih problema, doživela sam ucene, kao što su, da se priklonim nekoj partiji ili pak, ako je bila reč o nekim projektima, da podelimo donaciju pola-pola“. Ona još dodaje da je korupcija prisutna, za šta ima hiljade dokaza i zaključuje da ne postoje programi za organizovani povratak Srba.

U selo Svinjare na domak Kososvke Mitrovice pre rata je bilo 140 srpskih kuća sa više od 500 članova porodica koji su zajedno živeli sa Albancima. U martovskim neredima 2004. godine svi Srbi su proterani iz sela, njihove kuće su spaljene, a imovina uništena. U međuvremeno ukupno 137 srpskih kuća je obnovljeno sredstvima koja je obezbedila Vlada Kosova. Albanci meštana sela više puta javno su izjavili da prihvataju svoje susede Srbe da se vrate u njihove domove i imanja. Kosovske vlasti, policija, EULEX i KFOR ističu da će osigurati bezbednost svim građanima. Međutim, Srbi iz tog sela do sada se nisu vratili u svoje novosagrađene kuće. Trenutno u selo stalno žive samo troje Srba. Vojislav Jović sa suprugom Darinkom i Sibin Drobnjaković koji ima svoju prodavnicu gde trguju uglavnom Albanci i neko od Srba koji dolaze da obidju svoje kuće i imanja.

Sibin Drobnjaković koji se u selo vratio sam bez članova porodice kada su mu obnovljene 4 porodične kuće, kafana i prodavnica, krajem 2004. godine kaže da se oseća bezbednim i da se slobodno kreće u selu i van sela, ali da mu problem predstavlja što nema posla i što su učestale pljačke koje kvalifikuje kao poseban vid pritiska. „Moja porodica nikome nije dužna. Ne plašim se i niko me ne dira, sasvim slobodne se krećem. Družim se i razgovaram sa mojim seljanima Albancima sa kojima imam dobre odnose. Neki od njih dolaze i kupuju namirnice u mojoj prodavnici. Ono što mene zabrinjava su učestale pljačke. U tome vrlo dobro saradjuju albanski i srpski kriminalci koji dele plen kod hotela Palas“. On dodaje da ima probleme i sa svojim meštanima Srbima koji ga nazivaju špijunom zato što se vratio u selo i ističe da mnogi Srbi iz tog sela prodaju svoje kuće i imanja Albancima. Izražava zabrinutost zbog toga što se Srbi ne vraćaju ali on

ne namerava da proda svoju imovinu niti da napusti selo.

Drugi povratnik u selo Svinjare, Vojislav Jović ističe da mnogi Srbi kojima su izgradjeni stambeni objekti već su prodali kuće, uglavnom Albancima koji su živeli u severnom delu Kosovske Mitrovice. *“Prodato je više od 40 kuća. Srbi prodaju svoje kuće i imanja zato što dobiju dobre pare od Albanaca, a a ne zato što nisu bezbedni. Strah zbog nesigurnosti je samo izgovor”,* ističe on. To potvrđuje i Sibin Drobniaković koji dodaje: *“Ako se ovako nastavi u selo neće biti nijedne srpske kuće”.*

Samo 2-3 kilometara od sela Svinjare nalazi se Bošnjačka mahala, višenaciono naselje Kosovske Mitrovice, koje se prostire uz pojas reke Ibar, između glavnog mosta i ušća Sitnice u Ibar. Do nedavno, većinsko stanovništvo u toj mahali činili su Bošnjaci koji su sasvim normalno živeli sa Albancima, Goranima, Turcima, Romima i sa nekolicinom Srba koji su imali kuće u tom delu grada. Sada se tamo, kao i u južnom albanskom i severnom srpskom delu Mitrovice, struktura stanovništva u potpunosti izmenila. Srbi su sada u Bašnjačkoj mahali većina, u južnom delu Srba gotovo da i nema, a u severnom delu grada sve je manje Albanaca. U Bošnjačkoj mahali, Albanci i poneki Bošnjak prodaju svoja imanja. Prodaju uglavnom stare jednospratne i dvospratne kuće. Te stambene objekte za znatne sume novca kupuje Vlada Srbije. Mnoge od tih kuća su srušene do temelja, a na njihovom mestu izgradjene su višespratne zgrade u kojima se smešteni raseljeni Srbi iz unutrašnjosti Kosova. Ima najmanje desetak takvih zgrada sa više stanova. U Bošnjačkoj mahali Mitrovice sada su smeštene sve važne srpske paralelne institucije. Tu su prostorije Ministarstva za Kosovo i Metohiju, Okruga, Opštine, Suda, SUP za privredni kriminal, Privredne komore, Centra za socijalni rad, Uprave javnih prihoda, Telekom Srbije, banke, Sekcija za puteve itd. Ispred zgrada stoje brojna vozila sa registarskim oznakama srpskih gradova, ali i vozila bez registarskih oznaka. Zidovi kuća su išarani raznim grafitima među kojima dominiraju oni protiv EULEX, poput “EULEX=kukasti krst”, “Borimo se protiv EULEX”, “STOP- EULEX” “Kosovo je Srbija”, “Mitrovica je srpska” isl. Ima i puno postera sa likovima Šešalja, Mladića, Nikolića, Koštunice... U javnosti Bošnjačka mahala se često pominje kao problematično mesto zbog brojnih incidenata koji se tu dešavaju posle oružanih sukoba na Kosovu 1999. godine. *“Bošnjačka mahala ima oko 1500 stanovnika Bošnjaka, Srba, Albanaca i Turaka. Živimo u strahu kao u rezervatu između dve vatre. Gore su Srbi a dolje Albanci. Incidenti se dešavaju od ekstremista i jedne i druge strane a mi smo najčešće žrtve”,* kaže predstavnik bošnjačke zajednice u toj četvrti Nedžad Ugljanin.

Poslednji ozbiljan incident dogodio se 17.marta ove godine, kada je u neposrednoj blizini Bošnjačke mahale kod Tri Solitera došlo do snažne eksplozije

u trenutku kada je tuda prolazila patrola EULEX. Nije bilo posledica po ljude, ali su oštećena 4 civilna vozila i polomljeno nekoliko stakla na okolnim zgradama. Odgovornost za ovu eksploziju preuzela je fantomska organizacija pod nazivom “Armija severa”. Ova organizacija rasturala je pamflete po gradu kojima upozorava EULEX da je njegovo razmeštanje omogućeno zahvaljući sporazumu između Beograda i OUN i da svako nastojanje da se uspostavi carina na tačkama 1 i 31 biće najoštrije kažnjeno sa ljudskim i tehničkim gubicima. *“Smatramo da je ovo zadnja opomena da se za sada izbegnu žrtve na vašoj strani. Mi ne znamo koliko ste bezbedni, na koje mesto ste došli i da li znate šta vam možemo uraditi, ukoliko nastavite da budete produžena ruka srpskih dželata iz Prištine”,* piše između ostalog u tom pamfletu.

Bez sumnje da bi se obezbedilo više prava pripadnicima zajednica na Kosovu, neophodno je uložiti više napora u ostvarivanju praktične saradnje sa njima, naročito sa pripadnicima srpske zajednice koji žive u enklavama u unutrašnjosti Kosova. Prihvatanje zakonskih odredaba o pravima zajednica i principa Ahtisarijevog plana je u njihovom interesu. Ono što bi najviše doprinelo da se stanje poboljša i da Srbi ostvare svoja prava jeste eliminisanje paralelnih institucija i potpune finansijske kontrole Beograda, koja kosovskim Srbima i dalje odvoja sredstva za plate, penzije, razne nadoknade, usluge idr. Nažalost, srpski i kosovski političari još uvek nisu pronašli svoje partnere za razgovore o praktičnim problemima, o suočavanju s prošlošću, o sudbini nestalih, povratku raseljenih, pokretanju pitanja pomirenja, unapredjenja demokratskih odnosa, tolerancije, obezbeđivanja investicije, iniciranja ekonomskih projekata isl., što bi svakako obezbedilo normalizaciju odnosa i bolju budućnost i Albancima i Srbima, a time i mir i stabilnost u regionu. ■

Dve biografske knjige: fragmenti

PIŠE: ZORAN JANIĆ

Slike iz detinjstva

Podemo li od činjenice da svako autobiografsko delo po pravilu, krije u sebi mnoštvo afektivnih i kognitivnih slika, nataloženih u najdubljim slojevima teksta, nameće se pitanje nije li možda moguće naći u tome nekakvu prasluku, pradoživljaj sveta, koja će determinisati budućeg odraslog čoveka i pisca, nešto što se ovde krije tek u zametku, a što će kasnije biti osnova njegovog delovanja i pogleda na svet? I puno više od toga, možda čak i jezgra njegovog bića i samog estetskog doživljaja, dakle njegove poetike i svega ostalog što uz to ide, slično kao što je Prust svojevremeno, u jednom herojskom retrospektivnom zamahu, otkrio paukus vremena u ukusu i mirisu madlena uz jutarnji čaj?

Prizvana sa samog dna arheologije sećanja i dalekosežna po značenju, jedna od takvih primordijalnih slika u *Bašti, pepelu* krije se u uzaludnim pokušajima malog Andreasa Sama da pronikne u tajnu sna, njegov zavet i obećanje da će uloviti trenutak kada anđeo sna silazi na njegove otežale očne kapke:

“Hteo bih bar samo jednom da prozrem san (kao što sam bio rešio da ću jednog dana da prozrem i smrt), da uhvatim za krila anđela sna kad bude došao po mene, da ga zgrabim s dva prsta kao leptira kojemu sam se prikrao straga. Upotrebljavam zapravo metaforu, jer kada kažem anđeo sna, ja mislim, kao što sam mislio i onda kada sam verovao u anđela sna, na onaj trenutak kada se iz stanja budnosti prelazi u stanje narkoze, jer sam dugo verovao, i mislim da sam bio u pravu, da taj trenutak nastupa odjednom, jer ako se organizam sam po sebi dugo uspaavljuje, svest mora da potone odjednom, kao kamen. A ja sam hteo da ulovim anđela sna u svoju lukavu zamku, puštajući sebe da se uspavam, čak sam se trudio svim silama da se uspavam, a onda bih, naporom dostojnih i odraslih, trzao glavu u poslednjem trenutku,

kada sam mislio da sam uhvatio sebe kako tonem u san... Ova igra sa snom bila je samo priprema za veliku borbu sa smrću“.

Ta je borba, i to nadmudrivanje sa snom proisteklo zapravo iz saznanja smrti i vlastite smrtnosti, što su je u malom junaku po prvi put posejale reči njegove majke, koja je jednog jutra ušla u sobu da bi mu saopštila kako je umro njegov tuberkulozni ujak, koga nikad nije video:

“Gledao sam kroz poluotvorene trepavice, u nebo, kao prvi čovek, i mislio o tome kako je, eto, umro moj ujak, kako će ga sada zakopati i kako ga nikad neću upoznati. Stajao sam kao skamenjen i mislio o tome kako ću i ja morati jednog dana da umrem. Istovremeno s tom mišlju, koja me u prvi mah i nije suviše porazila, jer mi se učinila neverovatnom, shvatih sa užasom da će i moja majka jednog dana da umre... Nisam mogao da zamislim kako će to jednog dana da umre moja ruka, kako će da umru moje oči“.

Kao protivteža, jedna slika iz narativne matrice Kucijevog *Dečastva*, a odnosi se na početke samostalnog gazdinstva porodice Kuci u Vusteru i rano iskustvo junaka ove povesti poneto odatle: “U dnu dvorišta podižu živinarnik i useljavaju tri kokoške, koje bi trebalo da im nose jaja... Kokoške dobijaju ružne otoke po nogama, nešto poput slonovske kože. Slabunjave i prgave, prestaju da nose. Majka se savetuje sa sestrom u Stelenbošu, koja kaže da će početi da nose samo ako se zaseku rožaste opne ispod jezika. I onda majka uzima jednu po jednu kokošku među kolena, priteže im guše dok ne rastvore kljun i zaseca im jezike vrhom kuhinjskog noža. Kokoške krešte i otimaju se, kolače oči. On se stresa i okreće glavu“.

“On” je bivše Kucijevo “ja”, dato ovde kroz dvostruku otuđenost, kroz svest naratora o distanci koja ga sada, kao odraslog čoveka, deli od njegovog nekadašnjeg “ja” kao malog dečaka, kao i samim književnim postupkom, kroz autobiografsku povest pisanu u trećem licu jednine i u sadašnjem vremenu, gde je to hipotetičko “ja” još više depatetizovano i objektivizirano, predstavljeno kao predmet hladne, nepristrasne analize. Zajedničko ovim ranim doživljajima Kiša i Kucija jeste raskid sa dotle harmoničnim iskustvom sveta; iz borbe sa snom i svesti o smrtnosti (Kiš) i nužnosti morbidnog usekovanja ptičjeg jezika (Kuci), obojica izvlače istovetan zaključak ili, još pre, neko konačno saznanje bremenito egzistencijalnim smislom; narušena je edenski čista iluzija punoće Bića, mali ljudski homunkulus prisiljen je da ponovno proživljava biblijsku legendu o Padu; suočen sa zevom ništavila koje se iznenada otvara pred njim (i prema njemu), svestan po prvi put nesavršenog ustrojstva sveta i činjenice da je reč zacelo o nekakvoj grandioznoj grešci u Božjoj golemoj građevini, svaki od njih mora se nekako prema tome odrediti, prema toj ontološkoj brazgotini na licu sveta što se sada preslikava i na njihovom biću. (Takvo iskustvo radikalnog raskida nije nikakav ekskluzivitet, o nečemu sličnom, o toj vrsti negativnog otkrovenja i ranog egzistencijalnog šoka čitamo i kod Babelja i Kamija. Babelj ima pripovetku iz detinjstva gde opisuje dugo željeni dan kada je kupio najzad prve

golubove za svoj golubinjak, a baš tog dana događa se pogrom u njihovom mestu u kojem stradava njegov ded i dok dečak ide kući, ne znajući još šta se desilo, neki sakati prosjak bez nogu, u zanosu antisemitske mržnje, ugrabi goluba iz dečakovih nedara i razmrskala mu ga o glavu; Kami piše o ranom užasu što je na njega, kao dečaka u Alžiru, ostavio prizor preklanog pevca i njegov samrtni krik.)

Iz te velike krize Kiš i Kuci izlaze odvojenim, različitim putevima, svaki na svoja vrata, pri čemu ih etički rigor delovanja i nužnost potpunog izbora tera svakoga u sopstvenu krajnost. Odgovor Kucija na zev neljudske, kosmički hladne praznine što se ogleda u iskolačenom oku prestravljene ptice biće strmoglavi pad u tu prazninu, u to oko, svojevrzni radikalizam ništavila i otuđenja, dakle princip praznine, dok će kod Kiša to pre biti princip ponoće, ponoće jezika, koji u tu prazninu, u unutarnji rascep sveta u svom biću, kao balzam i čudotvorni lek, izliva svoje prve stihove što ih je sročio još tada, kao dete: "U meni je treperio neki veličanstveni, sveobuhvatni ritam, a reči su mi izlazile na usta kao medijumu koji progovara na hebrejskom" – dakle, helderlinovski "pad naviše"¹, eleatska ponoća bića uprkos svemu.

Teško da može biti različitijeg odgovora od ovih, i veće razlike u izboru, što će se kasnije uveliko odraziti i na njihov život i njihovo bavljenje literaturom. Ako su kategorizacije u književnosti uopšte dopuštene i imaju nekog smisla, onda bi se Kišovo mesto u literaturi moglo krstiti kao "ultrafloberovski modernizam", dok bi uz Kucija išla odrednica "beketovski deziluzionizam".

Početna rečenica

Pogledajmo kako glase prve rečenice u *Bašti, pepelu i Dečaštvu*. "U kasna letnja jutra majka je ulazila bešumno u sobu, noseći poslužavnik" – *Bašta, pepeo*.

U Kucijevom *Dečaštvu* naracija počinje ovako: "Žive u naselju na kraju grada Vustera, između železničke pruge i Nacionalnog puta."

Sa Kišovom uvodnom rečenicom čitalac nema previše nedoumica; u njoj već imamo sve potrebne naznake, jasno je određen modus pripovedanja i temporalni okvir; u pitanju je evokacija prošlosti.

"Majka je ulazila bešumno u sobu". Čija je to majka? Ulazila je *bešumno*. Ne signalizuje li to percepciju iz ugla naratora, da upravo njegovo uho neretko nije bilo u stanju da registruje ulazak majke u sobu? To onda upućuje, dalje, na prvo lice jednine, da će povest koja se odmotava biti ispričana kao vlastita biografija, njen diskurs, dakle, biće manje-više u tradicionalnom kodu književnosti.

U kasna letnja jutra. Zašto ne jednostavnije u "letnja jutra", zašto odmah dva određujuća epiteta (*kasna, letnja*)? Nije li to znak piščeve intencije da se prošlost lirski evocira? Poreklo pripovedanja je iz mita i bajki,

njegova osnovna formula je data u onim pokolenjima izglavljenim rečima, izgovorenim najčešće noću kraj upaljene vatre, na mekanim Šeherezadinim jastucima, u predasima putovanja ili posle bitke, upravo onako kako počinju narodne bajke: "Bio jednom jedan čovek i on je..." Sve inovativne tehnike književnosti, svi spisateljski trikovi i zamke služe samo tome da bi se prikriilo to bajkovito poreklo pripovedanja, da se čitalac nekako nagna da poveruje da je ono što čita *realnost*, a ne puka izmišljotina.

Pravilno iščitani znaci u toj prvoj rečenici, ako ih čitalac tumači kao arheolog (a svako čitanje je svojevrсна arheologija, i svaka knjiga jedinstven artefakt čiji sadržaj čitalac mora pravilno rastumačiti), dobijaju punu potvrdu na samom kraju, nakon pročitane knjige. I zbilja, narativna matrica *Bašte, pepela* mogla bi se u krajnjoj liniji svesti na sledeću rečenicu: "Bio jednom jedan mali dečak i on se zvao Andreas Sam".

I više od toga: ta bajkovita matrica ovde nije slučajno, ona je tu unekoliko hipostazirana, prošlost je s umišljajem interpretirana kao bajka, posuta vilinskim prahom i sjajem s leptirskih krila kako bi autor, po sopstvenim rečima, ispravio nepravdu jednog očajno tegobnog detinjstva, ispunjenog nemaštinom, strahom i ranim traumama, kako bi literatura dala naknadno značenje životu.

Sa Kucijevom uvodnom rečenicom stvari su već mnogo složenije. "Žive u naselju na kraju grada Vustera, između železničke pruge i Nacionalnog puta". Ko živi u naselju u gradu Vusteru? Ne možemo to znati. Gde se uopšte nalazi grad Vuster? Mogao bi biti negde u Americi, na Starom kontinentu, možda čak u Belgiji, Holandiji ili nekoj takvoj zemlji, ukoliko nije izmišljen, ukoliko nije neki foknerovski imaginarni toponim koji upućuje na fiktivni *no man's land*. Ali u nastavku, iza zareza u rečenici imamo marker što daje još bliže određenje: između železničke pruge i Nacionalnog puta. Kad ne bi reč bila o nekom stvarnom gradu, autor ne bi odmah, u prvoj rečenici, dao toliko geografsko-prostornih kodova i markera – iz čega sledi da taj grad, gde god da se nalazi, mora biti neki stvarni gradić negde u provinciji.

"Žive u naselju" – u rečenici je upotrebljen prezent, no nemoguće je odrediti da li ti 'oni' koji žive u tom naselju još uvek tu žive ili su samo nekada živeli, da li je upotrebljen pravi ili pseudoprezent. Kako je težište na glagolu "živeti", a ne na subjektu "oni" (u srpskom prevodu subjekat je, s razlogom, potpuno izbačen), to možda ukazuje da je reč o nekoj vrsti ontološkog romana, sa težištem na dubokim pitanjima čovekove egzistencije.

Vuster je južnoafrički gradić gde je Kuci proveo detinjstvo, a radnja *Bašta, pepela* odigrava se na panonskom delu prostora Jugoslavije i Srednje Evrope. No, čisto geografska odrednica ('jugoslovenski', 'južnoafrički') u ovom slučaju ne govori dovoljno o ovim piscima, ne govori ništa, čak zbunjuje; mnogo bi tačnije bilo nazvati Kiša i Kucija piscima "evropskih enklava" – jedan sa Balkana, drugi iz Afrike, staviti ih dakle zajedno, jer je to ono što ih i najviše zbližuje, ta zajednička evropska tradicija iz koje potiču.

¹ Poređenje preuzeto iz Viktorija Radič, *Danilo Kiš*, Forum pisaca, Beograd 2005, str 151.

Prvi doživljaj sveta

Rano dečije iskustvo Andreasa Sama u okviru romana *Bašta, pepeo* protiče u carstvu mita i prokreacije, prvobitne punoće sveta, gde je mali dečak vitalistički povezan sa prirodom, sudbinom i bogovima i gde njegovo stanje nije, da se poslužimo izrazom Bruna Šulca, samo stanje "življenja u dobu genija", nekoga ko neumorno stvara i preoblikuje sve čega se dotakne (Šulc je, kao dete, znao satima da sedi na podu i da, na udivljenje odraslih poređanih uokolo njega, neumorno izbacuje crtež za crtežom nacrtan na listovima starih novina), nego mu je, u isto vreme, upravo zbog tog čudesnog blagoslova "življenja u dobu genija", zakratko još dopušteno da živi i u stanju čovekove prirodne nevinosti kakvo je u svetu odraslih dato samo retkim, izabranim genijima i vizionarima. To mitsko vreme detinjstva je ciklično, zaokruženo, u sebi zatvoreno i puno i ono, iz perspektive odraslog pisca, upućuje na iskupljenje i čak na izvesno mesijanstvo, što svakako nije bez osnova – zar nije Andreas Sam, naposletku, uistinu onaj mali Mesija što je, sklopivši dogovor sa samo njemu znanim tajnim silama, najavio dolazak odraslog pisca Danila Kiša?

U tom mitskom svetu sve je duh i ujedno materija, budući da sve alhemijski fermentira i prelazi iz jednog oblika u drugi, pretače se iz jednog stanja u drugo (jer sve i jeste jedno!), stalna metamorfoza u vatrometu intenzivnih čulnih utisaka i boja, neki paganski dečiji panteizam u slavu večnog, besmrtnog života. Kišovim rečima: "Kolači s makom ispunjavaju sobu svojim mirisom: iz njih se oslobađa njihova duša sastavljena od praha egzotičnog bilja, vanile, cimeta i maka, i ti začini, čije mi je poreklo sasvim nepoznato, svedoče svojim raskošnim umiranjem, sličnim balsamovanju, o svečanoj uzvišenosti putovanja kojemu su prineti na žrtvu kao tamjan".

Pozicija naratora u Kucijevom *Dečaštvu* je pozicija bez autoriteta, nekoga ko nema autoritet jer još nema ni svoje *Ja*; to dečje *Ja* bačeno je u svet u kojem od prvog dana teče istorijsko vreme, ali bi se to vreme moglo pripisati pre vremenu Alegorije nego Države (možda upravo zato Kuci daje savet da njegove biografske knjige valja čitati uz njegov roman *Čekajući varvare*). Kako uopšte vreme protiče u okvirima alegorije? Zar nije alegorija samo drugi izraz za miopijski doživljaj sveta, sveta kakav se ukazuje nekome ko ne vidi dobro i stoga je prisiljen da, kratkovido žmireći, stalno odgoneta značenje onoga što mu se odražava kao u mutnom ogledalu, da baca pogled iza navučene zavese? Imaju li slepi ljudi isti osećaj vremena kao i ljudi koji vide? Kucijevo narativno *Ja* u *Dečaštvu* najbliže je samosvesti nekog kafkinski poluslepog, deformisanog bića bez svojstava (u muzilovskom smislu te reči), i to kucijevo biće, to *Ja*, ta slaba personalnost, to još neformirano sopstvo, to već davno nestalo *Ja* od kojeg je ostao samo bleđi talog uspomena - *reliquia reliquiarum* negdašnje egzistencije - trpi uticaje spoljnog sveta i na njih reaguje, i nekud ide, iščitavajući alegorijske znake vremena i sveta oko sebe. Pravac kojim ono ide jeste pravac sve veće alijenacije, a

znaci koje iščitava odvođe ga neumitno, kako odrasta, i kako počinje sve reflektivnije da ih tumači, u naručje beketovskom Velikom Ništa i njegovom besprizivnom objavljenu istine.

Beketovska praznina

U svetu bez Boga, vreme je supstrat ništavila. Uzdignuto do apsoluta, ono prožima sav prostor i sprečava svako kretanje. Sve se vrti u krug ili, još tačnije, sve stoji u mestu. Iluzija je da je vreme kamenog doba eonima iza nas, ono je tu, odmah pored, u zasedi, samo čeka priliku da se objavi kako bi objasnilo praznom, taštom *Ja*, smeštenom u ovoj usamljenoj metafizičkoj lutki što se zove čovek, punjenoj praznom slamom humanističkih ideala i crvotočnim ostacima dekartovskog Cogita, kako cela istorija, sav razvoj ljudskog roda, sva dostignuća nauke, svi ljubavni jadi i uzdisaji poezije, svi zanosi mašte, kako sve to bejaše tek samo iluzija. Ništa nije pošteđeno, nema nikakve utehe; u furoru uništenja, osamostaljeno vreme juri s jednog kraja prostora na drugi, korozivno izjedajući sve iznutra, svaku ćeliju, svaku alveolu, svaki pupoljak, svaku vlat. Kroz levak ništavila isureo je smisao sveta. *End of the game*.

Od Getea do naših dana

Ako se samo prisetimo one gorde uzvišenosti s kojom je Gete stavio na papir prve retke svoje biografije, sa naglaskom na zvezdanom nebu i astrološkom položaju planeta u času njegovog rođenja - iz čega još uvek izbija nepoljuljana vera u povlašćeno mesto čovekovo u kosmičkom poretku stvari – ne možemo a da ne osetimo pritajenu oštricu neke duboko melanholične spoznaje kako je čovek od tada izgubio zacemento dosta od te punoće vlastite egzistencije, od osećaja tog sklada i jedinstva sa svetom: "Dvadeset osmog avgusta 1749, u podne, kad je otkucalo dvaneast, došao sam na svet u Frankfurtu na Majni. Položaj zvezda bio je srećan; Sunce je stajalo u znaku Device i prolazilo kroz podnevak tog dana; Jupiter i Venera posmatrali su ga prijateljski; Merkur nije bio neljubazan; Saturn i Mars držali su se ravnodušno, samo je Mesec, koji baš tada beše ušao u uštap, delovao snagom svoje opozicije, tim pre što je i njegov planetarni čas bio nastupio. On se, dakle, protivio mome rođenju, koje nije moglo nastupiti pre no što taj čas prođe". Behu to odista idilični, srećom ispunjeni dani u znaku pune, nenarušene harmonije između čoveka i sveta, čim je jedan miljenik sudbine, poput Getea, mogao blago prekorevati Mesec što se usprotivio njegovom rođenju. Uoredimo s tim prve rečenice iz Beketove proze *Neimenljivo*, i zamislimo da je to početak neke njegove imaginarne biografije: "Gde sad? Ko sada? Nepodložnost sumnji. Ja, kaže Ja. Neverovanje". U rasponu od Getea do Beketa, u nepuna tri veka, vidimo u najsažetijem obliku, u munjevitom skraćanju, svu rekonfiguraciju čovekove sudbine, radikalnu izmenu onoga što se zove *condition humaine*. Vidimo svu čovekovu izgubljenost, njegovu nepodnošljivu usamljenost i dubinu njegovog pada.

Citat koji rasvetljava

Kuci svoj biografski postupak naziva "autorebiografija", gde ovaj latinski umetak 're' ima ulogu agensa što unosi distancu i otuđenje; smisao te novoiskovane, proširene sintagme bio bi odmak od klasične 'autobiografije', ne povlađivanje zakonima žanra i njegovim ustaljenim kodovima, već pre nešto sročeno 'po ugledu', 'na način' autobiografije pošto je narativni subjekt isuviše udaljen u vremenu i njegovo mesto u tekstu je krajnje diskutabilno, po principu ogleдалa ili onih ruskih lutki što se umeću jedna u drugu: detinje *Ja* nalazi se u unutrašnjosti drugog, starijeg *Ja*, ovo u sledećem, isto kao i to sledeće u novom, većem *Ja*, i tako redom sve dok ne stignemo do poslednjeg narativnog *Ja*, koje piše Kucijevo *Dečastvo* (a koje je i samo tranzitorno i privremeno). "Nema konačne istine o nama samima", kaže Kuci, "niti ima svrhe nastojati doći do nje, jer ono što nazivamo istinom samo je večno pokretni impuls naše naknadne samoprocene, čiji je cilj da nas učvrsti u zadovoljstvu nad samima sobom".

Nekoliko karakterističnih citata o tom egzistencijalno hendikepiranom, nevidećem, u sebe zavučenom i za život nespremnom predmetu Kucijeve biografije, označenom kao "on", a iz pera Kucija (ili tačnije "Kucija"):

"On je sam-samcit. Niotkud ne može očekivati podršku"

"Ima osećaj da nije čitav. Ima osećaj da se nešto sve vreme lagano cepa u njemu; neki zid, neka opna".

"Najednom je izdvojen - on".

"Počinje o sebi da misli kao o nekom od onih paukova što žive pod zemljom, u rupi sa zasunom na ulazu. Uvek pauk mora bežati u svoju rupu, spuštati zasun za sobom, zaključavati se pred svetom, skrivati se".

I još jedan citat, interpoliran sa strane, koji baca sasvim novo svetlo na taj gotovo neljudski hladan i kao laboratorijskim makazama diseciran Kucijev predmet analize (tj. naracije), dat u trećem licu jednine i u pseudoprezentiu: "Njegov život prolazi beskorisno, čak i u njegovo najbolje vreme protiče kao život nesposobnog bolešljivog bića. On nije promašen samo po društvenim merilima, nego čak ni njegov najbliži prijatelj ne bi mogao naći nikakvu ideju i usmeravajući cilj u njegovom životu, kada u zbivanju ne bi tako duboko bilo obrazloženo da nijednog prijatelja nema. Naprotiv, okružuje ga, i to gotovo neupadljivo, potpuna usamljenost: svi odnosi koji ga se tiču kao da ubrzo stupaju u polje neke sile koja im zabranjuje približavanje". Ovaj citat je iz pera Valtera Benjamina, a odnosi se – na kneza Miškina!

Zabranjeni domen umetnosti

Postoji nekakav automatizam jezika, koje goni reči da se slažu na određen način, često nezavisno i od volje onog koji piše, kao da jezik podleže delovanju neke organizujuće sile iznutra, iz samog bića jezika, pod čijim se dejstvom reči same od sebe grupišu u određene sintaksičke i ritmičke forme - ritam jezika kao logosa, ritam sveta, ritam sveta kao logosa. O tom ritmu govori

mali Andreas Sam, sastavivši svoje prve stihove: "U meni je treperio neki veličanstveni, sveobuhvatni ritam, a reči su mi izlazile na usta kao medijumu koji progovara na hebrejskom". Istoričar religije Rene Genon ovako govori o primordijalnom značenju ritma: "Iz nauke o ritmu, koja ima mnogo primena, potiču u krajnjoj liniji sve tehnike podesne za uspostavljanje veze sa višim stanjima bivstvovanja. I zato je po tradiciji islama Adam, dok je živio u zemaljskom raju, govorio u stihovima ili ritmičkim jezikom. Zato su i Svete knjige napisane ritmičkim jezikom".

Cela Biblija je zapravo priča o otkrovenju u epskoj formi, božja namisao kazana ljudskim jezikom – ali jezikom koji se odlikuje visokom ritmičnošću. Nije li "pisanje kao više stanje bivstvovanja" suštinsko svojstvo Kišovog literarnog angažmana, njegovog bavljenja literaturom i nije li glavna odlika njegove rečenice upravo ta ritmičnost? Pitanje šta je veće: večnost ili beskonačnost samo je naizgled skolastično. Religijski odgovor na to pitanje biće uvek večnost. pisci poput Kiša odlučuju se, međutim, za beskonačnost. Za beskonačnost jezika jer se biće jezika, nevezano za religijska pitanja, nalazi celo, bez ostatka u oblasti beskonačnog. Izabravši da služi jeziku kao apsolutu, dakle beskonačnosti, jedno od poslednjih Kišovih pitanja, već svladanog bolešću, glasilo je, nije li možda zašao u zabranjeni domen umetnosti – nije li jezikom svojih knjiga, u zemaljski tegobnom svetlu, hteo da preuzme na sebe prerogative Tvorca i zbog toga je tako okrutno kažnjen?

Ritam sveta i logosa

Ritam jezika kao logosa, ritam logosa kao jezika sveta – no možda u tim rečima, ponovljenim ovako u inverznom sledu, osim poetske slikovitosti i zvučnosti, ima u izvesnoj meri i nečeg od egzaktnosti naučne istine? Nedavno je grupa astronoma okupljenih oko projekta WMAP (akronim od *Wilkinson Microwave Anisotropy Probe*) objavila detaljnu analizu onoga što bi se moglo najpribližnije nazvati upravo "ritmom logosa" ili "kosmičkom primalnom pesmom". Naime, na osnovu podataka sa sonde, čiji su merni aparati tako osetljivi da su u stanju da zabeleže temperaturne fluktuacije iz primordijalnog doba vasseljene, nekih 300 000 godina po rođenju iza Velikog praska, pošlo im je za rukom da naprave grafički prikaz prve melodije tek formiranog kosmosa, iz vremena kada se sve još uvek sastojalo samo od čiste svetlosti i mešavine subatomske čestice i gde se ta prvobitna plazma, pratekućina sveta sastavljena od svetla i materije prelivala iz jednog gravitacionog bunara u drugi. To sabijanje "tačne svetlosti" prilikom pada u gravitacioni bunar proizvodilo je zvučne talase koje je kosmolog Čarls Linviver nazvao "najstarijom muzikom u svemiru".

Ne podražavaju li pisci i pesnici, dok neumorno ispisuju svoje rečenice i sriču stihove, tu prvu melodiju postanja na orguljama kosmosa, ne prizivaju li možda taj osnovni praritam sveta i logosa pod firmom onog davno već diskreditovanog pojma "inspiracije"? Kiš je od

najranijih dana detinjstva bio impresioniran Biblijom: "Bog-Stvoritelj nikada za mene nije bio obična metafora, to je uverenje, ne religijsko već estetsko. Krenuvši od te ideje, uvek sam želeo da činjenice koje me opsedaju zamišljam kao činjenice koje su već opisane u nekoj idealnoj knjizi, i najčešće sam se pravio kao da čitam iz te knjige."

Kroz ritam jezika, kroz iskušenja stila i zanose reči doći do milosti iskupljenja i do "milosti uobličena", kako je Kiš nazivao stvaralački proces. Odupreti se beketovskom Velikom Ništa uvek i po svaku cenu, pa makar pisac morao započeti svoj roman i onom valerijevski prezrenom rečenicom: "Markiza je izišla u pet sati".

Kucijevski princip praznine: još u danima studiranja na Univerzitetu u Kejp Taunu, baveći se lingvističkim istraživanjem tekstova uz pomoć kompjutera Univac 1106, Kuci se upušta u analizu jedne Beketove priče, sa ciljem da utvrdi repetitivnu shemu ponavljanja izvesnih fraza u tekstu. I zbilja, rezultati su pokazali kako se sve fraze iz prvog dela teksta ponavljaju i u drugom, samo u izmenjenom redosledu – muzika koja se pomalja iz tog promišljenog mehaničkog verbalizma nije bila bez ritmičkog obrasca, sa centrom u *ništa*, kao da se ta muzika rađa u praznini koja priziva tišinu.

Postavljeno na najčvršćim blokovima beketovskog nihilizma, Kucijev *oeuvre* nije više monomanski monolog beketovskog *Ja*, nego pre strukturalistička (tekstualna) hiperbola, dramatisacija igre onih spoljnih sila što su smrvile to *Ja*.

Inventar dečje sobe

Dva kreveta, starinska, drvena; nahtkasna pored kreveta sa pločom od beličastog mermera; lampa s porcelanskim štitom; jedan otoman sa izlizanom čojom boje trule višnje; jedan lep starinski otoman; litografija Mona Lize u boji, isečena iz nekog modnog žurnala i uramljena; šivaća mašina; dve limene pepeljare; vaza od plavog lažnog kristala; karirana mušema na stolu; čilimi prostrti na drvenom podu; vlaga na plafonu koja je poprimila oblike nekog džina. Tako, u najkraćem, izgleda inventar dečje sobe u *Bašti, pepelu* kad se Andreas Sam i njegova sestra vrate jedne noći s dalekog puta, i majka okrene prekidač i upali svetlo u pomrčinom ispunjenoj sobi. Najduži i najpomniji opis u celoj knjizi posvećen je upravo toj šivaćoj mašini i njenom izgledu, konstrukciji, mehanizmu kalemova, igle i osovina, pri čemu je svaki njen deo prikazan iz najbliže perspektive, toliko da se posmatrač (čitalac) čini samom sebi usitnjenim do liliputanskih razmera, kao da stoji ispred neke katedrale ili kakvog džinovskog tornja ili barke. Taj je opis toliko zgusnut, da bi se mogao nazvati *dokumentarističkim*, što dodatno još potvrđuje sama slika te Singerice, uneta u tekst kao amblem. Ta slika-amblem i taj opis jasan su marker da ovde nije reč o prustovskoj evokaciji prošlosti, i pisanju u tom prepoznatljivom znaku, nego o nečem potpuno drugom, svesnom radu sećanja koje je u svakom trenutku kadro da u svoju žižu, po volji, stavi neki detalj i uveliča ga ili smanji fotografski (kao što je bio slučaj sa

Singericom), da ga dokumentaristički predstavi ili da ga poetizuje (kao ostale predmete iz sobe). Za Prusta je karakteristična čudesna proliferacija sećanja, granjanje uspomena u širinu i dubinu, "Penelopino gusto tkanje sećanja". Ostala je upamćena njegova već ozloglašena navika da na šifove rukopisa, donete na korekturu, unosi sve nove i nove redove teksta; retrospektivna teleologija sećanja koja stvara jedan univerzum što se stalno unedogled širi. Nakon Prusta, postalo je manir i opšte mesto da se uz neku evokativnu, lirski napisanu autobiografiju stavi naznaka "prustovska". Međutim, sećanje u *Bašti, pepelu* je, pre svega, stroga selekcija, organizujući rad mašte i duha, dobro kamuflirana askeza i, za razliku od Prusta, bekstvo od socijalne dimenzije. Ambijent u kojem se Prust kreće jesu snobovski saloni u krugovima višeg plemstva, to je svet salonskih lavova i grofica, dokonih pederasta i kurtizana. Svet *Bašte, pepela* je još uvek vilinski začaran kao u bajci, oslobođen istorije i socijalno-klasnih podela.

Slika Singerice, kao amblem *Bašte, pepela*, sadrži u sebi još jedan amblem u obliku slova S, fabrički znak firme Singer: "Taj je amblem, kao na plemićkim grbovima, obojen zlatnožutim..." Svako delo, po rečima Romana Jakobsona, obraća se određenoj čitalačkoj publici koja učitava u njemu izvesne društvene znake i karakterološku tipologiju, koju inače deli sa znacima i tipologijom iz sadržaja narativa, što znači da čitaoci kroz čitanje samo ponovno potvrđuju sopstvene sociološke i psihološke preduslove i na taj način dodatno ojačavaju *klasne veze* između sebe. Od svih predmeta iz sobe, jedino Singerica nosi znak nekakvog društvenog statusa i stoga je i uzeta kao amblem, i posvećena joj je tolika pažnja – dopušta da joj bude posvećena tolika pažnja – jer o njoj, kao temi, nije zazorno pisati (iz Kišovog ugla gledano), jer ga jedino taj predmet vezuje, u socijalnom smislu, sa čitalačkom publikom. Govoreći o nahtkasni, Kiš koristi sledeće poređenje: "nahtkasna pored kreveta sa pločom od beličastog mermera *kao na grobu dece iz boljih kuća*". "Deca iz boljih kuća" – to je ona dimenzija koja nedostaje njegovoj biografiji i zato je *Bašta, pepeo* tako visokopoetizovano napisana. Do plemstva se stiže rođenjem ili trudom, ličnim ogromnim zaslugama: plemićki grb iz amblema Singerice i njezina reprodukcija u knjizi postaju zaštitni znak i plemićki grb Kišov kao književnika, a socijalne i klasne veze pisca i publike prerastaju sada u veze bratstva – bratstva po duhu.

Skrivena figura

Uzmemo li da postoji nekakav vodeni žig rukopisa, tajni znak utisnut u fakturu teksta – vidljiv samo kad se tekst posmatra pod posebnim uglom i osvetljenjem – onda slobodno možemo reći da je u *Bašti, pepelu* ta skrivena figura u obliku Davidove zvezde. Smeštena u dubinama teksta, u jednom od poslednjih slojeva – ako ne i u poslednjem – ta figura stoji brižljivo utisnuta kao faksimil epohe i znak sudbine i totalitarizma. Evo kako Kiš saopštava činjenicu da je E.S. za vreme rata nosio žutu zvezdu. "Koraćao je poljima, zamišljen,

zamahujući visoko svojim štapom, gazio je mesečarski, idući za svojom zvezdom, koja bi se u suncokretima sasvim izgubila, i on bi je pronašao tek na kraju njive – na svom crnom, zamašćenom geroku.“ U carstvu metafore, u carstvu pripovedačke slobode - ne više u maniru postmoderne literature, pisac nije taj koji izvrće narativnu potku naopako, kao posuvraćeni rukav iz kojeg ispada izlizana postava, pokazujući na taj način tajnu svojih trikova, nego je čitalac prisiljen da sam sruši iluziju koju je pripovedač pred njim pažljivo izgradio. Za čitaoca *Bašte, pepela* bajka se ruši naknadno, onog trenutka kad se figura Davidove zvezde – ali tek u sledećoj knjizi, koja u neku ruku poništava prethodnu - preobrazu u figuru peščanika, sasuda, klepsidre, peščanog sata; mit tad prelazi u istoriju, edensko u pandemonijumsko, a skrivena figura ukazuje se iznenada u svoj svojoj strašnoj izvesnosti i apokaliptičnoj jasnosti.

U kolonijalnom i postkolonijalnom miljeu Južne Afrike, problem sa kojim se suočava Kuci jeste pozicija pripovedača - kako izbeći Meduzinu glavu istorije, sa kojom se pisac neminovno sreće kud god da baci pogled van svoje kule od belokosti? Drugim rečima: kako u uslovima aparthejda izgraditi položaj (u okrilju literature) koji neće biti istorijska reportaža, ni dokumentaristički izveštaj a ni sudska istraga? Skrivena figura Kucijeva je figura niše ili alkovena, izdvojenog prostora, ili, još ponajpre, tu nije reč o figuri već pre o strategiji, sličnoj onoj koju je primenio Fuko pišući svoju *Istoriju ludila*: umesto ućutkivanja (ili prećutkivanja) ludila u postkartezijskoj Evropi od strane razuma, pokušati retrospektivno ispisati novu istoriju, gde će ludilu konačno biti data prilika da progovori u ime svog iskustva i oslanjajući se na sopstveni autoritet, ne kao dotad kroz jezik razuma ili psihijatrije. I Deridina opaska: “Upravo to je nazamamnije u celom ovom Fukoovom pokušaju reinterpretacije... No to je, isto tako, uza svu ozbiljnost, i *najluđi* aspekt ovog projekta“. Po ugledu na to, Kucijeve knjige, na neki paradoksalan način, najviše zadiru u tamno srce aparthejda, no uvek nekim zaobilaznim putem, mnogo više nego angažovana literatura jedne Nadin Gordimer, na primer.

Paralelizam koji spaja

Nepouzdanost narativnog *Ja* u *Bašti, pepelu* ogleda se, slično kao i Kucijevom *Dečaštvu*, u tome što je glas autora svestan činjenice da je detroniran i, kao takav, polazeći upravo od te premise, od činjenice svog radikalno izmenjenog položaja u svetu, u teksturi sveta, u razvijenom svitku sveta kao simboličnom tekstu, prisiljen je da traži neko drugo stajalište u okvirima metafikcije, koju potura sad kao stvarnost. Najmanje tri različita glasa u *Bašti, pepelu* dobijaju priliku da se tekstualizuju: glas malog Andija, glas odraslog pisca Kiša i glas oca Eduarda Sama, koji progovara kroz prethodnu dvojicu kao kroz svojevrzne medijume, prvo izokola, tek u tragovima, kasnije sve više i više, dok naposletku mera njegovog invokativno dozvanog odsustva ne postane toliko intenzivna da prerasta u jasno prisustvo.

Pitanju autoriteta narativnog *Ja* pripada centralno mesto u Kucijevom sondiranju izmenjene uloge pisca u modernom (ili postmodernom) svetu, one složene igre međuzavisnosti između stvarnosti kao sile i literature kao znaka, brahijalne sile fakticiteta i same tekstualnosti. Ukoliko je već gola sila sveta uvek kadra da prekine pisanje kao čin, da umetne cezuru u beskrajni tok tekstualnosti, onda je suštinsko pitanje, po Kuciju, kako će, uopšte, današnjem piscu poći za rukom da povрати autoritet pisanju (i sebi kao narativnom subjektu) kad se zna da autoritet, kao takav, takođe spada u domen sile? Odgovor, po rečima Davida Atvela, vrsnog znalca Kucijeve proze, kritičara po meri samog autora i povlašćenog sabesednika u mnogim njihovim razgovorima-intervjuima, glasi: “Mogućno je postići takav autoritet, ponovnim otkrivanjem sposobnosti literature da rekonfiguriše pravila diskursa, da iznađe novu poziciju s koje će se obraćati *izvan* odnosa postojećih snaga“.

Koliko god bilo teško naći dve biografske knjige s manje dodirnih tačaka od *Bašte, pepela* i *Dečaštva*, pisanih s krajnje različitih pozicija, u tom njihovom paralelizmu ipak se krije nešto što ih dubinski spaja, a to je preplitanje života i literature, nepisani *credo* da je književnost gotovo podjednako vredna kao i život i podređivanje svega tome. U tom smislu, prozna ostvarenja Kiša i Kucija valja gledati kao neku vrstu produženog autobiografskog pisanja, sa centralnom osom smisla pobodenom kroz autorsko (autobiografsko) *Ja*, koje se, razlažući fragmente prošlosti i sadašnjosti, istovremeno konstituiše u vremenu i tekstu, vršeci sopstvenu samokonstrukciju i neprekidno pletući niti, kao svilen-buba, u čauru literature oko sebe; život i literatura teku uporedo, delujući sa snažnom povratnom spregom jedno na drugo; dekonstrukcija vremena kao Hronosa i Istorije je u podjednakoj meri konstrukcija narativnog, kao i subjektivnog *Ja*.

I za Kiša i za Kucija umetnost predstavlja ono poslednje pribežište, nišu slobode izdvojenu iz ljudskog saća, a samo delo je nezavisan duhovni entitet, “plod truda i čuda“, autohtona struktura, “svojevrsna kapsula u kojoj je moguće živeti, a u kojoj se ne mora udisati vazduh ovog sveta“. Vazduh je zagađen ili je prenosnik bolesti, vazduh je uvek vesnik propadanja i smrti. Kakav vazduh se udiše u kapsuli umetničkog ostvarenja? Platonovski vazduh čistih ideja: Pravde, Istine i Dobrete. Linija preseka između carstva umetnosti i stvarnosti uvek je etički zasnovana. ■■

Zašto nas se sviju tiču Aušvic i Nirnberg

PIŠE: MILE LASIĆ

Šezdest godina poslije oslobođenja Auschwitza i suđenja u Nürnbergu u Njemačkoj živi gotovo 200.000 Židova, čime je njemačka židovska zajednica treća u Evropi po veličini.

“Židovska zajednica je bila i ostaje nezamjenjivi dio njemačke kulture i društva”, kazao je bivši njemački kancelar 2007. godine u Njemačkom teatru, gdje je njemačka politička elita bila gost na akademiji posvećenoj Auschwitzu, u organizaciji Svjetskog židovskog kongresa

I, zaista, Njemačka kao malo koja druga zemlja “posjeduje više od 1600 godina židovske povijesti”, potvrdio je i berlinski književnik i publicista Rafael Seligmann, autor između ostalog i bestsela “Nijemci i njihov vođa”. No, njegova glavna poruka je da se “povijest ne smije zaustaviti na Auschwitzu”. Ukoliko holokaust ostane u centru židovske samosvijesti bit će to porazno za Židove, u krajnjem, radilo bi se u tom slučaju o “zakašnjeloj Hitlerovoj pobjedi”! Ali, kako izići iz začarnog kruga “identifikacije s holokaustom”, kako graditi budućnost na tako klimavim nogama kakvi još uvijek jesu njemačko-židovski odnosi? Seligmann je, uostalom, i autor prijedloga da se Njemačka nagradi Nobelovim odličjem za mir upravo za ono što je poslije Drugog svjetskog rata učinila za Židove, i za sebe, a esej smo preveli i za *Helsinki povelju*.

“Ako se sjećanja na neljudskost ne povežu sa sadašnjošću, sve je besmisleno”, kazala je nedavno čuvena čelistkinja i preživjela logorašica iz Auschwitza Anita Lasker-Wallfisch. Ona, inače, smisao života vidi u tome da bude “glas onih ljudi, koji više ne mogu govoriti”!

Možda odgovor i leži baš u načinu “identifikacije sa zločinom”, kako to rade, s jedne strane, demokratski njemački intelektualci i političari, te s druge, u identifikaciji sa ovom zemljom, kako to rade brojni Židovi, primjerice, Arno Lustiger, koji je prošle godine

u Bundestagu kazao: “Od mene je postao dobar građanin ove zemlje, što poslije holokausta nisam mogao ni zamisliti”!

Genocid nad Židovima je – nema nikakve sumnje – “ostavio neizbrisivog traga” na Njemačku i zauvijek će biti dio njemačke povijesti, kako je to istakao za govornicom Ujedinjenih naroda i bivši njemački šef diplomatije Josef Fischer, jer se radi o “apsolutnom moralnom užasu i negaciji svega civiliziranog, bez presedana”.

Zato je “zajednički put u budućnost” i dalje vrlo kompliciran i neizvjestan, ali mu nema alternative. Kojemu ostaje pretpostavka da se njemačka politička i intelektualna javnost i ubuduće pošteno određuje prema holokaustu. Poput njemačkog kancelara Gerharda Schrödera, koji je na 60-godišnjicu oslobođenja onoga što je ostalo od Auschwitza kazao sa suzama u očima: “Sram me je pred žrtvama ubijenim u paklu koncentracijskih logora i posebice pred vama preživjelima”!

I u Njemačkoj se tek od 1967. godine svake godine obilježava 27. januar – Dan sjećanja na Auschwitz, u kojem je umoreno više od milijun ljudi. Ustvari, nitko ne zna posve točno koliko je ubijenih, ugušenih, umorenih u ovom “kompleksu smrti”. U ranijim enciklopedijama se pod odrednicom “Oswiecim”, što je poljsko ime za Auschwitz, govorilo o 2.500.000 žrtava, koliko ih je navodno bilo zavedeno u tzv. kontrolnim knjigama, pa se, čak, govorilo i o daleko većem broju, jer su čitavi transporti Židova, ne izuzimajući ni djecu, sa željezničke stanice prebacivani direktno u plinske komore (vidjeti, primjerice, Enciklopediju JLZ).

Sve do 1990. godine je, ustvari, i na Zapadu bila osnova za procjenu broja umorenih u Auschwitzu/Oswiecimu “prva sovjetska procjena”, odnosno ono što se čulo na suđenjima nacističkim glavešinama u Nürnbergu. U tu se verziju, doduše, sumnjalo na Zapadu, ali će tek poslije 1990. godine uslijediti smjelija istraživanja, ako i ona nisu palijativna. Lako je, naime, moguće da se puna istina o broju ubijenih u Auschwitzu nikad neće saznati. Ilustracije radi, u novijoj Brockhausovoj enciklopediji se oprezno govori o “ubojstvu Židova u milijunskim brojevima”, čime nije niti potvrđena niti demantirana “ruska verzija” od četiri milijuna ubijenih samo u Auschwitzu. Rusi su, naime, nakon ulaska u Auschwitz našli četiri minirana krematorijuma, te gomile naočala, proteza, cipela, a popisano je i točno 348.820 muških odijela i 836.255 ženskih haljina.

Možda je, ustvari, najistinitija ona procjena zloglasnog nacističkog šefa koncentracijskog logora Rudolfa Hössa, koji je ovim “logorom smrti” upravljao u periodu od 1940. do 1943. godine? Höss je, kako smo ovdje već naveli, u Nürnbergu posvjedočio da je u Auschwitzu ubijeno 2,5 milijuna ljudi.

O Rudolfu Hössu su, inače, ispisane brojne studije, o njegovim nedjelima je snimljeno i više dobrih filmova, između ostalih i “Moj poziv je smrt”. Ostalo je, međutim, zapisano da je ovaj zločinac *par excellence*,

prije nego što će biti obješen 1947. godine, prvotnu strašnu cifru korigirao na također strašnih 1,13 milijuna ubijenih ljudi. Uostalom, sličnim ciframa barataju i istraživači holokausta Raul Hilberg i Franciszek Piper, dok je jedan francuski ekspert za Auschwitz lansirao smjelu, problematičnu tvrdnju o 711.000 ukupno ubijenih, među kojima je i 470.000 do 550.000 "u plinskim komorama ubijenih Židova". Najnižu cifru umorenih u Auschwitzu je "uveo u igru", u nedavno objavljenoj studiji, politolog Fritjof Meyer. On je na osnovu njemu znanih podataka došao do 510.000 ukupno ubijenih u Auschwitzu, što je odmah naišlo na osudu u stručnoj javnosti. Uzgred rečeno, u Oswiecimu/Auschwitzu nisu ubijani samo Židovi, iako su židovske žrtve činile gotovo 90 odsto ubijenih, jer se zna da je ubijeno makar 15.000 ruskih zarobljenika, te nepoznat, veliki broj Sinta i Roma, Poljaka i pripadnika pokreta otpora širom Evrope, uključiv i sa prostora bivše Jugoslavije...

Licitiranje brojevima ubijenih ljudi, pogotovo brojem umorenih Židova, je vrlo osjetljiva i problematična rabota. Tužna je i teško shvatljiva činjenica, ali u Auschwitzu, ili u nekom drugom "logoru smrti", uključiv onom našem u Jasenovcu, ubijeno je tijekom Drugog svjetskog rata oko šest milijuna Židova, u pravilu na bestijalan način. Da je u Auschwitzu/Oswiecimu, u kompleksu od tri logora, pri čemu je prvi bio uglavnom sabirni logor, a drugi Brzezinska (na poljskom) odnosno Birkenau (na njemačkom jeziku) "logor smrti", dok je treći Monowitz bio tzv. radni logor, umoreno makar milijun ljudi niječu samo patološki tipovi u Njemačkoj i srodna im subraća po svijetu, uključujući i kod nas...

U svojim memoarima zabilježiti će nekadašnji glasnogovornik "Reichskanzlei" Helmut Sündermann, kako je 3. aprila 1945. godine ukazao baš onom Austrijancu dr Ernstu Kaltenbrunneru, kojeg smo pominjali ranije, na "hitnu neophodnost uvjerljivog demantija" prvih ruskih priopćenja o Auschwitzu. "Kaltenbrunner me je pogledao sa jednim za mene nezaboravnim, polumračnim, polužalosnim pogledom i lagano kazao – tu se nema šta demantirati!"

Gdje si bio Adame

Svime se želi kazati, zapravo, da je proces denacifikacije mukotrpana rabota, koja dugo traje, ali bez koje nema iskupljenja i ozdavljenja bolesnih društava. I kad se čine da su ozdravila, nisu, zapravo, jer su u talozima podsvijesti nalaze ostaci laži i obmana, koje kao da se i ne mogu iskorijeniti. O tome i govori podsjećanje na foto-izložbu „Zločini Wehrmachta u Drugom svjetskom ratu“ Instituta za socijalna istraživanja iz Hamburga, koja je u vremenu od 1995. do 2004. godine obišla sve veće njemačke gradove, a bila je gost i u velikim svjetskim metropolama, uključujući i New York. Vidjelo ju je više milijuna ljudi.

Direktor Instituta za socijalna istraživanja iz Hamburga Jan Philipp Reemtsma s pravom je govorio

o njenom „apsolutnom uspjehu“. No, Reemtsma je i upozorio da se ne smije zaboraviti „ukupna dimenzija historijske katastrofe“, tj. činjenica da je riječ o zločinu takvih razmjera „ispod kojeg se nikada ne može podvući crta“, te da će tema holokausta zaokupljati, intelektualno i emocionalno, još godinama i decenijama ne samo njemačku, nego i evropsku i svjetsku javnost. „U pogledu obima ove historijske katastrofe“, rekao je Reemtsma, „i ne može biti drugačije!“

O ovoj izložbi je mnogo pisano, pa i u našim novinama. Čitatelji se, vjerojatno, mogu prisjetiti vijesti o demonstracijama „za“ i „protiv“ njenog održavanja, pa i uličnih tuča i molotovljevih koktela, koji su izložbu pratili, te žučnih rasprava o detaljima na potpisima uz neke fotografije, zbog čega je Reemtsma 1999. godine morao i povući tzv. prvu postavku izložbe. Uslijedilo je angažiranje meritorne komisije, sastavljene od domaćih i međunarodnih stručnjaka, koji su ispitali svaku fotografiju i natpis uz nju, te ustanovili niz grešaka, ali ne i namjerne manipulacije, pa je korigirana verzija izložbe krenula 2001. godine „po drugi put među Nijemce“, da starije podsjeti na ono što su činili, a da mladima kaže kakvi su im bili djedovi i očevi. No, ta prerađena verzija izložbe o „zločinima Wehrmachta“ je bila slabije posjećena (samo 400.000) i izazivala je manje emocija. Bochumski historičar Norbert Frei, koji izložbu prati od prvog dana, kaže da je takvo što bilo i za očekivati. „Prva postavka“ je bila jednostavno nešto što se „moralo vidjeti“, bila je „društveni događaj“, a „druga postavka“, iako ocjenjena u medijima izuzetno pozitivno, nakon silnih godina i još žustrijih rasprava više nije sadržavala dovoljno emocionalnog naboja. Uzgred rečeno, ustanovilo se da u muzejima širom svijeta, a ne samo u Istočnoj Evropi, o događanjima u Drugom svjetskom ratu leži bezbroj falsificiranih spisa i potpisa, pogrešno signficiranih fotografija i sl. Toliki broj falsifikata, pripisanih zločina onim „drugima“, očigledno, nije bio posao ozbiljnih historičara, nego obavještajnih službi „velikih“ i „malih sila“.

„Druga postavka“ foto-izložbe „Verbrechen der Wehrmacht“ tematizirala je šest dimenzija „uništavajućeg rata“ u Istočnoj Evropi: genocid nad sovjetskim Židovima; masovno umiranje sovjetskih ratnih zarobljenika; rat za hranu; deportacije; partizanski rat, te represalije i strijeljanje talaca. Poslije njene zadnje stanice - postavke u Hamburgu - otišla je i bukvalno u povijest. Dobila je, naime, svoje stalno mjesto u Njemačkom historijskom muzeju u Berlinu. Zamišljeno je da bude dijelom buduće izložbe o povijesti suvremene Njemačke. Time je i „sama historizirana“, kako to lijepo reče Jan Philipp Reemtsma.

Nas - u kontekstu podsjećanja na „Nirnberške procese“ - najviše frapira činjenica da je uopće suvremenim Nijemcima trebao jedan takav šok, kakvog je izazvala ova foto-izložba, nakon svega što su prošli i prolaze u procesu denacifikacije. A očigledno, trebao je, kao što bi svim našim sredinama bio neophodan sličan šok, odnosno uznemirenje vlastitim zločinima, ako

nije i odveć kasno. Foto-izložbi o zločinima redovne njemačke legalne vojske („Wehrmacht“) je, naime, uspjelo otvoriti proces drugčijeg promišljanja uloge „legalne vojske“ u stravičnim zločinima Hitlerovog režima širom Evrope. „Nirnberški proces“ je bio davno, zaboravilo se... Ono što brojnim knjigama i filmovima, a neke smo od njih namjerno i ovdje pominjali, nije uspjelo, uspjelo je ovoj foto-izložbi. Bespovratno je srušena, naime, ovdašnja poslijeratna konstrukcija o „čistom Wehrmachtu“. Pokazalo se – i ovaj put – da za „misaonu prekretnicu“ nije dovoljno napisati dobar roman, dobru historijsku ili političku knjigu, jer njih je bilo i prije 1995. godine, nego je potrebna medijsko, literarno i žurnalističko izoštravanje, što je pratilo obje postavke foto-izložbe u izobilju.

Temeljnu poruku izložbe „Verbrechen der Wehrmacht“ su teško podnijeli u prvom redu ostareli nacisti, pa, potom, preživjeli vojnici Wehrmachta, jer su se u međuvremenu uljuljkali u poslijeratnu stilizaciju neodržive legende o „čistom Wehrmachtu“. U tom smislu je „prva postavka“ ove izložbe nastavak onog procesa koji je započeo Nirnberškim procesima, pa kojeg je ponovo otvorila „šesdesetosaška generacija“ u Njemačkoj, nakon što su Adenauer i društvo napravili gomilu trulih kompromisa sa bivšim nacistima i vlastitom prošlošću. Ako se nekome čini pretjeranom ocjena o Adenaueru i njegovoj eri, neka se raspita za „slučaj Globke“.

Dr Hans Globke je bio jedan od najbližih, ako ne i najbliži Adenauerov suradnik u Bonnu, iako je svojevremeno bio nacistički propagandista. Uostalom, još je polovicom šesdesetih godina prošlog stoljeća bilo moguće da jedan naci-propagandista, kao što je bio dr Kurt Kiesinger, postane čak njemačkim kancelarom! „Šesdesetosašima“ je, pak, takva pozicija bila nepodnošljiva, jer bivši nacisti, a u međuvremenu privredni i politički uglednici u poslijeratnoj Njemačkoj, nisu bili rijetka pojava... Mi ćemo ovdje ustvrditi – dopadalo se to nekome ili ne – da kod nas neće biti nikakvog napretka sve dok se ne rode generacije sinova i unuka koje će se – masovnije – javno pitati: kako su se moji preci ponašali u posljednjoj balkanskoj tragediji, jesu li eventualno činili zločine, kako mi je otac ili babo stekao odjednom silno bogatstvo, zašto su supruge i djeca poginulih ili ubijenih posljednja bijeda u našim društvima? Da se poslužimo i naslovom jednog romana nobelovca Heinricha Boella - „Gdje si bio Adame?“

Ako je potpisnik ovih redova išta naučio svih ovih 17 tužnih godina u Njemačkoj, onda je to da „fašizam nije mišljenje, nego zločin“, te da je priča o patriotizmu veoma često sklizak teren i uvod u šizofreniju i ponovne ratove. Ne reče li onaj čovjek što se javno hvalio očevim četništvom – ćerat ćemo se mi opet?! Ili, po „rvacki“ – ustaša sam i ćaća mi bio! Naravno da je „ponovno ćeranje“ programirano, ako se nije u stanju demistificirati vlastite mitove i zablude. Poput Nijemaca, koji su organizirali foto-izložbu, koja je i sama postala povijest. Poučna povijest!

Kako se ophoditi sa zločinima

Vjerojatno nitko nije uspio napisati do sada bolju rečenicu o osjetljivosti ophođenja s tragedijom u Auschwitzu kao veliki njemački filozof židovskog podrijetla Theodor W. Adorno, kazavši da se poslije Auschwitzta ne bi više smjele pisati pjesme!

Pa, ipak, one se moraju pisati. Arno Lustiger, čovjek kojemu je pripala čast da 27. januara 2005. godine u njemačkom Bundestagu drži slovo u povodu 60-godišnjice oslobođenja Auschwitzta, je, inače, počasni doktor i „gostujući profesor“ na Fritz Bauer Institutu u Frankfurtu am Main, a autor je i jedinstvenih knjiga o „židovskom otporu“ tijekom Drugog svjetskog rata. Imao sam ga prilike uživo slušati kako objašnjava da je od njega postao „posve solidan građanin ove zemlje“, a što nije mogao niti sanjati prije 60 godina. S njegovim studijama o „židovskom otporu“, a bilo ga je, onog oružanog, čak i u Auschwitzu, posebice monografijama o židovskom sudjelovanju u obrani Španjolske republike, te borbenim židovskim trupama u Poljskoj, Bjelorusiji i Ukrajini, kao i o staljinističkom progono Židova, Arno Lustiger se uvrstio na listu najboljih znalaca židovskog otpora diktaturama i nasilju u cijelom svijetu. Preživjeo je nekim čudom i Auschwitz i Buchenwald i još četiri druga logora, bio je sudionikom „marševa smrti“, a poslije rata tumač američke armije i suosnivač malene židovske zajednice u Frankfurtu. Govori tečno osam jezika, piše i objavljuje na temu „židovskog otpora“ po cijelom svijetu.

Kada su ga pitali zašto je tek sa 60 godina počeo da priča o užasu koji je proživio, kazao je da ga do tada nitko o tome nije ništa pitao, te da je htio da svojoj djeci osigura miran život. Arno Lustiger vjeruje čvrsto u „modernu Njemačku“, ali još više u moć „zapisanog“. U jednom eseju pozvat će se na starog židovskog historičara Simona Dubnowa iz Rige, koji je neposredno prije nego što će biti ustrijeljen kazao: „Židovi, zapisujte i skicirajte sve!“ Lustiger citira i zaostavštinu češkog Židova, borca pokreta otpora Julius Fucika: „Skupljajte strpljivo svjedočanstvo o palima. Jednog dana će danas biti prošlost, govorit će se o velikom vremenu i bezimnim herojima, koji su pravili povijest... Želim da se zna da nije bilo bezimnih heroja, nego da su to bili ljudi koji su imali svoja imena, svoje lice, svoje čežnje i nade!“ Ovo su, zapravo, postali životni postulati Arna Lustigera, koji je učinio sve što je u njegovoj moći da njemački i evropski Židovi, njih 1,5 milijuna koji su služili u savezničkim armijama, njih pola milijuna u američkoj armiji, njih stotine hiljada u Crvenoj armiji, te 30.000 Židova – dobrovoljaca iz Palestine, dobiju makar svoja imena. Cijelu jednu studiju posvetio je Lustiger židovskim dobrovoljcima u španjolskom građanskom ratu, njih više od 6000, te brojnim Židovima u redovima Crvene armije, u kojoj je čak „150 židovskih generala, vojnika i partizana odlikovano najvišim odlikovanjem za hrabrost“. U ovom njegovom eseju pominje se i Esther Ovadia, koja je posthumno primila

pouke "nirnberškog procesa" (4)

Orden narodnog heroja Jugoslavije. Uzgred rečeno, kod nas se nerijetko zaboravlja baš natprosječni židovski otpor u Drugom svjetskom ratu, zbog čega ih možda naši neonacisti natprosječno i mrže!

Niti nakon "oslobođenja od Hitlerove diktature, kako je to 1985. godine formulirao tadašnji njemački predsjednik Richard von Weizsäcker, niti poslije osude nacističkih glavešina u Nürnbergu, nisu Nijemci htjeli odmah da shvate razmjere pustoši koje su nacisti ostavili iza sebe. Zaokupljeni svojim sudbinama, bijedom i neimaštinom, pokoreni i poniženi, Nijemci nisu htjeli čuti ono što su i prije mogli znati da su htjeli. U najkraćem, to je isto kao ono čemu smo svjedoci ovih dana i godina kod nas. U Srbiji se slave četnici, a samo se u nekolicini medija mogu čuti potpunije ocjene o njihovoj ulozi u Drugom svjetskom ratu, ili o nedavnim "malim Auschwitzima", onom u Srebrenici, zločinu koji se zbog svoje prirode ne da skriti. U Hrvatskoj se, takođe, masovno veličaju ustaše, a generali, osumnjičeni za ubojstvo civila u posljednjem ratu, se još uvijek bez kazne i sankcija slave kao heroji. U Bosni i Hercegovini svatko, pak, slavi svoju vlastitu, nerijetko problematičnu prošlost, drugome i trećemu u inat. Ono što se s mukom raspreda u Den Haagu je pri tome interesantno samo ako je riječ o zločinima onih drugih i trećih!

I u Njemačkoj je, zapravo, ne s "Nirnberškim procesima", nego tek s frakfurtskim procesima u periodu 1963. do 1965. godine, došlo do promjene prema počiniteljima i žrtvama u Auschwitzu. Monstruoznost ubojica izvedenih na optuženičku klupu, odnosno mediji, koji su neštedemice pisali o sadistima, konačno vode ka prevladavanju svijesti da se desilo nešto strahotno, što se ne da objasniti samo ratom i diktaturom, o čemu se ne smije ćutati, što je važno u konačnici za ozdravljenje zemlje. Tek potom ugrađuje Njemačka u svoj krivični zakonik član po kojem je kažnjivo svako nijekanje zločina u Auschwitzu, tek od 1967. godine se redovito i pristojno podsjeća 27. januara na vlastitu sramotu. Tek od tada niknut će nova politička kultura, pošten odnos prema prošlosti, sebe i budućnosti radi!

"Građanski ratovi sjećanja"

"Kultura sjećanja" je sintagma koju je (re)afirmirao Paulus Kirche u Frankfurtu am Main prije nekoliko godina i ugledni američki historičar, njemačko-židovskog podrijetla, Fritz Stern, kada mu je uručivana "Nagrada mira". Fritz Stern, i sam žrtva nacističkog progona, misli da su Nijemci u "kulturi sjećanja" daleko odmakli i da je to dobro za ovu zemlju i Evropu.

Manifestacioni oblici te i takve kulture u Njemačkoj posebice dolaze do izražaja prigodom obilježavanja godšnjica "pobjede nad fašizmom", odnosno njegovog sloma i njemačkog "nultog sata", kako je bilo i svake godine, počev od 1967. godine. Neki kritičari upozoravaju tu i tamo da "kulturi sjećanja"

latentno prijeti opasnost komercijalizacije, pa time i banalizacije žrtava zločina. No, ne činiti ništa je gore nego izlagati se riziku banalizacije.

Najgore je činiti nešto kao što se to, nažalost, učinilo u Hrvatskoj, primjerice, gdje je porušeno dvije trećine partizanskih spomenika, ili u Mostaru, gdje je "neo-ustašija" po tko zna koji put uneredila Partizansko groblje, spomenik divnog autora, Bodgana Bogdanovića. O obrnutim civilizacijskim procesima u Srbiji da se i ne govori, uvedena je, kao kruna svega, i "Dražina spomenica"...

Sve u svemu, zapisat će vrsni poznavatelj ove problematike, sociolog dr Todor Kuljić u eseju posvećenom "kritičkoj kulturi sjećanja", govor o tamnoj strani nacionalne prošlosti nije potreban samo stoga što prošlost nije prevladana, pa ni samo zato što postoje ostaci revanšizma, već prije svega otuda što treba podsticati integriranje kako svijetlih tako i tamnih strana u nacionalni identitet. Koliko je, pak, to teško vidi se upravo u zemljama-nasljednicama bivše Jugoslavije. U njima je u punom zamahu brisanje ili revizija povijesti, koja uključuje i reviziju vrijednosnih sustava, pri čemu je dozvoljeno sve, od rušenja spomenika do građenja novih i lažnih mitova. Dr Kuljić i s tim u vezi piše: "Kao što Nemci pored Getea ne zaboravljaju Aušvic, tako i Srbi uz oslobodilačke ratove treba da pamte i Srebrenicu; a Hrvati da ne razdvajaju 'Oluju' od Jasenovca". Trauma je, po Kuljiću, "najbolje sjećanje, a trauma u Njemačkoj je holokaust, u Hrvatskoj Jasenovac, a u Srbiji, Srebrenica..." Todor Kuljić uočava s pravom da je i Spomenik umorenim evropskim Židovima u Berlinu "paradigma prošlosti u službi budućnosti, a ne monumentalizacija nemačke sramote"!

Da, kultura sjećanja ponekad uspijeva i tamo, ili upravo tamo, gdje su izvršeni najbrutalniji zločini. Pretpostavka za uspjeh je pošten prilaz "svijetlim i tamnim stranama" vlastite prošlosti, demonumentalizacija historije i okrenutost budućnosti. Nažalost, u zemljama bivše Jugoslavije je ovaj pristup udaljen svjetlosnim miljama. U njima se vode i dalje "građanski ratovi sjećanja", ustvrdio je lucidno Todor Kuljić. A tako se ne stiže u društvo civiliziranih naroda...

(Kraj) ■■

Njihovi Naši i Naši njihovi

PIŠE: TAMARA KALITERNA

Pre nego što je u maju 2006. ruski predsednik Vladimir Putin prigušio nevladine organizacije, osnovao je sopstvenu, znajući da NGO nisu statirale u “obojenim revolucijama” na post-sovjetskom prostoru – u Gruziji, Ukrajini i Kirgistanu.

Aktivisti Putinove grupe Naši i opozicioni ultranacionalisti Vladimira Žirinovskog u ambasadu Kijeva u Moskvi donose cepanice za ukrajinskog predsednika Viktora Juščenka, uz pisamce da će se predsednik suverene države tako grejati ako Ukrajinci u tranzitu budu krali Gazpromov gas.

Kada je Boris Jeljcin 1999. izabrao Putina za naslednika, članovi Naših su bili šestogodišnjaci. Slave Putina u ritmu repa: “On neće prodati Rusiju i preplaviti je pijandurama”. Vasilij Jakemenko, osnivač pokreta ne liči na komsomolca, ali koristi fraze “postmodernizam” ili “unipolarni svet” koje njegova publika uglavnom ne razume. Putina oslikava kao supermena.

Od osnivanja u martu 2005. godine Naši su dogurali do 200.000 članova, a svaki deseti je aktivan član, takozvani “komesar”.

Manifest Naših tvrdi da će Rusija biti lider sveta u XXI stoleću i neće prihvatiti vrednosni sistem SAD i EU. Manifest kritikuje “liberalno” građansko društvo i nudi umesto toga “suverenu demokratiju”, sugerišući da demokratija ima onoliko koliko ima vladalaca.

Njihovi Naši ne znaju za gulage, kolektivizaciju i cenzuru, ali znaju za kosmonaute i heroizam vojnika u “velikom otadžbinskom ratu”. Udarnici Naših tvrde da je Sadam Husein osuđen na smrt iako nije ubio ni 150 ljudi, a Džordž V. Buš je nekažnjeno pobio desetine hiljada Iraca.

Članovi Naših kuvaju i čiste stanove ratnih veterana, kreće crkve i otadžbinske memorijale, dobrovoljno daju krv, devojke u sirotištima zabavljaju decu.

Država za članove Naših organizuje dvonedeljne letnje kampove. Organizatori kampova su u spavaonicama napravili posebne “oaze ljubavi”. Tinejdžeri se ohrabruju da se venčaju. Ekonomski iz Naših ih snabdevaju venčanicama, burmama i “crvenim šatorom” za prvu bračnu noć. Kondoma u kampu nema. Eugenika radi za izabrani ruski narod. Od mladenaca se očekuju najmanje troje potomaka.

U beogradskom časopisu “Sociologija” je lane Ilija

Malović pisao o “Eugenici kao ideološkom sastojku fašizma u Srbiji 1930-ih godina XX veka”. Stožernici eugenike su bili u časopisu “Ideje” čiji je vlasnik bio Miloš Crnjanski, a sa reči na dela su prelazili u Ljotićevom Zboru.

Sufiks internet adrese Naših je “.su”, izumrlag Sovjetskog Saveza, a ne ruski “.ru”.

Iz Kremlja telefonski instruišu ruske korporacije i tajkune da finansiraju “njihove”.

Časopis *The new Statesman* objavljuje da Gazprom finansira Naše.

Neki ih nazivaju Putinjugend.

Opoziciona Drugaja Rusija je koalicija narandžastog duha. Čine je Vreme je, Odbrana i Šetnja bez Putina. Na drugoj strani su Naši i Unija mladih Evroazije. “Sa izdajnicima treba po kratkom postupku”, rekao je Jakemenko, ideolog akcije Šetnja sa Putinom kad je osnovana Šetnja bez Putina. Kada je moskovski patrijarh odlučio da stvori “pravoslavnu narodnu miliciju” u manjim parohijama, Naši su se pridružili.

Naši Naši javili su se prvi put i odmah borbeno u decembru 2007. pri reprizi pokušaja promocije devetog toma “Peščanika FM”. U arandelovački Dom omladine Srbadija je unela postere sa portretima Putina i Draže Mihailovića. Nosili su ih šumadijski Naši, uz bedževe “Nova Srbija – Stop B92”. Onima koji su urlali: „Ustaše“, „Pederi“, „Izdajnici“, dirigovao je Dragan Jovanović, predsednik opštine Topola i potpredsednik Nove Srbije.

U martu su kao amandman Predlogu zakona protiv diskriminacije preko poslanika Srpske radikalne stranke priložili skupštini plakate na kojima je predsednik Queerie Boban Stojanović u donjem rublju i mantiji monahinje. Naši smatraju da je Queeria satanistički indoktrinirana jer vređa patrijarha Pavla. Plakate su doštampali u Pokretu 1389, koji veruje da se, smiješane, srpska pravoslavna vera i srpsko rodoljublje najslabije piju. Na drugom plakatu unetom u skupštinu, koja nije jednonacionalna, piše: „Dok Srbe otpuštaju, pogledajte koga finansiraju Boris Tadić i Vlada Srbije”. Poslanik Nove Srbije Miroslav Markićević pitao je Vladu Srbije da li je Ministarstvo kulture platilo iz budžeta 350.000 dinara za sajt Queerie, organizacije koja se bavi pravima manjinskih i marginalizovanih grupa. Osim Queerie Ministarstvo kulture dotira i Dveri srpske i Svibor čije su ideološke smernice “Reljino letenje, Markovo topuzanje, Novakovo pentranje, Miloševo kamenje, hajdučko preskakanje, na brvnu borenje”.

Kanon o “rasnoj higijeni” Nove Srbije mogao se čitati u listu *Danas* u decembru 2008, kada su gradonačelnik Jovanović, pokrovitelj Oplenačke berbe i Sabora narodnog stvaralaštva i predsednica Helsinškog odbora za ljudska prava Sonja Biserko polemizovali gde će lokalna vlast preseliti opštinske siromahe, uglavnom Rome. Jovanović je demantovao da je romsko naselje ogradio bodljikavom žicom i da će montažne kuće za uboge graditi 100 metara daleko od deponije smeća. „Deponija koja je neuslovna i divlja, a na koju grad bez obzira na to donosi đubre, konstantno gori. Zapadni vetar nanosi đubre, a pre svega opasan kancerogeni dim na kuće. U

samoj okolini više nema ni insekata jer tu više ništa živo ne može da opstane. Očigledno da neko iz Topole misli da je to idealno mesto za topolske Rome ili mu je namera da ih se reši za sva vremena”, piše građanin Marko Kuprešanin Helsinškom odboru.

Predsednik udruženja *Naši* je Ivan Ivanović. Svoju knjigu „Arandelovački slučaj ‘Peščanik’ - svi smo mi Naši” je Ivanović predstavio u Klubu bogotražitelja u Beogradu.

Udruženje *Naši* okuplja Ravnogorski pokret, udruženja Svetozar Miletić i Naša Šumadija. Programске osnove Pokreta Svetozar Miletić su “srpsko nacionalno i biološko biće”, Ravnogorski Pokret se rukovodi “Svetosavskim predanjem”, a Naša Šumadija ima predsednika sa vakuumiranim članstvom.

Na Facebooku su osnovane dve grupe - „Queeria, Pederi Marš iz Srbije” i “STOP PEDERIMA - KVIRIJI”, čiji je vlasnik Ivanović. Odatle se otvoreno najavljuje smrt aktivista Queeria centra.

Pridruženi članovi *Naših* su, osim Pokreta 1389. koji bi sve omladince prekrstio u “Pravoslavne Hrišćane” i traži bulevare i “sigurne kuće” za Ratka Mladića, Sveslovensko književno društvo koje “deluje pod blagoslovom Njegove Svetosti Patrijarha Srpskog Gospodina Pavla”. Zajedno su pred ambasadam Slovenije organizovali protest protiv misije EU na “našoj svetoj zemlji”.

Na dan kada je pre deset godina počelo NATO bombardovanje Srbije, svi su se našli na beogradskom Trgu Republike, uz logistiku Srpske radikalne stranke, portrete Slobodana Miloševića, Radovana Karadžića i Vojislava Šešelja. Razgovetnije nego pre dve godine u arandelovačkom Domu omladine urlali su: “Hoćemo oružje”, “Ubij, zakolji da Šiptar ne postoji” i “Ubij, ubij Šiptara”.

Istovremeno je Novi Sad bio oblepljen plakatima nekih koji se nazivaju Srpski vukovi i govore srpski tako da ih svaki vučić može razumeti: „Konstantno će raditi na zaštiti svih Srpskih interesa, kako u zemlji tako i na okupiranim Srpskim teritorijama i rasejanju... na poboljšanju medijske predstave o Srpskom narodu i u cilju toga će demantovati svaki neosnovan pokušaj satanizacije i izvrgavanja ruglu”.

Pre šest godina, uoči ubistva Zorana Đinđića Beograd je oblepljen pozivima na učlanjenje u Jedinicu za specijalne operacije (JSO). Na plakatima je bila glava vuka sa natpisom: “Terorizam je bolest - pozovite doktora”, a niko od čelnika MUP, u čijem je sastavu tada bila JSO, čiji su plaćenici ubili premijera, nije znao za javni poziv. Ples sa vukovima počeo je 1969, u Turskoj, kada je Sive vukove kao podmladak formirala stranka Nacionalistički pokret koja je sanjarila o “velikom turskom carstvu” – od Kavkaza do severozapadne Kine. Sivi podmladak je najpre zabranjivao emitovanje filmova o genocidu Jermena, a zatim je ubio 694 katoličkih sveštenika, izdavača Biblije, levičara i građana iz nacionalnih manjina. Jedino je, za razliku od JSO, podržavao OVK. ■

Kikinda: Zakasnela igranka

PIŠE: GORDANA PERUNOVIĆ FIJAT

A, dugo nam je i trajala koalicija.

Tek što se u decembru 2008. konstituisala opštinska vlast u Kikindi, sa potpunom prevlašću DS, već u februaru, to jest, posle samo pet sednica SO, G17 plus je ispaо iz priče. Članovi G17 plus izgubili su mesta u izvršnoj vlasti na koja se još nisu ni navikli, izuzev Mirka Babića, svojevremeno aktiviste NVO, a sada člana opštinskog veća zaduženog za omladinu, i Dragana Strajnića, privatnika, člana opštinskog veća zaduženog za turizam. Njih dvojica nisu odstupili, a da li ih zbog toga čeka isključenje iz njihove stranke, ko zna. U svakom slučaju, lepše je biti opštinski ministar (uvek sam se pitala, zašto članovi običnog opštinskog veća *sami sebe zovu ministrima*, i zašto li ih tako zovu i svi ostali) nego sedeti za šalterom na pošti, što je Mirko donedavno radio. Ako se cela stranka povukla iz vršenja lokalne vlasti, to bi možda moglo da se odnosi na sve njene predstavnike... ali, ne mora da znači, kod nas ništa *ne mora da znači*. Počelo je smenom Karolja Damjanova (G17 plus), direktora kikindske Toplane na prvoj sednici ove godine, odmah posle sezone slava i ostalih praznika. Nije bilo mnogo obrazlaganja: izvolite glasati za smenu, i to je to. Damjanov, postavljen u decembru 2008, nije stigao ni stolicu da zagreje, a zamenjen je demokratskim kadrom. Zli jezici su posle pričali da je Damjanov odbio da otpiše milionske dugove za grejanje privatnoj firmi, bliskoj demokratama, posle čega je usledila njegova brzometna smena. S obzirom da je u pitanju velika suma, takav ugovor se, koliko se sećam, računa kao – štetan za firmu, stoga bi direktor, ako potpiše tako nešto, mogao da *dospe iza brave*, pa da malo *pere veš* i *svira u klavir*, kako se u Kikindi već govori kad neko ode u zatvor. Damjanov je izabrao da ostane na slobodi; doduše, odmah je oslobođen i direktorske funkcije. Stevo Grbić (SPS) upozoravao je tada sa skupštinske govornice (reč je o govornici u sali SO Kikinda, da ne bude zabune) da se demokrate na ovaj način rešavaju svojih dosadašnjih koalicionih partnera. Ne mogu da tvrdim da sam mnogo patila kad je i SPS ostao bez nekih direktorskih mesta i mesta u plaćenim upravnim odborima. Inače, Grbić, zamenik direktora kikinskog komunalnog preduzeća, tradicionalnog kikinskog uporišta SPS kadrova, toliko je kukao zbog tih smena, i uopšte nedemokratskog ponašanja demokrata, kako se izrazio, da mu je odbornik DS Branislav Bajić odgovorio „pa šta ti hoćeš, ti sa srednjom školom imaš platu od 100.000 dinara, više

nego predsednica opštine“. Tu je Grbić ćutao bar nekoliko sekundi, uz gromoglasan smeh celog saziva lokalne vlasti, a što, nažalost, nije prenela nijedna od lokalnih televizija: da vidi narod i to čudo, kako S. Grbić, prvi put od 1984. godine, kad je ušao u saziv SO Kikinda (i od tada uvek i zauvek *participirao* u tom sazivu), ostaje bez reči! To mu se nikad ne dešava kad govori o poskupljenju vode i ostalih komunalnih usluga. Još ga novinarka – o, sramote – pita: „da li će vam ovo sadašnje poskupljenje BITI DOVOLJNO?“ Grbić, naravno, odgovori da – neće. Niko ne upita (pa ni novinarka) „a kako mislite da ljudi plaćaju sve skuplju vodu?“ To se, verovatno, podrazumeva da poslovično trpeljivo stanovništvo ovdašnje plaća sve, i uvek, i sve skuplje, i tako do u nedogled, i niko da upita, je li, brate / sestro, imaš li ti od čega da platiš struju, vodu, grejanje, gas, hranu, imaš li od čega decu da školuješ, imaš li za lekove, ako se razboliš, leba ti, da nisi *umro / umrla* od svih nepravdi i nemaština koje trpiš sve ove godine, od svih eksperimenata koji su nad tobom vršeni, a da to niko osim tvoje porodice i najbližih prijatelja nije primetio? Dok, u isto vreme, neki srećniji Kikindani i stanovnici okolnih pripadajućih sela ceo život provode uz veliku platu, koju im ništa i niko ne može ugroziti. Menjali su se sazivi lokalne i centralne vlasti, DOS je zamenio SPS, radikali su zamenili DOS, DS je zamenio radikale, jedino je mala srećna grupa ostajala posle svih promena da zauzima dobra radna mesta i redovno prima dobre plate. Za njene članove nema ekonomske krize, kao što nije bilo ni rata ni inflacije: kako ko, oni su ili negde direktori, ili negde drmaju upravnim odborom, ili su savetnici neke važne ličnosti, i njihova plata ne može da omane, izostane ili bude smanjena. I biće tako, vo vjeki vjekov, osim što poneko iz te srećne družine ipak ponekad umre, ostavljajući mesto za nekog od svojih potomaka ili partijskih drugova, da se malo istakne. Jedino da se čudo dogodi, pa da krajnje iznervirano stanovništvo reaguje na sve nezasažene privilegije malobrojnog i tankog sloja povlašćenih.

Grbić, istaknuti kadar SPS, od *tog događaja* (sa smejanjem) na svakoj sledećoj sednici ne propušta priliku da upozori sve ostale stranke u SO da su „sledeće za isključenje“, naročito SVM i LSV. Ko je zaista „sledeći“, tja, videće se ubrzo. I bez G17 plus, DS ima 15 odbornika u lokalnom sazivu, ima i po jedan glas Unije Roma i SPO, a koga će odabrati da joj obezbedi potpunu većinu, nije najveći problem sad kad predstavnika SRS ima samo tri u SO Kikinda. Biće gusto kad se u priču umeša SNS, za sada bez ijednog mandata, ali sa velikim apetitima i glasnim najavama političkog povratka, evo, sad će, samo što nije, jedino što ovoj stranci, sastavljenoj od POBEGLICA iz SRS, stvarno treba, to su što hitniji izbori. A i radikali, svake večeri drže sastanke, jednostavno, da *narod* vidi ko *zaista radi* (u korist naše štete). Ako opet budemo blesavi, pa ih pustimo da se još jednom vrata, onda smo *stvarno* i baš blesavi, i nema nam spasa.

U međuvremenu – jer nije pristojno kukati – dogodilo se u Kikindi i mnogo lepih stvari. Tibor Katai (1967), etnolog i koreograf kikindskog kulturno – umetničkog društva „Edšeg“ (Jedinstvo) postao je vitez mađarske kulture. Lenta i ostala odličja uručena su mu na svečanosti u Budimpešti, na Dan mađarske kulture 21. januara, uz srednjevekovne

relikvije mađarske države i po ritualu preostalom iz drevnih vremena. U Kikindi, gde živi i radi, naš *prvi vitez* je podstanar, sa platom većom od dvanaest, a manjom od dvadeset hiljada dinara, iako je u toku svoje karijere uradio na stotine koreografija i drugih projekata, od kojih su mnogi doživeli međunarodno priznanje i uvrstili Kikindu na mape kulturnih zbivanja u Evropi. Katai u šali ponekad kaže i da su pravi vitezovi u svoje vreme bili siromašni; ako smo se složili oko ulaska u XXI vek, možda je vreme da se ovakav odnos prema ljudima koji rade – malo menja.

Mr Zoltan Čemere (1971), profesor istorije, odbranio je magistarsku tezu o srednjevekovnim kaluderskim redovima u Banatu – i ne samo to, on je tezu pretočio i u knjigu, koja je objavljena na srpskom i mađarskom jeziku, bogato ilustrovana, i kao takva promovisana u kikindskom Narodnom muzeju, 13. marta. Mr Čemere je svojim istraživanjem opovrgao uvreženo (i kod mnogih, iz raznih razloga, omiljeno) mišljenje da je Banat u davna vremena bio potpuno neuređena i močvarna zemlja, u kojoj su živeli samo komarci: naprotiv, on pokazuje ovo područje kao mesto gde se pre hiljadu godina sreću različite kulture, vere i verski obredi, gde se živo trguje, i, prema ondašnjoj praksi, grade crkve i manastiri – jer, zašto bi iko gradio manastir na pustolini, gde nema ljudi, gde nema nikakve razmene i mogućnosti zarade? Čemere priprema i doktorsku tezu, a u međuvremenu predaje istoriju u tri osnovne škole, od kojih je jedna u selu Banatska Topola, a dve u Kikindi, što znači da svakodnevno putuje; i još kaže, nije to ništa, nekad je svakodnevno putovao u *nekoliko* sela da bi deci držao nastavu.

Muzej i Arhiv u Kikindi nemaju nijednog radnika sa znanjem mađarskog jezika koji bi preveo ona silna dokumenta ostala iz davno prošlih vremena – samo da se zna.

Biljana Stojanović (1985) postala je predsednica kikindske Inicijative mladih (u daljem tekstu KIM), posle oprobavanja u više projekata koji neguju toleranciju i evropski pogled u budućnost. Boraveći na seminarima i razmenama mladih, kuda ju je upućivao Centar za podršku ženama (u Poljsku, Grčku...), Biljana nije stekla utisak da su problemi mladih svuda isti.

„Kad je prošle godine proglašena nezavisnost Kosova, i kad su mladi ljudi divljali po gradu, Željko Lečić, Dragana Dukić i ja organizovali smo se sami, *pazili smo* na lokale naših sugrađana Albanaca, i zvali policiju kad im neko razbije izlog. Išli smo na kolače i burek kod sugrađana Albanaca – niko od njih nije hteo da nam naplati, iako smo poneli novac, a jedan stariji čovek se i rasplakao. Kad sam posle toga otišla na višemesečni rad u jednoj grčkoj NVO, moji ukućani su bili zadovoljni, jer su se bojali da će me neko napasti u mom rođenom gradu. Od starijih sam čula, da je Kikinda nekad bila grad u kome je živelo mnogo različitih nacija, od kojih je većina danas svedena na nivo *statističke greške*. Pre samo nekoliko godina, Kikinda je proglašena za najtolerantniji grad: hoćemo da vidimo šta je ostalo od te tolerancije. Meni se čini da su mnogi potonuli, ljudima treba pomoć“, kaže Biljana. Ona i njena ekipa pišu projekte, dogovaraju saradnju sa mladima i ostalima koji misle slično, organizuju se protiv mraka i stalne opasnosti od nacizma. Na samo

ova tri primera vidi se kako čovek može da preživi ovakvu stvarnost: samo i jedino – svojim ličnim angažmanom, baveći se nečim što voli, što ga stvarno zanima. Inače, odoše ljudi u tandariju: samoubistva su u Kikindi već postala masovna pojava, ne prođe vikend, a da se po neko ne obesi. Jednom od samoubica nađen je mobilni telefon u još neohladoj ruci: čovek je možda, u poslednjem trenutku, očekivao da ga neko pozove, razume. Nekad sam radila na prvom i jedinom SOS telefonu u Kikindi. Još mi uši lepršaju kad se setim šta sam tu sve čula, koje jade i nepravde, a pomoći od institucija niotkud. Ali, ugasio se jedini SOS telefon, nekako se nije uklapao u šemu nijednoj vlasti, niko osim stranih donatora nije izbrojao ni probušen dinar za njegov rad. Radikali su osnivali neke mobilne timove protiv porodičnog nasilja, štaviše, i plaćali ih; ali, kad su se na sceni, prilikom jednog seminara, pojavile stvarne aktivistkinje i aktivisti protiv nasilja, pa radikalnim i DSS aktivistima postavili nekoliko (i više) nezgodnih pitanja, odmah se videlo da kikindski mobilni tim nema pojma o prevenciji nasilja, te da je samo koristio priliku da pomogne *sam sebi*. Nova vlast ima priliku da preduzme nešto drugo; samo se nešto predugo skanjuje da bilo šta preduzme. Dok se resori podele, biće, kako izgleda, već vreme za nove lokalne izbore. U međuvremenu, ko ne izumre, moći će da priča o efektima ekonomske krize u kikindskim okvirima. Evo, na primer, moj slučaj: nisam primila platu za oktobar, novembar, decembar, januar, februar... Otpreminina nikakva, a otkaz moguć, otprilike kao i kod većine sugrađana koji su negde zaposleni, bilo to kod privatnika, bilo u državnoj firmi. Tako da mi ostaje samo da se – samoorganizujem, što radim toliko godina, da mi pomalo izlazi na već pomenute uši.

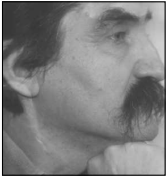
„Prošli put sam ostao bez posla jer mi je direktor naredio da ostavim posao koji inače radim, pa da hitno uradim nešto drugo: ja ga poslušao, a on mene pravo na disciplinsku, zato što sam napustio radno mesto! Branio sam se da mi je on to naredio, ali, nije vredelo, nisam imao ništa napismeno. Onda sam išao na pecanje: što god upecam, prodavao sam. Još ako uhvatim smuđa, svakog je otkupljivao jedan moj poznanik, koji je zbog svoje bolesti morao da jede ribu. Zaradivao sam, otprilike, dve svoje plate – a otpušten sam iz firme u kojoj je bila dobra plata – i još sam radio ono što volim, i odmorio se od svih gluposti na radnom mestu. Sad, ne verujem da bih tako prošao da opet ostanem bez posla“, priča Siniša Gurzulov (1955), radnik.

„Što nas mediji stalno bombarduju tim emisijama i tekstovima o tome ko od raznih moćnika ima koliku platu, i kakva kola vozi: *od takvih priča samo se nerviramo*“, kaže, rezignirano, Vesna Šamu (1957), radnica u firmi koja propada već godinama, a nikako da propadne, pa drži radnike u nekom čudnom odnosu, u kome niti idu na posao, niti primaju platu, a nisu dobili otkaz, i tako *godinama*. Vesna gaji piliće, prodaje kozmetiku, prodaje voće na pijaci, *snalazi se*, kako se to već kaže. Ne preporučujem ni jedan od ovih načina snalaženja, samo beležim šta se događa. Vesnin muž počinje da doživljava sličnu noćnu moru u nekad uspešnoj fabrici, kojoj se smeši privatizacija, a najbolji pokazatelj da je privatizacija blizu kod nas je – izostanak plate. Deca rastu, i ona traže posao, a jedini siguran prihod u većini kikindskih porodica je dedina ili babina penzija.

„Mi smo privatizovani još pre dve godine, i za to vreme samo nam biva sve gore. Kog vruga nas je gazda i kupio, kad mu ne trebamo? Jer, da mu trebamo, valjda bi nas platio! Jedva čekam maj mesec, onda mi ostaje samo dve godine do penzije, a za to vreme mogu da budem na birou: od one nikakve otpremnine uplatiću šta treba, i idem da ih sve više ne vidim“, kaže bivši službenik, sada radnik u privatnoj firmi. Priča ista: siromašenje svud. Uporedo sa siromašenjem ljudi postaju prijemčiviji za ideje kojima bi se situiran čovek usprotivio, ili barem dobro razmislio pre nego što ih usvoji. Nacionalistički grafiti i pozivi na tribine pojavljuju se u Kikindi sporadično, i ne može se reći da privlače previše pažnje. Retro snage povukle su se u pozadinu, odakle uvređeno gledaju, ali i potpuno nesmetano deluju, i tek ponekad se oglase saopštenjem ili istupom, uperenim protiv LSV, Zakona protiv diskriminacije ili Statuta Vojvodine, gej prava ili Evropske unije, ponekad dobace „bolje grob nego evro rob“, i izgleda čekaju neku od svojih prilika. Usput su izgubile i jedno važno uporište, naime, Dom omladine: tamo je sada direktor Srđan V. Tešin, svojevremeno izbačen iz tog istog Doma! A Tešin je više naklonjen alternativnom stripu, savremenoj književnosti i korisnim seminarima za mlade i ostale. I Duško Francuski Duta se zaposlio, radi u struci. Ali, i radikali su ostali gde su bili: napravili su sebi tako dobre ugovore o radu, da nema te sile, osim lustracije, koja bi ih oterala sa radnih mesta. Nema veze što nemaju kvalifikacije: jednom zaposlen radikal ostaje uvek zaposlen radikal. Ni nalik na sve one članove DOS, prvenstveno *ligaše*, koji su 2004. ostali bez posla, bez ikakve naknade i bez sredstava koja im pripadaju na osnovu *pravosnažne presude*. Ostala je samo nepravda, a ostalo već nekako prolazi. Problem je samo što prolaze i naši životi, i od toga što još nije prošlo treba napraviti nešto.

Mlad čovek, frontmen ansambla koji svira sasvim dobru muziku, izjavi na gledanoj lokalnoj televiziji, pravo u kameru, „Belci smo, Srbi“ – i niko ni da prokomentariše. Organizacije osoba s invaliditetom najavljuju opšti protest pred zgradom Skupštine opštine, jer nadležni u toj Opštini nikako da im iziđu u susret i barem ih saslušaju. To je bio problem sa bivšom, radikalskom vlašću; ali, šta je sa sadašnjom demokratskom, zašto nastavlja takvu praksu?

„Bili smo i na razgovorima s predsednicom opštine, i ništa se nije promenilo. Četiri godine smo progonili bivšeg predsednika opštine, nije nas udostojio ni razgovora, sad nam se to ponovo događa. Znamo da je kriza, i da treba štedeti, samo, *zašto opet da se štedi na nama*, kad znamo da u Kikindi ima sportskih klubova koji mesečno dobijaju po 600.000 dinara, dok mi dobijamo 4000? Ako je siromaštvo, zašto da ga uvek oseće samo oni koji i inače nemaju ništa“, pita Vladimir Spremo, predsednik Udruženja distrofičara. Odgovora na njegova pitanja za sada nema, iako zli, a dobro obavešteni jezici, taj tako značajni izvor informacija u malim i ostalim sredinama, tvrde da je u Kikindu u poslednje vreme *upumpana* ogromna količina novca od raznih donacija. Igranka je još jednom počela, sa zakašnjenjem, kao i obično, i šta reći, osim: nemojte opet, aman! Pokušajte, ovog puta, drugačije. ■

PIŠE: NENAD DAKOVIĆ

Čovek koji čita

Ko je taj čovek koji čita? Ja sam taj čovek koji čita. Zar Rorti nije napisao u nekrologu posvećenom Deridi, koji se toliko bojao da će posle smrti biti zaboravljen a nije, zar nije napisao da „filozofi umiru čitajući“, što je istina. On sam je, kako svedoči njegova ćerka, umro čitajući Hajdegera, ili je to Rorti napisao za Deridu, više i nije tako važno. Filozofi, doista, umiru čitajući. Ili „izlistavajući“ što je jedan od termina koji je izmislio Predrag Krstić u svojoj knjizi „Filozofska životinja“, koja me je toliko umorila ovim „izlistavanjem“, o kome ću još govoriti, o kome će još biti reči u ovom „umesto eseju“, iako ova granica više nije tako jasna, kao što je možda bila. Jer, možda i nema drugog eseja umesto ovog „umesto eseja“. Ogromna je snaga i vrednost ove supstitucije, pošto je sve u našim životima ova težnja ka supstituciji. Čitanje je zato paralelna stvarnost koja kao kancer razara i jede stvarnost ovog čoveka koji čita i koji uživa u tome. To je jedini kancer u kome se uživa. Jer njegov dan za danom znači knjigu za knjigom, njegovo „carpe diem!“ zato postaje: „pročitaj dan!“ kao prvo pravilo ovog kodeksa, ili ovog života koji, u stvari, ne postoji.

Čitanje je jedan od oblika ili načina na koji onaj koji čita zaustavlja vreme i tako beži od smrti. Ono je zato oblik umiranja u kome još uvek nema smrti. Čitati zato znači živeti. Recimo, jedno vreme sam razmišljao o tome da osnujem „klub čitalaca“. Ali bog nije bio čitač. To je jednostavna aluzija na tvrdnju Teri Igltona iz njegove knjige „Posle teorije“ da „bog nije bio strukturalist“. Bog postoji ali nije stvaran, kako

bi rekao Hegel. U tom pogledu, nema razlike između postojanja (egzistencije) i čitanja, pošto „dasein“ ne jede, kako je napisao Levinas, koga sam nedavno citirao u drugom tekstu. (Da li se piše ćerka ili kćerka, jer mi ne kažemo „kćerka“, recimo, moja mlađja kćerka je otišla u kupovinu, kao da je kupoholičarka a nije, ko zna?)

U svakom slučaju, čitanje niveliše ili zatrpava, ili supstituiše prazninu ili nepostojanje koje nas gleda u lice dok čitamo.

Sve se promenilo. Kao da više ljudi piše nego što čita. „Sva vlast čitateljima“, napisao je Iglton. Čitanje ne spada u popularnu kulturu, pošto je čitanje oblik samoće, kao i sama kultura, ako je ona elementalni čin ili akcija kultivisanja, a ne druženja. Dakle, ovde moramo izabrati: ili je kultura samoća ili druženje, recimo, po restoranima ili sportskim halama. U kući „Velikog brata“ čitanje više nije moguće, to je sigurno. Zato je čitanje naša borba za autentičnu samoću. Za samu autentičnost. Jer u druženjima, u masi postoje samo polupojmovi ali ne i teorije. Da li je moguća teorija čitanja u vreme u kome nema „novih zadataka“? To je moje pitanje. Da li je ovo vreme čitanja ili druženja i zabave? Kakvo je to vreme ili kultura ako ni pojmovi ili teorije više nisu mogući? Moja je teza ili ideja da je čitanje kultura i da je kultura čitanje, pošto nema kulture bez čitanja.

Kada Volter obradjuje svoj vrt, kao neki zemljodelnik u bilo kom delu sveta, ili radnik koji sklapa delove neke mašine – oni se kultivisu što znači čitaju, jer kolektivno čitanje ne postoji. Naravno, zabava je masovna i kolektivna. To je razlika između kulture i zabave. Zato pitanje: da li masovni hepeninzi spadaju u kulturu ili je čitanje jedina kultura ostaje otvoreno. Kao i pitanje: šta je starije čitanje ili kultura, kultura ili zabava. Iako je popularna kultura izbrisala ovu granicu, u vreme bez „novih zadataka“, što je – koliko se sećam – Agambenov termin. Zato ću nastaviti sa čitanjem, jer ja sam čovek koji čita, kao što stoji u naslovu ovog eseja, ili umesto eseja. Gde ima više discipline u čitanju ili pisanju, ili i ovde rade „prazni označitelji“ pošto smo stvoreni od nepostojanja a sve što radim, naročito uveče, prilično je haotično. Da, to je osnovna ideja: mi koji smo stvoreni od nepostojanja, kako je napisao Iglton u esejima „Posle teorije“, mi koji postojimo a nismo stvarni, naša kultura ili kulture, naša teorija ili teorije nemaju epiloga. Mi smrtni i nestvarni, mi nikada ne stižemo do nekog kraja ili epiloga, do nekog zadatka. Zato izlistavamo i čitamo. Svi naši pojmovi su polupojmovi a naša kultura, ako je to kultura, „postoji ali nije stvarna“. Zato sam ja još uvek čovek koji čita.

Najpre nešto o „novim zadacima“, zatim o izlistavanju i najzad o teoriji i postteoriji, ovo izgleda kao zapisnik ili beleška, kao znak na putu, koji će možda nekome pomoći da se snađe u ovom tkanju između praznih označitelja ili „označitelja asteroida“ koje je izmislio moj prijatelj Zistakis u svojim „Politikama označavanja“. Jer, nema konsenzusa u teoriji ili

kulturi, postoji jedino diskusija, izlistavanje i čitanje. Recimo, da podjem od toga; debata o postmoderni. Postoji li još uvek ili ne postoji? Da li je priča o postmoderni već završena ili nije? Ni postmoderna, ni dekonstrukcija nego izlistavanje narativa o ovome ili onome. Čak i u nauci. Od Knjige o postanju do poststrukturalizma ili kvantne fizike. To je bar bio Krstićev program, ako on postoji. Nije nam potrebna teorija haosa nego haotična teorija, napisaoće Zistakis. Šta drugo ako smo stvoreni od nepostojanja, praznih označitelja ili označitelja asteroida. Jedna teorija bez kraja i teorijskog epiloga, što je ideja Dejvida Morisa u knjizi „Bolest u postmodernu doba“ koju još nisam pročitao do kraja, ali je ideja izvanredna. Ova ideja o smrtniku čija čitanja i teorije nemaju epilog i kraj. Kao da je čitanje besmrtno. Jedino izlistavanje. Zato se možda može zaključiti da „Filozofska životinja“, koja izlistava bezbrojne narative o ovom hibridu ili utvari koja se naziva „čovjek“, ili „životinja“, „filozofska životinja“, ipak spada u postmodernu, iako sam ja sam verovao da je ovaj diskurs ili debata o postmoderni odavno završena ili izgubljena u vrapčijem cvrkutu ili „zviždanju u mraku“, kako je napisao Rorti. Ali, izgleda nije. Jer, ja sam čovek koji čita. I možda piše

I zato neću uraditi ništa drugo nego pročitati ponovo neka mesta iz „Filozofske životinje“. Ono o „novim zadacima“, kao i ono važnije o „izlistavanju“, jer oba afirmišu neočekivano samu postmodernu. Zatim završni pasaż iz „Posle teorije“ kako bih došao do postfilozofije ili jedne postfilozofske kulture što je moj tajni cilj od samog početka. Tako će možda nastati zanimljiv melanz pošto smo stvoreni od nepostojanja. Jedan epilog sa stazama što se račvaju. Mi smrtni bez teorije. Mi smrtnici koji smo ostali bez teorije. Što je tako pralaktičko. Ovi entiteti koji se kreću. A prikazuju se kao jedan entitet ili utvara. Jer, svako novo čitanje nešto menja: nove okolnosti ulaze u igru.

U svakom slučaju, ne znam šta bih bez čitanja. Jer, kao što sam rekao, čitanje je supstitucija za one koji su kao ja stvoreni od nepostojanja. U masi ili populusu nema ovih supstitucija. Nema posredovanja i distance. Refleksivnih entiteta. Nema kulture. Hepening ima početak i kraj, kao svaki industrijski proizvod, ili „nađeni objekat“ Industrija, a ne kultura. Digresije su ovde trenutne i inverzibilne.

Rekao sam da imam utisak da se postmoderna vratila u ovoj enigmatičnoj dilemi o nemogućnosti ili nemoći kraja. Kao da su ljudi kulture urboborosi ili gnostičke zmije. Da li je postmoderna jedna vrsta filozofskog zla ili dobra, ili sam jednostavno ravnodušan kao etičko čudovište prema ovim fragmentima. Na jednom mestu Teri Iglton, koliko se sećam, govori o životu posle smrti, za koju kaže da izgleda nije kraj. Da li je postmoderna danas postala ovo izlistavanje kraja, ako je postala. Ja ne menjam, ja ne intervenišem, ja čitam, ja lažem, ja govorim istinu, ja čitam, ovaj niz nema epilog. Ponekad neka ideja potisne druge, kao ova o izlistavanju; ali, u čitanju ništa nije sigurno. Ja sam jednostavno imao sreću da sam ponekad imao uslove

za čitanje. Kultura je ovaj uslov, ali oni koji učestvuju u hepeninzima ne čitaju. Čitanje je prvi uslov kulture, filozofije i postfilozofije. Šta danas znače ovi beskrajni fragmenti?

Fragment prvi, onaj najavljen, o „novim zadacima“ kojih više nema kao što nema kraja. Tako Kaspar Maze o usponu popularne kulture govori kao o „bezgraničnoj zabavi“, a moj prijatelj Rade Kuzmanović u romanu „Ap“, o kome sam pisao na ovom mestu, u ovom dvomesečniku, piše o tome da njegov cilj nije istina nego zabava, ali zabava koja je kao mini narativ o „pitomom blesanu Apu koji se kultiviše“, ustvari, jedna vrsta mini otpora nivelaciji savremene kulture. Možda je to naš zadatak u ovo vreme zabave, vreme bez „novih zadataka“. Jer, globalni otpor više nije moguć.

„Posle Hajdegera pokazalo se da je mogućnost velikog preloma istorijske egzistencije iščezla i da (h)ramovi, slike i običaji nisu više sposobni da preuzmu istorijski poziv da bi prisilili ljude na novi zadatak. Tradicionalni istorijski potencijali – poezija, religija i filozofija – izgubili su svaku političku delotvornost i transformisali se u kulturne spektakle i privatna iskustva. U ime trijumfa ekonomije napušteni su svi istorijski zadaci, odnosno redukovani su najjednostavne funkcije unutrašnje ili međunarodne politike. Prirodni život, upravljanje vlastitom fiziologijom, preuzimanje tereta i totalnog menadžmenta – biološkog života, to jest, same animalnosti čoveka, izgledaju sada kao poslednji ozbiljni istorijski zadatak i jedini preostali (ne)politički mandat ljudi“. To je Agamben. (Onako kako ga je pročitao Predrag Krstić u „Filozofskoj životinji“.)

„Danas je jasno bilo kome“; piše Agamben, „ko nije u apsolutno lošoj veri da više nema istorijskih zadataka koji mogu biti preuzeti ili čak pripisani čoveku. Već krajem Prvog svetskog rata bilo je na neki način evidentno da evropske nacionalne države nisu više bile sposobne da preuzmu istorijski zadatak i da su sami ljudi na putu nestanka. Potpuno pogrešno razumevamo prirodu velikih totalitarnih eksperimenata XX veka ukoliko ih vidimo samo kao izvršavanje poslednjih velikih zadataka devetnaestovekovnih nacionalnih država: nacionalizma i imperijalizma. Ulog je sada različit i mnogo viši, jer je reč o preuzimanju kao zadatka same fakičke egzistencije ljudi, to jest, u poslednjoj analizi, njihovog golog života. Čovek je sada dostigao svoj istorijski telos i, zbog ljudskosti koja je opet postala životinja, ništa nije ostalo osim depolitizacije ljudskih društava sredstvima bezuslovnog razvoja oikonomia ili preuzimanja samog biološkog života kao osnovnog političkog (ili radije nepolitičkog) zadatka.“

I za sada u ovoj verziji završavam ovaj broj ovog „umesto eseja“, ovim naličjem čitanja koje govori o tome da smo danas redukovani na nepolitičke životinje. Ali, to je samo jedan od mogućih epiloga ovog čitanja, ili kulture. U nastavku ću govoriti ponovo o „izlistavanju“, postmoderni i postteoriji kao

obicima postfilozofije. Za sada je dovoljno.

Da li sam sada u situaciji da rekonstruišem ovu ideju o „izlistavanju“ i „kraju“. Ne sećam se više na kojoj sam stranici Krstičeve knjige koja je, ustvari, serija čitalačkih fragmenata naišao na ovu reč „izlistavanje“, ali je sigurno da je to jedina metoda ili ključ za ovu knjigu bez epiloga koja je u tom pogledu postmoderna, iako je, kako verujem, postmoderna samo jedan od oblika postfilozofije a ne, recimo, samostalna disciplina ili izam, ako je uopšte izam. Izlistavanje je iščitavanje. Ustvari, verujem da je do ovog metoda Krstić došao tako što ga je preuzeo od Deleza i Gatarija. Tako da je to ideja jedne shizoanalize koju su nasuprot edipalnoj psihoanalizi razradili Delez i Gatari koji su pisali u četiri ruke, kako sam to negde napisao. Za Deleza i Gatarija psihonaliza je gomila zabluda i ta zavist ili prezir prema psihoanalizi se ne može sakriti. Niti se oni trude da to sakriju. Psihonaliza jednostavno ništa ne tumači a najmanje genealogiju psihe. Gotovo da ništa nije ostalo od psihonalize (ona je nepovratno zastarela) u shizoanalizi čiji je predmet naša deteritorijalizacija i postmetafizika, pošto je psihoanaliza metafizika i o čoveku i o životinji. „Filozofsku životinju“, dakle, po mom mišljenju, objašnjava shizoanaliza koja, ustvari, nema epilog i koja zato spada u postmetafiziku i postantropologiju: ova postmetafizička ili postfilozofska životinja. Izlistaću zato ovu ideju. Ideju o proklizavanju čoveka u životinju i životinje u čoveka, koji nije stablo nego rizom, ali sam suviše umoran da bih nastavio. Potrebno mi je vreme za ovo.

*
* *

U međuvremenu sam dobio pismo od „filozofske životinje“ Krstića koji s pravom poziva na diskusiju o filozofima i životinjama. Videćemo, u svakom slučaju dopada mi se ova množina, pošto je doista reč o množini. U svim ovim izlistavanjima filozofska životinja proklizava i umnožava se. Iako, kako je u svom seminaru pisao Derida „životinje ne govore, one čute“. Ovaj seminar je svakako jedan od referenata ovog istraživanja. Ili ovih čitanja. Ovih proklizavanja. Jadni Gregor Samsa svakako nije metafizička ili genealoška životinja, ali nije ni književna životinja. On nije metafora. On je stvaran. To je osnovna ideja jedne materijalističke shizoanalize, pošto je ona u odnosu na psihoanalizu novi materijalizam. Dakle, ove „filozofske životinje“ nisu izmišljene. One su stvarne iako ne postoje. To je jedna od staza u ovom vrtu sa stazama koje se račvaju. Mi smo rizomi a ne stabla. To je istovremeno razlika između Krstića i mene iz „Ogleda o sablasnom“. Jer, kao što on nije čitao moj ogled u kome se pripoveda o jednom poštaru iz Zagreba koji je postao buba, iako nije čitao Kafkinu priču o Gregoru, mislim da nisam bio sasvim siguran u pogledu materijalističkog epiloga ovog ogleda, ali me mrzi, ne da mi se, da se vraćam na ovaj ogled i njegov „postmoderni egzistencijalizam“ da bih to proverio. U svakom slučaju sećam se da Gregorovo takozvano trće

T, pored transcendencije i transcendentnog, nije bilo veliko nego malo T. „Misliti malo“ je bila moja deviza. A to je svakako spadalo u postmodernu, bar u vreme kada je ovaj ogled napisan. Jer, misliti malo ovde znači misliti stvarno.

Posle toliko godina dolazi Krstić da bi napisao svoju „filozofsku životinju“ koja isto tako nema epiloga. Ipak, na tragu Deleza, Deride, Gatarija. Zato kada to sve stavite u kontekst njegovo „izlistavanje“, „proklizavanje“ itd. je ipak postmoderna koja se vratila. Ne znam, na velika ili mala vrata ili možda kroz prozor, svejedno, ali se vratila. Ali, sada kao jedna od legitimnih disciplina postfilozofije, kako ja mislim. Jer, misliti znači brisati granice i *izme* i istovremeno ih izmišljati. To je ta dvojnost. Dvojnost samog mišljenja koje je Krstić neobično svestan. Kao, na primer, Teri Iglton koji će verovatno nastaviti da misli i razmišlja i posle smrti. Evo, tog mesta koje govori o njegovoj samosvesti. Ono se nalazi posle poglavlja „Crna mačka prešla put“ u kome se izlistavaju ili čitaju Delez i Gatari na samom početku sledećeg pod naslovom „Maca pojela jezik“. Uostalom, poslednje poglavlje koje čita Deridine životinje je verovatno psihološki argument da iz svega ipak stoji Derida. To je bio Krstićev put u postmodernu u ovom kompendiju, koji može da bude udžbenik a nije. Jer, Krstić je postmoderni autor, postmoderni čovek bez svojstava, njegove „ideje“ su male, teritorije se proklizavaju, na vidiku nema filozofskih teorija ili Dekartovog stabla, iako se prema mišljenju Igltona ne može bez teorije, ali o tome kasnije, na samom kraju. Dakle, strana 452: „Šta sledi iz svih ovih ponornih i dramatičnih uvida? Verujem da je čitalac – ukoliko je neki još pretekao – već navikao da ne očekuje odgovor, već samo nevolju da podeli moja dvojenja, trojenja i brojnija nedoumnjenja. Recimo da sam opet našao da postoje tri modela, tri izlaza, tri graničnika koja orjentišu situaciju postmetafizičkog mišljenja životinja, pri čemu nikad dovoljno naglasiti koliko ‘meko’ valja shvatiti trilaterarnu ponudu koju sada predlažem“. P. Krstić, st. 452.

Eto, to je ta naša postsituacija. Za razliku od postmetafizičara Krstića Teri Iglton svoju knjigu „Posle teorije“ u kojoj s pravom stoji da je postmoderna kapitalizam bez svojstava koji globalno misli na malo zaključuje rečima: „Nikada ne možemo biti ‘iza teorije’, ‘posle teorije’, jer bez nje ne postoji nikakav refleksivni ljudski život. S promenom naših okolnosti, neki se stilovi mišljenja mogu iscrpsti. Otkada je pokrenuta nova globalna priča o kapitalizmu, uz onu o ratu protiv terorizma, možda smo stigli do trenutka kad je stil mišljenja poznat kao postmoderna došao do svoga kraja. Jer, postmoderna je bila teorija koja nas je uveravala kako Velike Priče pripadaju prošlosti. Osvrnuvši se unatrag, možda ćemo videti da je postmoderna bila teorija o Malim Pričama, koje je tako volela. Ali to kulturološkoj teoriji postavlja novi izazov...“, itd.

Još jednom sve se uklapa: izlistavanje je izlistavanje. Čovek koji čita može da odahne. Moram ovde da se

prisetim vremena kada smo Mida Belančić i ja počinjali sa postmodernom kako je Branka Arsić ironično primetila da je postmoderna već završena, jedino kod nas nije. Nije bila u pravu jer je u svojoj knjizi „Politike označavanja“ koja je upravo objavljena, Aleksandar Zistakis tu prognozu sjajno doveo u pitanje. Nema kraja kraju.

U određenom smislu, kretanje od šezdesetih do devedesetih približilo je teoriju srži problema. (O tome govori i Krstić). Visoke apstrakcije ili hladne, kako je pisao još Adorno, strukturalizma, hermeneutike i sličnih „izama“ ustuknule su pred opipljivim stvarnostima postmodernizma i postkolonijalizma. Poststrukturalizam je bio jedan korpus (telo) ideja, za razliku od postmodernizma ili tzv. studija kulture koji je značio ili označavao stil stvarnog života. Barem, kako piše Iglton, za koga je, kao što sam rekao, postmoderna – naličje kapitalizma – čije je lice kontingencija, jer teorije nestaju kao pekare, ili bilo šta drugo, barem za dosadne teorijske dinosauruse koji su verovali da u „svetu postoji više stvari nego što je diskurs ili plutajući označitelji“.

Izlistavanje je svakako nemoćno i možda zamorno, ali ono bar govori o tome da osnova sveta više nije bog ili priroda nego kultura ili čitanje. Da biti unutar kulture ne znači biti u vojničkoj kantini. To je nalik na kretanje u jeziku. Jezici su iznutra otvoreni. Zato biti u jeziku znači biti ubačen u svet. Mi smo po prirodi antiteorijski. Postfilozofija je problem a ne rešenje.

Danas sam čitajući ujutru, odmah posle buđenja, što je moja dugogodišnja navika, o čemu sam pisao, naišao na Močnikov termin „postmodernistička neodređenost“ koja precizno objašnjava našu postsituaciju, kao i analgni termin postfilozofska neodređenost koji je moj, iako je njihova srodnost uočljiva. Jer, iako je teško reći šta je sve ova postmetafizička strategija očigledno je da filozofija u doba medija nije Parmenidov eukukleos. To sa otkrićem ove „postmodernističke neodređenosti“ je bio doživljaj, na primer, poput onog koji je Hegel doživeo videvši Napoleona na konju u Jeni. Naravno da je ovo hiperbola, postfilozofska hiperbola. Postfilozofija ne poznaje pojmove nego analogije i tako je još od Kanta. Filozofija je danas prozorna i popularna i to je jedna od njenih legitimnih mogućnosti u promenjenom svetu života. Filozofija nema samo jedno lice, niti je to moguće, ma koliko to smetalo „časnim filozofima“. Zato je dobro reći „filozofi“ i „životinje“, a ne „filozof“ i „životinja“, ako je dobro, a jeste. ■■

Jedno (o)tužno saopštenje

PIŠE: IVAN MRĐEN

Sakupljam već dugo novinske tekstove o zbivanjima u Fudbalskom klubu „Crvena zvezda“ i oko njega, da bih poslednjih dana, u aprilu ove, 2009. godine, došao do poražavajućeg zaključka da se umnožavanjem tih informacija i novinarskih pokušaja da se osvetle stvarni uzroci posrtnja, propadanja i populizacije „našeg najtrofejnijeg kluba“ – samo produbljuju podele među ljudima koji su se nekim čudom baš sada zatekli u klubu, ali i među svima kojima je klub sa beogradske „Marakane“ bio i ostao u srcu.

Ova druga podela ima za posledicu dramatično udaljavanje ljudi dobre volje od kluba, koje su u očajničkom pokušaju da spasu sopstveni obraz navijači okupljeni u udruženju „Delije Sever“ prepoznali na pet nivoa: u državi, među sponzorima, među dosadašnjim sponzorima, među bivšim i sadašnjim igračima i među samima sobom. Iako ne treba verovati u veliku mudrost osamostaljene gomile, koja je za sebe preotela pravo da se pita o najvažnijim stvarima klupske politike, ovo saopštenje, objavljeno u prazničnim trobrojima svih novina, bolje od svih komentara propagandista po sportskim listovima, redakcijama i rubrikama ukazuje na prave uzroke sunovrata nekadašnjeg šampiona Evrope i sveta.

Jednostavnije rečeno, „Crvenoj zvezdi“ su okrenuli leđa u onim strukturama iz kojih je ona decenijama crpila svoju moć i koju je istovremeno ona darivala najistaknutijim pojedincima iz svoje nomenklature za prenošenje na njihove redovne poslove i aktivnosti, nevezano sa klubom i njegovim sportskim i poslovnim rezultatima. „Pozivamo državu da se aktivno angažuje u cilju spasavanja kluba koji je stub srpskog sporta i nacionalna vrednost“ – prvi je zahtev „Delija Sever“. Nije to samo žal za „starim, dobrim vremenima“, kada su najistaknutiji političari vedrili i oblačili klubom, već i očekivanje da će opet proraditi svi oni mehanizmi kojima „država“ štiti neko svoje mezimče, od opraštanja poreza i milionskih dugova za „sitne troškove“ (struja, voda, telefon...), preko žmurenja nad knjigovodstvom sa „duplim dnom“ i okretanja glave od evidentnih kriminalnih radnji i postupaka, do različitih vidova pritiska na one koji mogu da daju pare, odnosno olakšica kad takvi postanu „sponzori“. Pitanje je, međutim, da li takva država još postoji u Srbiji, u kojoj su razorene ili devastirane mnogo značajnije „nacionalne vrednosti“ i porušeni mnogi „stubovi“, odnosno da li sadašnja vlast ima na raspolaganju iste one mehanizme koje je imala „država“ u prethodnim društveno-političkim sistemima.

Nema tog „druga Draže“ koji bi danas mogao da čitave „jagnjeće brigade“ drži pred kapijama beogradske „Marakane“ i da ih onda pripušta, jednog po jednog u

svečanu ložu ili klupske komisije, zavisno od "iskazane ljubavi", kako za klub, tako i prema njemu lično. Nema ni velikih državnih preduzeća iz kojih bi danas bilo moguće nepovratno prelitati velike pare u bilo koji fudbalski klub, pa makar to bila i "nacionalna vrednost".

Zato se mnogo realnijim čine sledeća dva zahteva "Delija Sever", upućena sponzorima ("da od sledeće sezone sponzorišu klub i na jedan ispravan način daju doprinos njegovom ozdravljenju"), odnosno dosadašnjim sponzorima ("da nastave da pomažu klub u meri u kojoj je to moguće i da obnove sponzorstva koja su volšebno prestala juna 2008. godine"). Prvima se nudi sve, od drugih se očekuje "daj šta daš", ali ključni nesporazum nastaje upravo na različitom tumačenju šta je to "jedan ispravan način", kad je reč o odnosima sponzora i velikih sportskih klubova. Gazdovanje klubom i sponzorski ugovori su svuda u svetu dve različite kategorije, a od ugleda i veličine kluba raste vrednost i jednog i drugog uloga, ali se prava stiču samo na osnovu vlasništva, dok sponzori dobijaju adekvatnu reklamu za svoju firmu, delatnost ili proizvode.

U Srbiji, a to se naročito pokazalo u slučaju FK "Crvena zvezda", mnogo ljudi je steklo pravo upravljanja klubom na različite načine, što je bilo neprivačno za ozbiljnije ulagače, pa čak i za najveće na ovim prostorima, kakva je Miškovićeve "Delta". Ulaganjem određenih para u klub, uglavnom za pokriće ranijih dubioza i tekućih troškova, najbogatiji Srbin nije hteo da kupi "igračku za sina", već je mislio da će po principu koji je važio u većini njegovih akvizicija u različitim delatnostima – automatski steći i pravo neograničenog upravljanja, odnosno da će za relativno male pare dobiti ceo klub i ogromno zemljište na kome "Crvena zvezda" ima pravo korišćenja. To su pomislili i ostali "dosadašnji sponzori", pa su se listom povukli u junu 2008. godine, o čemu se govori i u ovom saopštenju sa severne tribine.

U međuvremenu su se povukli i "bivši igrači", koje sada, sve sa navijačima i sadašnjim igračima, pozivaju na "sabornost i kooperativnost", jer ako su dve od pet "Zvezdinih legendi" (Dragan Džajić i Dragan Stojković) doživele blamažu u poslednje dve godine, ako su se na vatri *ad hoc* rešenja opekli i ljudi sa bogatim životnim i internacionalnim iskustvom, kao što su Vladimir Jugović, Stanislav Karasi ili Milovan Đorić, kao i još jedna "legenda" Dragoslav Šekularac... jasno je zašto u Ljutice Bogdana 1 sve ređe svraćaju mnogi od bivših asova ovog kluba, sa kojima je on i stekao sve te trofeje i međunarodnu reputaciju. Njihovim stavljanjem u istu ravan sa "navijačima" oni su dodatno destimulisani da se ozbiljnije pozabave klupskim poslovima, ali je do bola precizno ukazano i na činjenicu da je veoma malo bivših fudbalera kvalifikovano za ozbiljne uloge menadžera u savremenom sportu, pa čak ni za trenere koji bi radili sa mlađim kategorijama.

Kad se ispod svega podvuče crta jasno je da ćemo još dugo biti svedoci agonije "Crvene zvezde", u kojoj će biti sve manje istinskih zvezda, a sve više onih koji bi morali da pocrvene od stida zbog svojih postupaka. Uključujući i momke u farmerkama i patikama koji se slikaju na sednicama klupskih tela i pišu ovakva (o)tužna saopštenja.

Ulema

PIŠE: OLGA ZIROJEVIĆ

Strogo uzevši množina od *alim* - "onaj koji poseduje *ilm*, tj znanje, učenost u najširem smislu i u visokom stupnju". Reč je, znači, o onima koji su priznati kao učenjaci ili autoriteti u verskim naukama, posebno imami važnih džamija, kadije, muftije, profesori visokih teoloških škola. Ovo zvanje u jednini - *alim* - daje se još i svršenim učenicima visokih verskih škola, poput Zajtune u Tunisu, al-Azhara u Kairu, uz druge. Među duodecimalnim šiijama u ulemu (arapski oblik *ulama*) spadaju mule i mudžtehidi, čije vodeće članove nazivaju hadždžetul-islam i ajatullah. Smatra se da su upravo u šiitskom islamu najjači jer je tu njihova uloga institucionalizovana.

Ulema je u osnovi odgovorna za oblast vere, sudstva i obrazovanja u društvu. U prošlosti je fingirala kao moralni garant vladavine halifa ili drugih vladara tako što je njihove pretenzije na vlast proglašavala legitimnim. Halifa se samo starao o primeni šerijata, ali njegove odredbe ipak nije mogao da menja ili, pak, da objavi nove, za razliku od pape, na primer. Ni ulema nije smela da menja šerijat, već ga je samo tumačila i razjašnjavala.

Normalno je da čak i u naslednim monarhijama ulema bira suverena i tako mu daje pravo na vladanje. Drugim rečima, uvek je predstavljala legitimitet u državi i veri i bila neka vrsta niti prenošenja legitimiteta od režima do režima preživljavajući pad sultana i dinastija. Kakva god da je bila stvarna vladavina ulema joj je bila ograničenje kao preostali izraz saglasnosti i prava islamske zajednice da sama sobom upravlja. Razne vlade pokušavale su da je nadziru tako što su joj davale službene dužnosti i plate pa im je to, u nekom smislu, i uspevalo. Međutim, kada je uspeh bio suviše velik, narod bi reagovao preziranjem uleme i svoje poštovanje ukazivao privatnim učenjacima koji su odbijali tutorstvo nad sobom (često se citira sledeći hadis: "najnedostojniji među učenjacima je onaj koji posećuje prinčeve, a najdostojniji među prinčevima je, pak, onaj koji traži učenjake").

Učeni dužnosnici bili su ranije uglavnom plaćani sredstvima vakufa (pobožnih zadužbina), a od XIX veka sve više su dobijali status državnih službenika.

U Osmanskom carstvu ulema je bila privilegovana i oslobođena poreza. Sto godina nakon vladavine Sulejmana Veličanstvenog (za Turke je bio i ostao Zakonodavac - Kanuni) postigli su bili toliki uticaj da su mogli postavljati sultane, pa je tako - do proglašenja Turske republike (1923) - više njih svrgnuto fetvom.

Mnogi modernisti XIX i XX veka paušalno su kritikovali ulemu kao zaostalu i otuđenu od sveta, tvrdeći da obrazovanje koje pružaju nije primereno vremenu, odnosno da stoje, tako, na putu potrebnoj obnovi islamskih zemalja. To je, dabome, dovelo do gubljenja ugleda uleme, ali i sada ona igra, kao moralna distanca, određenu ulogu. Treba istaći i to da je ulema, kao jedna od malobrojnih postojećih struktura, bila u položaju da se uspešno suprotstavi evropskoj ekspanziji, što je imalo za posledicu da je njen javni uticaj ponovo ojačao.

Ona u državnoj službi se ponajčešće ne suprotstavlja državnoj politici. Ipak, poneki pripadnici uleme kritički se odnose prema vlastima i otvoreno oplakuju opadanje značaja islamskih normi u društvu. Pre svega u šiitskom islamu zahteva mnoga ulema, kao na primer, Homeini u Iranu, i političku vlast. Razlog za to leži u tome da se šiitska ulema višeg ranga - ajatullasi - mogu razumeti kao zastupnici "skrivenog" imama pa oni, znači, u njegovoj odsutnosti, vladaju. Doduše, ulema može, kao Homeini ili institucije poput al-Azhara doseći položaj nadregionalnog autoriteta, ali se u islamskom svetu nije razvio kler ili neka jedinstvena organizacija uporediva sa katoličkom crkvom.

Pod ulemom se danas uglavnom podrazumevaju službenici ministarstva vera, a u Islamskoj Republici Iranu o značaju uloge uleme svedoči postojanje Vrhovnog revolucionarnog saveta koji proverava sve zakone izglasane u parlamentu da li su u saglasnosti sa islamom. S tim što ih, eventualno, može i odbiti.

Iako ovakve institucije ne postoje zvanično u drugim islamskim državama ipak treba poći od toga da autoritativne izjave uglednih učenjaka često imaju značaj koji vlada i administracija ne mogu da

ignorišu, a da ne izazovu ozbiljne sukobe.

Neki islamolozi (kao G. Kepel) smatraju da je pad uticaja uleme ostavio vakuum koji je, sedamdesetih godina minulog veka, bio ispunjen pojavom islamističkih pokreta. Avganistanski talibani, na primer, bili su gotovo isključivo seoska ulema koja je došla na vlast (njihov vođa Mula Omar vladao je najpre jednim selom) u haosu postsovjetsko-avganistanskog ratovanja.

Danas, kao i u ranijim vremenima, ulema je prožeta jakim osećanjem povezanosti i jasnim osećanjem odgovornosti za verske tradicije islamskog sveta kao celine. I dalje nosi, kao znak svog dostojanstva i visokog položaja, dugo crno džube i beli turban.

Reč se javlja i u složenicama: *ulema* medžlis (skupština učenih, učenjaka) je vrhovni verski organ Islamske zajednice u nekoj državi (ili autonomnoj pokrajini); u modernim državama upravlja i nadzire samo verski život, dok je u prošlosti imao znatno veće područje uticaja (kod nas je postojao u Sarajevu i Skoplju); a *reis-ul-ulema* (predsednik učenih) je verski poglavar i vrhovni muftija Islamske zajednice, koji vodi i predstavlja Islamsku zajednicu u zemlji i inostranstvu.

Literatura:

N. Smailagić, red. D. Tanasković, Leksikon islama, Sarajevo, 1990.

Cyril Glasse, Enciklopedija islama, Libris, Sarajevo, 2006.

R. Božović, V. Simić, Pojmovnik islama, Narodna knjiga, 2003.

Y. Thoraval, Lexikon der islamischen Kultur, herausgegeben und uebersetzt von L. Hagemann u. O. Lellek, Darmstadt, 1999.

Kleines Islam Lexikon, Geschichte -Alltag - Kultur, herausgegeben von R. Elger unter Mitarbeit von F. Stolleis, Muenchen, 2001.

A. Th. Houry, L. Hagemann, P. Heine, Islam Lexikon, Geschichte - Ideen - Gestalten, Freiburg-Basel-Wien, 1999. ■■

Zašto se zanemaruje značaj bogumila

PIŠE: RADE VUKOSAV

Zvanična historija koja se izučava u našim školama minimizira i zanemaruje *bogumile*, a posebno kada je riječ o Bosni i Hercegovini (BiH). Razlog je providan i poznat. Po nekim nacionalistički ostrašćenim historičarima, političarima, književnicima, akademikima i inima, BiH je srpska (hrvatska) zemlja, a ostali građani BiH koji nisu pravoslavci (ili koji nisu katolici) su pokatoličeni ili poislamljeni Srbi, ili poislamljeni Hrvati. Ako bi se, kroz historijske udžbenike i čitanke, bogumili objektivno prikazivali i priznavalo njihovo postojanje i njihov državotvorni značaj u BiH u trajanju stotinama godina, njihova uloga, dominantna masovnost i pripadnost ondašnjoj bosanskoj crkvi, onda bi iz toga bila priznata stvarnost, tj. istina o Bosni kao državi, koja je, nakon doseljavanja slavenskih plemena na Balkan, začeta i postojala slično kad i kao i Bugarska, Raška (Srbija), Hrvatska, Duklja (Zeta – Crna Gora), Makedonija, Karantanija. „Bosna nikad nije bila država“, kazali su Dobrica Ćosić i Slobodan Milošević i njima slični. Čak se Ćosić o BiH izjasnio kao o „nakazi“. Imala je Bosna, doista, sličnosti ostalim državama na Balkanu. Vratimo se bogumilima.

Bogumili (bogumili), pristalice dualističke religije (za hrišćansku/kršćansku crkvu oni su jeretici/heretici, jer po toj crkvi je svako iole odstupanje od njihovih pravila – jeres – krivovjerje). Javljaju se polovinom X stoljeća za vladavine bugarskog cara Petra u oblasti Makedonije, koja je tada bila pod bugarskom vlašću. Začeci ove religije potječu još iz III stoljeća. Prije toga, Perzijanac *Mani* (latinski *Manes*, *Manichaeus*) povezoao je hrišćansko-gnosističke i budističke elemente s naukom *Zaratustre* i pokušao da na jednostavan način objasni odakle potiče zlo na svijetu. Na nekim od tih temelja su se u X vijeku pojavili *bogumili*.

„Pojava dualističke hereze izraz je revolta protiv hijerarhije hrišćanske/kršćanske crkve, koja iskorišćuje ideju boga da bi pomoću nje održavala svoje vjernike u pokornosti. Hereza je isto izraz revolta protiv državne vlasti, koja se oslanja na kršćansku crkvu kao ideološko sredstvo svoga vladanja. Dualistička hereza može biti izraz nezadovoljstva potlačenih, koji ne mogu objasniti zašto taj svemogući i apsolutno pravedni kršćanski bog jednima daje mnogo dobra i malo zla, a drugima mnogo zla i malo dobra. Kršćanska religija i njeni apologeti to protivurjeđe ne mogu objasniti, dok ga dualističko shvatanje rješava sa dva boga...“ (Opća enciklopedija JAZU, Zagreb, 1966. godine, I tom, str. 428).

Prezbiter (stariji sveštenik) *Kozma*, oko 972. godine, pod naslovom *Beseda na jeres*, optužuje popa *Bogomila* (Bogumila) da je počeo širiti novu, krivu nauku po zemlji bugarskoj, koja se protivi učenju pravovjerne hrišćanske/kršćanske crkve o samo jednom bogu. Pop Bogumil

učio kako postoje dva boga, dva principa; jedan je bog princip dobra, a drugi je bog princip zla – *mamon*, *sotona*. Bogumili žestoko napadaju crkveno ustrojstvo, osobito sveštenstvo na čelu sa biskupima (episkopima), kojima poriču svaku vlast nad vjernicima. Odbacuju Stari zavjet i knjige crkvenih otaca, a zadržavaju jedino evanđelje, djela apostolska i njihove poslanice; odbacuju kult Marijin, sakramente, svaku liturgiju i molitve, osim „Očenaš“; ne poštuju krst/križ ni ikone i kipove, a crkve ne priznaju domovima božijim, već se zatvaraju u svoje kuće da se tu mole; protive se robovlasništvu i svakom izrabljivanju ljudi od strane moćnika... Pojava bogumila u Makedoniji i Bugarskoj pada u vrijeme teškog bizantskog/vizantijskog pritiska na tu zemlju nakon smrti Simeona, za vladavine cara Petra. Hrišćanska crkva sa bogumilima se nije ideološki obračunavala nego ih je progonila i fizički istrjebljivala, pošto je imala moć.

Nakon pripajanja Bugarske Bizantu/Vizantiji (971), jedna značajna grupa uglednijih bogumila je emigrirala u Carigrad gdje su našli pristalice u višim slojevima društva. Poslije su protiv njih istupili carevi Aleksije i Manuelo Komnen. Neki su prebjegli u Italiju u vezi s jednim ustankom u Makedoniji 1040-1041. godine, a potkraj XI stoljeća su se proširili po Balkanu; od Bosfora, preko Bugarske, Srbije, Srijema, Bosne, Slavonije, Hrvatske, Dalmacije i Italije preko lombardijskih gradova, te preko Francuske, sve do Pirineja, granajući se prema sjeveru i jugu. Zvali su ih, osim *bogumila*, različitim imenima, između kojih i *babuni* (po makedonskoj planini Babuni), italijanski naziv *patareni* po siromašnoj četvrti *Patara* u Milanu gdje su postojali. Uobičajen naziv u Bosni bio je *kristijani*, (*boni homines*, *bonomi*, *katari* – naziv uobičajen u Nemačkoj i francuskoj) itd. Najmasovnije pristalice su bogumili imali u Bosni u kojoj su se zadržali sve do otomanske okupacije Bosne 1463. godine. Sve do tada su bili i glavna bosanska crkva, što je Bosnu izlagalo stalnim pritiscima i napadima od strane pape i ugarsko-hrvatskih kraljeva. Veliki župan Stefan Nemanja je okrutnim mjerama spriječio širenje bogumila u Raškoj, progonivši ih, uzimao im je imanjanje i riješio se bogumila, a neki od njih su se sklonili u Bosnu. Koliko je bogumilska religija zahvatila Dalmaciju i Humsku zemlju, pokazuje slučaj Višena Šubića i Petra, zahumskog kneza, koji su bili bogumili. Zadar su krstaši/križari 1202. godine razorili i opljčkali zbog bogumilstva. Zadranima nije pomoglo što su na zidinama grada, pred dolazak krstaša, bili ispisali krstove, izražavajući da nisu bogumili, što križari nisu uvažili. Bogumilsko središte ipak ostaje Bosna. Bosna je ležala na granici istočne i zapadne hrišćanske crkve, ali je ušla u interesnu sferu zapadne crkve, a da to istočna crkva nije nikad osporavala. Papama je bilo mnogo stalo do toga da na toj graničnoj liniji učvrste svoje pozicije kao branu protiv istočne crkve. U Bosni su se ukrštali i interesi svjetovnih vlasti između Vizantije i Ugarske. Bošnjani su se jednako odupirali obema crkvama, kao i Mađarima, a glavni otpor je bio u bogumilskoj herezi. Papa Inoćentije III je 1200. pozvao ugarskog kralja Emerika da postupi protiv Kulina bana te da sve heretike i njega protjera, a dobra im zepljeni. 1208. Inoćentije pokreće krstaški rat protiv *katara* u južnoj Francuskoj, koje je, poslije 20-godišnjih

borbi, svladao Simon de Monfort. Papa Honorije III šalje posebnog legata, svog kapelana *Akoncija*, da u Dalmaciji i Bosni radi protiv bogumila. Misija nije imala uspjeha, a Akoncije je u Bosni umro 1224. Papa Gregorije IX je 1234. godine, pokrenuo protiv Bosne, za vladavine bana Mateja Ninoslava, kaznenu ekspediciju, kojoj je na čelu bio hrvatski hercog Koloman, brat kralja Bele. Kaznena ekspedicija je trajala sve do 1239. ali bez uspjeha. U borbi s bogumilima poginuo je i Mladen Šubić (1304). Kralj Ludovik I je 1363. poveo krstaški rat protiv bogumila, ali je bio poražen. Žigmund je u krstaškom pohodu 1408. pobijedio bosansku vojsku kod Dobora, ali bogumili nisu iskorijenjeni, njihova crkva u bosanskoj historiji i dalje ostaje važan faktor i odlučujuća politička komponenta u odbrani zemlje. Pritisci sa strane i spoljopolitičke prilike su bosanske vladare primoravale da vode dvoličnu igru (Matej Ninoslav, Stjepan II Kotromanić, Tvrtko I, Tvrtko II). Oni formalno, kao, pristaju na katoličanstvo, ali ne postupaju protiv bogumila, a potajno i sami ostaju kriptobogumili. Tek se bosanski kralj Stjepan Tomaš pred turskom opasnošću priklonio Zapadu, prišavši katoličkoj crkvi. Protivbogumilsku politiku Stjepan Tomašević nastavlja sve do pada Bosne (1463) pod tursku vlast, kad prividno nestaju bogumili, ali se oni sporo gase. Posljednji bogumil za koga se zna, *Lazo Drljača*, akademski slikar (studirao u Beču, jedno vrijeme bio dvorski slikar na talijanskom dvoru u Rimu), umro je 1957. godine u bolnici u Konjicu. Zamolio je da ga ukopaju u dvorištu Šantićeve vile, u selu Borci, u kojoj je boravio, da mu od hrastova drveta postave nadgrobni spomenik i napišu samo: „*Lazo Drljača, bogumil*“, što mu je i uslišeno.

Bosna je pod otomansku vlast „šapatom pala“. Zašto i kako? Turci su taktizirali, vodeći blagu politiku i prijateljske odnose prema bogumilima, a bogumili, razočarani u svoje državno rukovodstvo koje ih je prodalo onoj crkvi koja ih je progonila, a koji su ih i sami počeli progoniti, prihvataju otomansku vlast kao manje zlo, jer im Turci nisu dirali ni u religiju niti u imanjanje. Bogumili najmasovnije prelaze na islam, a poneki su već bili primili katoličanstvo ili pravoslavlje. BiH je kroz svu historiju bila stalno na vjetrometini. I sada je. Otpornost i žilavost bogumila, *dobih Bošnjana*, kao bosanske crkve, je bila izuzetno velika i ključno značajna za opstanak srednjovjekovne Bosne, čiju državnost ne priznaju oni koji su je ovog zadnjeg rata htjeli uništiti i podijeliti. O tome postoje dokazi iz Karađorđeva – dogovaranja Miloševića i Tuđmana o „bratskoj“ podjeli BiH. Bogumili su bili izrazito tolerantni prema svima, dok susjedne crkve prema njima to ni najmanje nisu bile. Naslijeđena tolerancija je, i nakon nestanka bogumila, u BiH ostala sve donedavno. Ovaj zadnji rat je otkrio pohlepnost srpskih i hrvatskih nacionalista za bosanskim teritorijama. Razbijeno je najbogatije zajedništvo na svijetu, koje treba obnoviti. Širom BiH i po krajevima susjednih zemalja se prostiru brojni historijski spomenici, masivni *kameni stećci*, bogumilski nadgrobni spomenici, kao nijemi svjedoci historije Bosne.

(Literatura: Opća enciklopedija JAZU, Zagreb 1966. i Historija Bosne i Bošnjaka, od Mehmedalije Bojića, izdavač TKD Šahinpašić, Sarajevo 2001. i druga) ■

Patrijarhalna politika i ignorisanje istorije

PIŠE: DRAGOSLAV DIMITRIJEVIĆ

(„Mrak i ćutanje“, *Helsinška Povelja* 125-126)

U osvrtu na knjigu dr Momčila Isića „Seljanka u Srbiji u prvoj polovini XX veka“, Slobodanka Ast, navodi kako su, „samo u jednoj noći 20. i 21. decembra 1943. četnici izvršili svirep pokolj u selu Vraniću, nedaleko od Obrenovca: kao saradnike NOP pobili su 69 stanovnika, među njima 32 devojke i žene između 16 i 90 godina“.

Pomenute noći u Vraniću su četnici Draže Mihailovića svirepo usmrtili - ubili i zaklali 67 nevinih žrtava, među njima je bilo 35 osoba ženskog pola, a među sedam maloletnih je bila i Katarina Ilić petomesečno dete u kolevci, dok je najstarija žrtva ženskog pola bila Smiljka Đoinčević koja je imala 80 godina.

Autorka napisala navodi i kako je narodni heroj Darinka Radović, seljanka iz Rajkovca, herojski poginula, kao i njene dve maloletne ćerke Stanka i Radmila, zato što su u zemunici svoje kuće skrivale istaknutog partizanskog vođu Dušana Petrovića Šaneta, koga nisu odale. Autorka ne navodi od koga su Darinka i njene ćerke poginule.

Neke pristalice ravnogorskih pokreta, takođe tvrde da je u Darinkinoj kući bio sakriven Dušan Petrović Šane, tada sekretar Okružnog komiteta KPJ za okrug kragujevski, i optužuju ga da je on kriv za smrt Darinke i njenih kćeri, jer je trebalo da izađe iz zemunice i da se preda četnicima

U Zemunici je bio skriven ranjeni partizan Stanislav Očokoljić Cole, inače beogradski gimnazijalac potonji i pokojni general JNA i jedno vreme lični sekretar Vrhovnog komandanta JNA i Predsednika SFRJ. Njega je ranjenog, Šane noću između 8. i 9. maja 1943. godine, na konju doveo Darinkinoj kući. Čim su ga smestili u podzemno sklonište Šane je otišao iz sela.

Neko je to video i javio ravnogorskim četnicima, koji su pre podne 9. maja 1943, došli i detaljno pretresli Darinkinu kuću i pošto nisu našli sklonjenog

partizana, tukli su Darinku i zapretili joj da će joj zaklati i decu i nju. Pošto mučenjem nisu od Darinke i njenih kćerki iznudili priznanje, potonji skupštinski antifašisti su zaklali prvo mlađu Darinkinu ćerku Stanku, a potom Radmilu i na kraju Darinku.

Po oslobođenju je u Narodnom pozorištu u Beogradu izvođen scenski prikaz o Darinki Radović, koji je dolaskom nove vlasti skinut sa repertoara

Na kraju napisala autorka navodi: "Očigledno, duga senka patrijarhata se nadvila nad čitavom ovom epohom u istoriji žena. I posle revolucije, još jedna izgubljena bitka sa patrijarhatom. Do nogu potučene neustrašive ratnice, marije na prkosima, ali i one hrabre neznanke, bezglasno su se povukle iz istorije".

Vremenski, Isićeva knjiga obuhvata, uglavnom prvu polovinu XX veka, a to je bilo vreme Kraljevine Srbije i Kraljevine SHS i Kraljevine Jugoslavije, kada su patrijarhalna shvatanja prožimala državnu politiku. A nju su, sem KPJ koja je bila zabranjena, vodile određene društvene i političke snage odnosno stranke, i na nju vršile uticaj i određene ličnosti.

Tako je Slobodan Jovanović (1869-1958) bio je jedan od najžešćih protivnika da pravo glasa imaju žene u kraljevini Jugoslaviji. Ovaj ugledni pravnik, profesor na Pravnom fakultetu u Beogradu, pravni teoretičar svetskog glasa, pisac mnogih pravnih, istorijskih i socioloških dela, smatrao je da žene, čim ne služe vojsku, nemaju prema državi istu vrstu odgovornosti kao i muškarci.

Kao što se zna Jovanović je podržavao đenerala Mihailovića i ravnogorski pokret koji je imao i organizaciju „Ženski ravnogorski sanitet – ŽROS“, u čijim se pravilima o radu ne pominje da žene treba da imaju pravo glasa i druga prava, već se žena patrijarhalno tretira.

A što se tiče neustrašivih ratnica, one koje su još žive su u starosnom dobu koje im onemogućava značajniju aktivnost, a koliko bi i mogle, nemaju pristup medijima. Za 8. mart ove godine, preko jedne televizije moglo se čuti kako se 8. mart u Srbiji obeležava od 1914. godine!? A već godinama nijedna televizija nije pozvala neku antifašistkinju da nešto kaže o tom danu. I to svedoči da se one nisu bezglasno povukle iz istorije, već da novi poredak ne iz patrijarhalnih već iz političkih razloga, tu istoriju ignoriše, satanizuje i konstruiše novu prošlost, a mediji tu politiku afirmišu.

Dragoslav Dimitrijević, Beograd,
Miloša Pocerca 25, 4. aprila 2009. ■

Mnogo količine, ni malo suštine

PIŠE: RADIVOJ STEPANOV

Upravo to se može, bez preterivanja, reći za *Nacrt zakona o utvrđivanju nadležnosti APV* – maksimalan kvantitet – minimalan kvalitet!

Drugim rečima, gotovo je pravni podvig u 90 članova *Nacrta zakona* i na 36 stranica teksta ne reći ništa suštinsko o nadležnosti APV, o prirodi i vrstama nadležnosti kojima će APV raspologati!

Da krenemo redom.

I. *Nacrt zakona* je pre svega trebalo precizno da kaže šta je nadležnost koju ima nameru da reguliše, uređuje i obezbeđuje, tj. ostvaruje.

Praksa modernih zakona je da neke bitne zakonodavne kategorije koje su predmet regulative precizno definišu kako ne bi došlo do nepotrebnih nedoumica tokom njihove primene i ostvarivanja.

Kao primer te dobre zakonodavne prakse mogu se navesti svi današnji moderni zakoni, a u Srbiji: naprimer: *Zakon protiv diskriminacije*, *Zakon o radiodifuziji*, *Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja*, *Krivični zakonik* itd.

Ta dobra praksa u ovom *Nacrtu zakona* je izostala/izostavljena i to nije slučajno!

Jer, kad je Srbiji potrebno - ona se jako dobro stara o svojim nadležnostima i tu ništa ne prepušta slučaju i proizvoljnosti u pravnom tumačenju. Uzmimo samo za primer čl. 97. Ustava RS gde su u 17 tačaka navedene (sve) suštinske nadležnosti Srbije!

Ovako, *Nacrt zakona* ne govori o nadležnostima već, pre bi se reklo o ovlašćenjima APV.

Ovlašćenja vidim kao slabiji oblik prava od nadležnosti u pravnom sistemu. Ovlašćenja možeš "sad da imaš, sad da nemaš", ona ne zavise od onog kome su data već od onog ko ih daje! I to se vidi kroz celinu *Nacrta zakona*!

II. Pošto Ustav RS nije dao nikakve suštinske nadležnosti APV teško je očekivati da to može i da to

hoće da učini *Nacrt zakona*.

Nacrt je u samom startu mogao da odredi koje zakonodavne, izvršne i sudske nadležnosti APV pripadaju. A tada da u okviru zakonodavne nadležnosti kaže šta "sve" APV uređuje, reguliše i obezbeđuje. Ovako *Nacrt zakona* samo nastavlja sa izvođenjem "pravnih trikova" kao i "omnibus zakon 1". Ovaj *Nacrt zakona* je u suštini "omnibus zakon 2" koji samo sprovodi u život "poveravanje nadležnosti" utvrđenih čl. 178. Ustava RS. I tu je, nažalost, početak i kraj priče i pravno ozbiljnog razgovora o nadležnostima APV!

Šta u suštini predstavlja "poveravanje nadležnosti"?

To je trik naše novije ustavne nauke u centralističkoj Srbiji Miloševića i onih posle njega!

Poverena nadležnost je nadležnost koja izvorno pripada centralnoj vlasti, ali je ona, recimo zbog efikasnosti i celishdnosti, ili zbog stišavanja socijalnih i nekih drugih tenzija preneti na decentralizovanu jedinicu, zadržavajući mogućnost kontrole kako zakonitosti, tako i celishodnosti izvršavanja. Dakle, onu nadležnost koju centralna vlast dá decentralizovanoj jedinici, ona može da joj oduzme kad hoće i ne mora nikakva objašnjenja da pruža za takvu svoju odluku!

Decentralizovana jedinica/vlast takve nadležnosti obavlja, ali joj one ne pripadaju i mogu biti uvek promenjene ili ukinute (od strane centralne vlasti).

Autonomija Vojvodine je prema *Nacrtu zakona* samo novi dizajn šišanja Vojvodine "na nulu",

Pokrajina nema nikakvih izvornih nadležnosti!

Ukratko, da bi bile izvorne, nadležnosti moraju biti definisane ustavom, jer ako nadležnost utvrđuje zakonodavac tada nema nikakve razlike u odnosu na poverenu nadležnost!

Sa teorijskog stanovista, razlika između izvornih i poverenih nadležnosti je zapravo razlika između principa decentralizacije i dekoncentracije vlasti - odnosno pitanja kome pripadaju neke nadležnosti i na koji način se njihovo obavljanje kontroliše od strane centralnih organa.

III. Tako se problem nadležnosti APV opet vraća na Ustav RS koji nikad nije ni imao nameru da propiše stvarne nadležnosti APV.

Otuda, kad je reč o zakonodavnim nadležnostima odgovarajuće rešenje imao je model ustava *Forum iuris* koji je predviđao potpunu i osnovnu zakonodavnu nadležnost. I tu se tačno predviđa šta Republika uređuje potpunim, a šta osnovnim zakonima. A onda APV preko svojih organa neposredno uređuje odnose koje potpuno ne uređuje Republika ili ih Republika uređuje samo osnovnim zakonima! I tu onda više nema "ping-ponga" oko nadležnosti APV, da li će biti ovakva ili onakva, i da li će trajati od danas do sutra.

Jer, kad su nadležnosti decentralizovane jedinice krajnje uslovljene političkom (i zakonodavnom) voljom centralne vlasti onda tu nema ni pravne države ni jemstva principa pravne sigurnosti u celom pravnom sistemu!

A pogledajte sad na koje niske grane je pala nadležnost APV prema čl. 2. *Nacrta zakona*: "AP Vojvodina, u skladu sa Ustavom RS i Statutom AP Vojvodine utvrđuje nadležnost, organizaciju i rad organa i službi koje osniva"!

Pa o čemu mi sad govorimo?

O nadležnostima autonomije ili o nadležnostima resora autonomne jedinice vlasti?

IV. Pošto *Nacrt zakona* na jedno misli a o drugom piše ("zašto kažeš ljubav, a misliš na seks" V. Alen), sledi taksativno, količinsko nabranje poverenih nadležnosti u kojima *volens-nolens* ima uvek propusta baš onih najvažnijih nadležnosti.

Evo kako izgleda spisak/lista taksativno poverenih nadležnosti:

- prostorno planiranje, regionalni razvoj i izgradnja objekata – povereno;
- poljoprivreda – povereno;
- vodoprivreda – povereno;
- šumarstvo – povereno;
- lovstvo i ribolovstvo – povereno;
- industrija i zanatstvo – povereno;
- drumski, reč- ni i železnič- ki saobraćaj – povereno;
- osnovno obrazovanje (uz neke male izuzetke) – povereno;
- srednje obrazovanje (uz neke male izuzetke) – povereno;
- visoko obrazovanje – povereno;
- kultura – povereno;
- socijalna zaštita – povereno;
- pravna zaštita porodice i starateljstvo – povereno;
- nauka i tehnološki razvoj – povereno;
- rudarstvo i geološka istraživanja – povereno itd.

Dakle, gomila besmisljeno poverenih nadležnosti kao da je Vojvodina u nekom "retardiranom" teritorijalno-političko-pravnom statusu!

I sad treba malo lukavstvom malo političkim pritiscima – pribaviti legitimitet tim stupidnostima i ozakoniti ih!

U *Nacrtu zakona* nije regulisana nadležnost u pogledu ostvarivanja i zaštite ljudskih i manjinskih prava, nije utvrđena nadležnost u ostvarivanju informacionog sistema Vojvodine, nema nadležnosti Vojvodine u oblasti radiodifuzije, nisu regulisane nadležnosti Vojvodine u pogledu upravljanja finansijama, nisu predviđene nadležnosti APV koje se odnose na plaćene poreze, nisu predviđene odredbe koje određuju visinu i vrste izvornih prihoda, nije inventarisana i utvrđena "imovinska nadležnost" Vojvodine itd.

Dakle, što se tiče *Nacrta zakona* ovakav kakav je, on je čista makulatura!

Statut Vojvodine i *Nacrt zakona o nadležnostima APV* su samo lice i naliče iste priče, istih tvoraca i iste političke zamke!

Ali takav zakon je samo logična posledica Ustava koji Srbija sada ima...i koji treba što pre otprovati u "muzej nakaza". ■■